

د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د
روزنې او د ساینس د مرکز معییت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو
د تالیف لوی ریاست

پښتو دولسم ټولگی

پښتو –
دولسم ټولگی

اخیستنه او
نوني چلن

چاپ کال ۱۳۹۰ هـ. ش.

Ketabton.com

د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو
د روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تألیف لوی ریاست

پښتو

دولسم ټولګی

۱۳۹۰ هـ. ش. کال

الف

ليکوال:

– محمد زرین انځور

علمي او مسلکي ايډيټ:

– پوهنمل بريالۍ باجوړی

دیني، سیاسي او کلتوري کمیټه:

– حبیب الله راحل د تعلیمي نصاب د پراختیا په ریاست کې د پوهني وزارت سلاکار.

– مولوي پير محمد روحاني

د څارنې کمیټه:

– ډاکټر اسدالله محقق د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د روزنې او د ساینس مرکز معین.

– ډاکټر شېرعلي ظریفې د تعلیمي نصاب د پراختیا د پروژې مسوؤل.

– د سرموئل مرستیال عبدالظاهر گلستاني د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو

د تالیف لوی رئیس.

کمپوز او ډیزاین:

– صفت الله مومند

– ارواښاد احمد ضمیر علمدوست

ع

ملي سروود

دا عزت د هر افغان دی
هر بچی یې قهرمان دی
د بلوڅو د ازبکو
د تکرمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ایماق، هم پشه یان
لکه لمر پر شنه اسمان
لکه زړه وي جاویدان
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د توري
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجر دي
براهوي دي، قزلباش دي
دا هېواد به تل ځلېږي
په سینه کې د اسيا به
نوم د حق مو دی رهبر

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهنې د وزیر پیغام

گرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښووننه او روزنه د هر هېواد د پراختیا او پرمختګ بنسټ جوړوي. تعلیمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم تړکی دی چې د معاصر علمي پرمختګ او ټولنې د اړتیاوو له مخې رامنځته کېږي. څرګنده ده چې علمي پرمختګ او ټولنیزې اړتیاوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعلیمي نصاب هم علمي او رغنده اړیکتشاف ومومي. البته نه ښايي چې تعلیمي نصاب د سیاسي بدلونونو او د اشمخاصو د نظریو او هیلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتیب شوی دی. علمي ګټورې موضوعګانې پکې زياتې شوي دي. د زده کړې په بهیر کې د زدکوونکو فعال ساتل د تدریسي پلان برخه ګرځېدلې ده.

هیله من یم دا کتاب له لارښوونو او تعلیمي پلان سره سم د فعالې زدکړې د میتودونو د کارولو له لارې تدریس شي او د زدکوونکو میندې او پلرونه هم دخپلو لویو او زامنو په پاکښته ښوونه او روزنه کې پرله پسې ګډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هیلې ترسره شي او زدکوونکو او هېواد ته ښې بریاوې ورپه برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ گران ښوونکي د تعلیمي نصاب په رغنده پلې کولو کې خپل مسؤولیت په رښتیني توګه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زیار کاري چې د پوهنې تعلیمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دین له بنسټونو، د وطن دوستۍ د پاک حس په ساتلو او علمي معیارونو سره سم د ټولنې د څرګندو اړتیاوو له مخې پراختیا ومومي.

په دې ډګر کې د هېواد له ټولو علمي شخصیتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او زدکوونکو له میندو او پلرونو څخه هیله لرم چې دخپلو نظریو او رغنده وړاندیزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لاینه تالیف کې مرسته وکړي.

له ټولو حقو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتیب کې یې مرسته کړې، له ملي او نړیوالو درنو مؤسسو او نورو دوستو هېوادونو څخه چې دنوي تعلیمي نصاب په چمتو کولو او تدوین او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې یې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفیق

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

لیک لږ

شمبره	د لوست نوم	مخ
لومړی لوست	د عرفان روښنايي	۱
دویم لوست	نعت	۵
درېم لوست	پښتو او پښتانه	۹
څلورم لوست	سليمان ماکو او د هغه (تذکرۃ الاولیاء))	۱۵
پنځم لوست	پښتو ولسي ادبيات	۲۱
شپږم لوست	د ښکارندوی بولل	۳۱
اووم لوست	په شعر کې قافیه	۳۹
اتم لوست	ادبيات د اسلام د سپېڅلي دين له نظره	۴۵

شماره	د لوست نوم	مخ
نهم لوست	د خوشحال بابا دستارنامه	۵۱
لسم لوست	پښتو قلمي پانگه	۵۷
يو و لسم لوست	عبدالحميد مومند	۶۳
دو لسم لوست	احمد شاهي شهنامه	۷۱
ديارلسم لوست	د پښتو ادبياتو اوسنۍ دوره	۷۷
خوارلسم لوست	غني خان – نه هېرېدونکي شاعر	۸۷
پنځلسم لوست	په بهر کې پښتو پوهان	۹۷
شپاړسم لوست	الف جانې خټک	۱۰۷
او و لسم لوست	کيسه او ژوند	۱۱۳
اتلسم لوست	شفیق او پښتو لنډه کيسه	۱۲۱
نولسم لوست	د رڼو اوبو ونه	۱۳۱
شل لوست	په پښتو کې ناول ليکنه	۱۳۹
يو وېشتم لوست	ويکتور هوگو – د فرانسې نوميالی ليکوال	۱۴۵
دوه وېشتم لوست	ژوند او چاپېريال	۱۵۱
دير وېشتم لوست	مقاله څنگه وليکو؟	۱۵۷
څلور وېشتم لوست	پوهاند حبيبي، ليکوال او څېړونکي	۱۶۳
پنځه وېشتم لوست	د شرابو (الکولو) زيانونه	۱۷۱
شپږ وېشتم لوست	د شعر په اړه څرگندونې	۱۷۷
او وېشتم لوست	د ماین، ناچاودو توکو معلومات رواني اغېزې	۱۸۳
اينه وېشتم لوست	ادبي کره کتنه	۱۸۹
	وېبپاڼه	۱۹۵
	اخځليکونه	۲۰۵

د عرفان روښنایي

د عرفاني شاعری په هکله څومره معلومات لرئ؟

په پښتو کې د دعائیه شاعری، بل نوم څه دی؟

د دو لسم ټولگي پښتو کتاب د لوی خدای جل جلاله په نامه پیلو و. موږ او تاسو د هر کار پیل د الله جل جلاله په نوم کو و او له دې څخه مو موخه دا وي چې په کار کې

- مو خیر او برکت پیدا شي، دو لسم ټولگي زموږ د ثانوي زده کړو وروستی ټولگي
- دی او موږ یې د خدای پاک په سپېڅلي نامه پیلو و او هیله کو و چې راتلونکي ته هم
- د خپل ځان لپاره، هم د خپلې کورنۍ لپاره، هم د افغاني ټولنې او هم د ټولې بشري
- ټولنې لپاره یو خیر غوښتنونکی، مهربان او کارپوه انسان راڅخه جوړ شي. په همدې
- هیله دغه کتاب د پښتو د نوميالي کلاسیک شاعر علي محمد مخلص په دې لاندې
- مناجات پیلو و.

نن د زړه دانايي غواړم له وهابه
له دښمنو رهايي غواړم له وهابه
چې گویا په تسبیحات په مواظ وي
فرقاني گویایي غواړم له وهابه
په هر بوی چې شم آگاه مولا مي ياد شي
اینچنین پویایي غواړم له وهابه
چې ازاد د دواړو کونو له سودا وي
هسي زړه شیدایي غواړم له وهابه
چې فاني شي بقایي د ابد مومي
د ابد بقایي غواړم له وهابه
چې هېڅ څیز مې په نظر کې حایل نه وي
د وحدت هوایي غواړم له وهابه
معرفت د زړه افتاب زړه يې روشن دی
د عرفان روښنایي غواړم له وهابه
چې په خوی شي بنایسته، بنایسته تل وي
زه خودي زیبایي غواړم له وهابه
گدایي د حق په در لویه شاهي ده
دا مخلص گدایي غواړم له وهابه

د شاعر پېژندګلوي:

علي محمد مخلص په پښتو کې د روښاني غورځنګ له نوښاتپالو شاعرانو او ليکوالو څخه دی. هغه د اباېکر کندهاري شينوارې زوی دی. اباېکر د احدات او الھداد د پوځونو يو قومندان و، کله چې احدات او الھداد سره خوښېدلې شول، نو الھداد (رشيد خان) هندوستان ته لاړ. اباېکر هم د هغه په ټوله کې و. نوموړی د پښتو شاعر او ليکوال و. د ((مرآة العارفين)) او ((سراج العارفين)) د کتابونو مؤلف دی.

علي محمد مخلص په غالب ګومان د ۱۰۱۵ او ۱۰۲۰ هـ. ق. کلونو په شاوخوا کې زېږېدلی دی. څېړونکي وايي چې هغه به يا په کندهار او يا هم په تيرا کې زېږېدلی وي چې د روښاني غورځنګ روحاني او عسکري مرکز و او د هغه د مور پلارګنۍ سيمه وه. نوموړی عالم او فاضل شخص و. مشهور اثر يې د پايزند روښان ((حالنامہ)) ده چې په فارسي ژبه يې ليکلې او د پير روښان او روښاني غورځنګ په اړه پکې ډېر مهم او لومړی لاس تاريخي مواد وړاندې کوي. د شعرونو ډيوان يې د ډاکټر پر وېز مېجور خوشکي په همت چاپ او خپور شوی دی. يوه منشره رساله يې هم د هندوستان په کتابتونونو کې پيدا شوې ده.

د علي محمد مخلص د مړينې دقيقه نېټه نه ده څرګنده، خو د هغه د ډيوان او حالنامې د پښتو له بيان څخه يې د مړينې نېټه د ۱۰۸۰ هـ. ق. حدود اټکلې شو.

احدات او الھداد: د پايزند روښان او روښاني غورځنګ د مبارزو مخکښان وو.

۱- یو یو زده کو ونکی دې ددغه مناجات یو بیت و لولي. د لومړني زده کو ونکی د بیت له لوستلو وروسته دې یو تن په خپله خوښه د بیت معنا وکړي او یو څه خبرې دې پرې وکړي. د دویم زده کو ونکی د بیت له لوستلو وروسته دې د بیت د معنا او تفسیر په اړه ښوونکی خپله یو تن انتخاب کړي.

۲- یو یو شاگرد دې په خپله خوښه له یو یو لگېوال څخه ددغو لغتونو د معنا پوښتنه وکړي او د معنی په څنگ کې دې یې په یوه ادبي جمله کې وکاروي:
دښنه، تسیحات، فرقان، معرفت، فاني، وحدت، شیدايي، رهايي

۳- ددغه مناجات د عمومي مفهوم په باب دې پنځه تنه زده کو ونکی لنډې لنډې خبرې وکړي.

۴- زده کو ونکی دې دغو پوښتنو ته ځواب و رايي:

- تاسو په پښتو ژبه کې کوم کوم عرفاني او تصوفي شاعران پېژنئ؟

- د بایزید روښان د ملي او عرفاني غورځنگ د کومو شاعرانو نومونه مو یاد دي؟

- د روښاني غورځنگ شاعرانو څه ډول شاعري کې ده؟

زده کو ونکی دې په پښتو پخوانیو ادیبانو کې د تصوفي او عرفاني شاعری په اړه نیمه پاڼه په خپلو کورونو کې ولیکي، د ځینو شاعرانو نومونه دې واخلې او د هغوی د کتابونو لنډه یادونه دې وکړي.

نعت

- د اسلام د مبارک پیغمبر حضرت محمد ﷺ په ستاینه کې زموږ ډېرو شاعرانو
- د خپلو قلمونو بنایست د خپلو دیوانونو پر پاڼو شیندلې دی. شاعرانو د حضرت
- پیغمبر ﷺ د ستاینې پر کرښو د خپل شعر دیوانونه متبرک کړي دي.
- په دغه لوست کې به موږ هم خپل کتاب د خپل پیغمبر ﷺ په ستاینه او یادونه
- سپېڅلې کړو. دغه نعت د پښتو د پیاوړي شاعر حاجي جمعه بارکزي د دیوان څخه
- غوره شوی دی.

تر نامه دي سم قربان ستا محمد ﷺ
 هم تر واره خاندان ستا محمد ﷺ
 چى رضا دي په رضا و خاوند وركړه
 هر مشكل يې كړ اسان ستا محمد ﷺ
 معرفت دي تر توحيد پورې تللى
 بل څوك نه وينم په شان ستا محمد ﷺ
 پيغمبران يولك څلېرېشت زړه وايي
 رب كړه واره خادمان ستا محمد ﷺ
 كه معراج موسى پاس پر كوه طور و
 رب معراج كړ لامكان ستا محمد ﷺ
 رب منسوځه كړه درې واره كتابونه
 چې يې ر استاوه فرقان ستا محمد ﷺ
 تي (ته يې) سردار په دواړو كونو په قدرت كړې
 هم تابع دي اين و آن ستا محمد ﷺ
 غفلت حرص ورڅخه ولاړ قناعت ونيو
 هم پر زړه باندې مكان ستا محمد ﷺ
 په معنى يې د رموزو پوهولي
 رب په باب كى مهربان ستا محمد ﷺ
 تر ازله به باقي وي تل ترله
 كمال نه لري نقصان ستا محمد ﷺ
 نور دينونه يې منسوځ كړه همه واره
 چې بڼه دين يې كړ برهان ستا محمد ﷺ
 د توحيد د باغ گلاب يې غوړېدلي
 معطر په بوى جهان ستا محمد ﷺ

بل چراغ دي د يقين د وړاندې ونيو
 مخني راز سو در عيان ستا محمد ﷺ
 و مګان ته د لویۍ دي نه رسيږي
 او اللعزم مرسلان ستا محمد ﷺ
 زه يې کله کړم ادا صفت دي کيږي
 پر زمين و پر آسمان ستا محمد ﷺ
 ما "جمعه" دي د بساور لاسونه دواړه
 لگولي پرګريوان ستا محمد ﷺ

د شاعر پيژندګلوي:

حاجي جمعه بارکزی د پښتو ژبې له نو مياليو شاعرانو څخه دی. د کندهار په ماشور
 نومې کلي کې زېږېدلی دی. په پښتانه شعرا کې يې د مړينې نېټه (۱۳۵۹ ه.ق.)
 ښودلې ده.
 دی د سردار ګندل خان معاصر و چې د نوموړي لومړنۍ واکمني پخپلو شعرونو
 کې يادوي. ديو ان يې په کابل کې په (۱۳۶۰ ه.ق.) کال چاپ شوی دی.

۱- زده کوونکي دي له يوې مخې ددې نعت شريف يو يو بيت ولولي، کله چې ټول
 نعت په لور غږ ولوستل شو، بيا دي نو پاتې زده کوونکي يو يو بيت معنی او د هر بيت
 په اړه دي يو څه خبرې وکړې.

۲- هر يو زده کوونکی دې د پښتو د لرغونې او منځنۍ دورې د شاعرانو له ډلې څخه د يو يو نوم واخلې، هېڅوک دې تکرار نوم نه اخلې.

۳- يو شاگرد دې دغه لغتونه پر تخته وليکي او بيا دې يو بل شاگرد تورې درې ته پورته شي، له دغه لوست څخه دې اټه نور لغتونه وليکي، بيا دې شپاړس تنه زده کوونکي دغه لغتونه يو يو معنا کړي او دا دې هم وړايي چې دا اسم دی که صفت يا فعل؟
واره، پاس، منسوخ، لامکان، غوړېدل، باور.

۴- په حمد او نعت کې پر کومو موضوعگانو خبرې کېږي؟
دوه تنه زده کوونکي دې د نورو په وړاندې پرې رڼا و اچوي.

۵- د نعت دغه بيت څه معنا لري؟

رب منسوځه کړه درې واره کتابونه
چې يې ر استاوه فرقان ستا محمده ﷺ

زده کوونکي دې دغه نعت شريف يو ځل بيا په خپلو کورونو کې ولولي او بيا دې د تول نعت لنډ مفهوم په نيم مخ کې په خپلو کتابچو کې وليکي. بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ښوونکی په انتخابي ډول د پنځو تنو شاگردانو ليکنې ټولنه واوروي.

پښتو او پښتانه

د پښتو ژبې او يا په عمومي توگه د پښتنو په هکله به تاسو خامخا يو څه لوستي او اورېدلي وي. يعنې دا چې د پښتو ژبې منشاء او چينه چېرته ده او د ژبو له کومې کورنۍ سره اړه لري؟ يا دا چې پښتانه په کوم توکم پورې مربوط دي؟

دغه ډول څېړنو ته لټولچي هم وايي چې د توکم يا نژاد تاريخي علمي څېړنه کوي. د ژبې د تاريخي اړيکو په باب څېړنه په ژبپوهنه پورې هم اړه پيدا کوي. په دې لوست کې د پښتو او پښتنو په باب دغه لنډه تاريخي څېړنه کوو.

- پښتو ژبه د ژبو په کومه کورنۍ پورې تړلې ده؟
- ستاسو په نظر پښتانه په کوم توکم پورې تړلي دي؟
- د آريايانو په باب مو څه لوستي دي؟

پښتو د نړۍ له پخوانيو ژبو څخه ده. پښتانه هم د نړۍ د يو پخواني ټبر په توگه د اوربډ تاريخ لرونکي دي. د پښتنو د توکم (نژاد) په اړه د پوهانو او څېړونکو له خوا تراوسه پورې بېلابېلې نظريې ورکړل شوي دي.

يو شمېر کسانو د پښتنو په اړه د هغوی د ((سامي)) توکم نظريه ورکړې وه او دوی يې له آره (بني اسرائيل) گڼلي و. پښتو يې هم پر همدغې ژبې کورنۍ پورې نښتې گڼلې وه. دغه نظر يوازې يوازې يوه افسانوي او له حقيقته لرې نظريه وه چې پر هېڅ ډول علمي څېړنو او اصولو نه وه ولاړه.

د نړۍ پوهانو د خپلو علمي څېړنو په رڼا کې دا موضوع پوره څېړلې ده. پښتو يې هندو آريايي يا ايندو- جرمن ژبو په کتار کې يوه پخوانۍ ژبه گڼلې ده. پښتانه يې هم د آريايي توکم مربوط ولس گڼلی دی.

((د افغانستان ژبې او توکمونډ)) په نوم د کتاب مؤلف ارواښاد دوست شينوارې په دې اړه اوږده څېړنه کړې ده چې افغانستان د آريايي ژبو زانگو ده. د هغه د څېړنو ځينو برخو ته پاڼلونه ضرور ده:

د معاصر افغانستان په خاوره کې دننه او د هغه د باندې په گاونډيو نږدې سيمو کې اړکيالوژيکي (لرغونپوهنيزي) پلټنې او څېړنې او د هغو نتيجه چې څېړونکو ته دا قناعت ورکوي چې افغانستان د لرغونو آريايي قومونو زانگو او ټاټوبی دی. بشر چې د تاريخي پېښو ټبر تياره اړخونه نن د زيار، هاند او فني وسايلو په مرسته روښان کړي، د نولسمې پېړۍ له پيله دا نظريه ورته پيدا شوې چې پښتانه د بشري لويو کورنيو په لړ کې هندو اروپايي او په هغه کې آريايي باختري توکم دی. دا نظريه د پښتونخوا د لرغونو تاريخي اسنادو او له نورو ژبو سره د پښتو په تاريخي مقايصوي رڼا کې سپينه شوې ده.

مهمه خبره داده چې د هر اړخيزو څېړنو په رڼا کې پښتو ژبه د هندو اروپايي، يا هندو آريايي يا هندو جرمن ژبو په کتار کې خپل ځانگړی ځای لري. څرنگه چې ژبې تاريخي او مقايصوي څېړنې يو علم دی او د همدغه علم په چوکاټ کې پښتو آريايي ژبه گڼل کېږي، نو خپله ولس يې هم ((چې پښتانه دي))، په همدغه توکم پورې اړه لري.

ارو انباد پوهاند حبيب الله تېرى په خپل کتاب (پښتانه) نومې کتاب کې په دې هکله د نړۍ د بېلابېلو پوهانو او څېړونکو نظرونه راوړي دي. هغه وايي:

هر څومره چې د ژبې تاريخي مقايسوي څېړنې زياتره د علم حيثيت غوره کاوه، د ژبو په باره کې مطالعه هم هغو مروه دقيقه کېدله. د پښتو په برخه کې هم پوهانو يو ازې په دې قناعت ونه کړ چې د هندو - آريايي ژبو په کورنۍ مربوطه آريايي ژبه يې ويو لي، بلکې غوښتل يې دا هم معلومه کړي چې ددغې لويې کورنۍ له کومې څانگې سره خاص ارتباط لري. څرنگه چې په پښتو کې د هندو آريايي ژبو د لويې کورنۍ د دواړو ډلو (ختيځ او لويديځ) ځانگړتياوې پکې په پراخه توگه شته دي، هغه پوهان چې پښتو يې د هندو اروپايي يا هندو آريايي ژبو په ختيځه يا هندي څانگې پورې اړونده گڼلې وه، په هغوی کې دغه نومونه يادولو دي: رابرټ ليچ، رودولف هورنل او څو نور... هغه پوهان چې پښتو يې ددغې لويې کورنۍ په لويديځه څانگه پورې مربوطې گڼلې، دغه پوهان دي: شيلي ډيور، ماکس ميولر او نور...

يو شمېر پوهانو بيا دا خبره په ډېره څرگنده توگه کړې ده چې پښتو د هندو آريايي ژبو په دوو وختيځو او لويديځو څانگو کې (يا د سانسکريت او اوستا) په څنګ خپل يو ځانگړی هويت (پېژند) لري او په حقيقت کې د دواړو ترمېنځ د اتصال کړۍ ده.

نوميالی ختيځ پوه جيمز دارمستر په دې نظر دی چې پښتو له زند يا اوستا سره نږدې اړيکې لري، خو د هندي ژبو يو شمېر ځانگړنې يې هم خپلې کړې دي. يو شمېر اوسني ژبپوهان لکه د جرمني سبستيان هايڼه هم په دې نظر دي چې پښتو د جوړښت او د لغاتو د پانگې دواړو په برخه کې له بلې هرې ژبې څخه زيات له اوستا سره نږدې ده.

پوهاند عبدالحي حبيبي ((د پښتو ادبياتو تاريخ)) په لومړي توک کې په دې اړه ډېرې زياتې څېړنې کړي دي. له اوستا (زند) او سانسکريت (ريگويدا) سره يې د پښتو ژبې هر اړخيزه پرتله کړې ده، هغه هم دې پايلې ته رسېدلی دی چې پښتو ژبه له اصلي (لومړني) اروپايي ژبې څخه راجلا شوې ژبه ده، چې له اوستا او سانسکريت سره اړيکې لري او د دوی ترمېنځ واقع ده. په حقيقت کې د دوی د وصل کړۍ په توگه ارزښت لري.

د متن لنډيز:

پښتو يوه لرغونې ژبه او پښتانه د نړۍ يو لرغونی ټبر يا ولس دی. د هغو هر اړخيزو څېړنو په پايله کې چې کورنيو او بهرنيو څېړونکو موږڅينو او ژبپوهانو کېږي دي، پښتو د هندو اروپايي يا آريايي ژبو د کورنۍ يوه مهمه ژبه ده. په دې توگه نو ددغې ژبې وېونکي هم په همدغه توکم يا همدغه لويه کورنۍ پورې اړه لري. څېړونکو او ژبپوهانو په دې برخه کې هم څېړنې کړي چې د آريايي ژبو د لويې کورنۍ په کومه څانگه کې د پښتو ژبې موقعيت تثبيت کړي؟ ځينو څېړونکو له سنسکريت او ځينو له اوستا سره پښتو نژدې گڼلې ده، خو يو شمېر پوهان او د ژبو څېړونکي نظر لري چې پښتو د آريايي ژبو د ختيځو او لويديځو څانگو ترمنځ واقع ده او د سنسکريت (ريگويدا) او زند (اوستا) ترمنځ د اتصال د کړۍ په څېر ده.

لنډو لوجي (لنډوگرافي) د بشر د توکم او نژاد په باب علمي څېړنو ته ويل کېږي. ارکيالوژي (ارکيالوژي) – لرغونپوهنه) د نړۍ د لرغوني تاريخ په باب، د لرغونو انسانانو، لرغونو تمدنونو او لرغونو موجوداتو په اړه څېړنې کوي. د ولسونو د لرغوني تاريخ او لرغونو نښو نښانو په باب څېړنې ددې علم موضوع ده.

هندو اروپايي: دغه اصطلاحات د نړۍ د بېلابېلو ژبپوهانو له خوا په بېلابېله بڼه راغلې دي. چا هندو اروپايي، چا هندو جرمن، چا هندو آريايي اصطلاح کارولې ده، خو د ټولو مقصد ترې هماغه هندو اروپايي ژبنۍ کورنۍ ده چې د ختيځ او لويديځ هېوادونو او ولسونو ټوټې ژبې پکې راداخلېږي. پښتو ژبه هم په همدغه کورنۍ کې شامله ده.

۱- زده کو ونکي دي ددي لوست په پام کې ساتلو سره دغو پوښتنو ته څو اېونه ووايي:

- دا چې پښتانه په (سامي) توکم پورې مربوط دي، دغه نظريه کوم علمي بنسټ لري، که نه؟
- د آريايي ژبو په څار کې د پښتو ژبې مقام کوم دی؟
- پوهانو پښتو ژبه د آريايي ژبو په کورنۍ کې په کومو څانگو پورې تړلې ده؟

- ۲- په دغو څلورو څو اېونو کې کوم يو سم دی، په نښه يې کړئ:
- الف: پښتو د هندو اروپايي يا هندو جرمن کورنۍ په ژبو پورې اړه لري.
- ب: پښتو د سامي ژبو په کورنۍ پورې مربوط ده.
- ج: پښتو د ترکي ژبو کورنۍ ته منسوبه ده.
- د: درې واړه څو اېونه سم دي.

۳- زده کوونکي دي ددغو درېو موضوعگانو په باب په وار سره لنډې لنډې خبرې وکړي:

- د پښتو ژبې لرغونتوب
- پښتو د آريايي ژبو د دوو لويو څانگو د اتصال د کړۍ په توگه
- افغانستان د آريايانو ټاټوبی

ددې لوست تر يو ځل بيا لوستلو وروسته د پښتو ژبې په اړه د پوهانو د هغو دريو

نظرونو لنډيز وليکئ چې د آريايي ژبو د کورنۍ په کومو کومو خانگو پورې يې اړونده
گڼلې ده.

لا تر اوسه يې ماغزه په قرار نه دي
چا چې ماسره وهلی سر په سنگ دی
لا په خوب کې په لمرزه پریوځي له کټه
چې د چا تر غوړن زما د توري شرنګ دی
د خوشحال د زړه د حال ننډاره وکړه
که د تخت د پاسه کښېني هم ملنګ دی
(خوشحال خان خټک)

طوطي مې ووت نن له قفسه
خالي کالبد يم زه بې نفسه
ب په غربت کې لکه بېکس کړم
خدای دې څوک نه کاهسي بېکسه
(د پير محمد کاکړ له دیوان څخه)

سليمان ماکو او د هغه

((تذکره الاولياء))

تذکره الاولياء د پښتو د لرغوني نثر يو کتاب دی. تاسو د لسم ټولگي په پښتو کتاب کې د پښتو ادب د لرغوني دورې په هکله پوره معلومات ترلاسه کړي و. د پښتو ادب په لرغوني دوره کې مو د پښتو نثر د پيلامې د آثارو په باب هم يو څه لوستي و.

دادی په دې لوست کې د سليمان ماکو د تذکره الاولياء په اړه بشپړې خبرې لرو. تاسو به په دې لوست کې د پښتو لرغوني نثر دغه کتاب په پوره ډول وپېژنئ او د پښتو د لرغوني نثر په ځانگړنو به خبر شئ.

سليمان ماکو د پښتو د لرغونې دورې پیاوړی لیکوال دی. هغه د ((تذکرۃ الاولیاء)) په نوم یو ډېر مهم اثر په پښتو نثر لیکلی دی چې له بده مرغه ټول کتاب یې لاس ته نه دی راغلی او یوازې د پیل څو پاڼې یې د ارواښاد استاد پوهاند حبیبې په زیار پیدا شوي او خپرې شوي دي.

سليمان ماکو د بارک خان صابزي ماکو زوی دی چې د کندهار په ارغسان کې اوسېده. نوموړي د پښتونخوا په غرو رغو کې سياحتونه کړي او د خپل عصر نوميايي روحاني او ادبي رجال يې ليدلي دي. دی پخپله وایي چې په (۶۱۲ هـ) تللی و م او د پښتونخوا په غرو او رغو گرځېدم. تر دغه سفر وروسته سليمان ماکو په دې بريالی شو چې د پښتنو د نامتو لویانو د ژوند په باب د ((تذکرۃ الاولیاء)) په نوم یوه تذکره وليکي.

د استاد حبیبې په قول: د سليمان تذکره د پښتنو مشاهيرو او ادبي رجالو يو مفصل تاريخ دی. د هر سړي احوال چې بيانوي، د هغه علمي او روحاني مقام ښيي او بيا يې اشعار او ويناوي رانقلوي. د تذکرې يو څو پاڼې چې پيدا شوي دي، دا ځنې معلومېږي چې د پښتنو مشاهيرو احوال يې په داسې ډول ليکه چې د هغو د ژوندانه پېښې ثبت شي چې پلاني سړي څنگه ژوند کاوه، چېرې اوسېده، پلار، نيکه او کورنۍ يې کومه او چېرې وه او له هغه سړي څخه د خلکو په خوږو او زړو کې کومه وينا او کوم شعر پاڼې دی.

هغه د خپل دغه کتاب په سريزه کې ددې کتاب د ليکلو هدف او د خپل سفر هدف هم بيانوي.

همدغه برخه به ددې کتاب د نثر د نمونې په توگه هم ولولئ:

((زه غريب خاوري سليمان، زوی د بارک خان ماکو صابزي چې په ويا له د ارغسان هوسېږم او په دې مرکز پايږم په سن دولس او شپږ سوه (۶۱۲) د هجري تللی و م او د پښتونخوا په راغو او کليو گرځېدم او مراقده او لياوو او واصلينو مې پتلل او په هر لوري مې کاملان موندل. چې له دې سفره په کور کښېنستم او ټپاکي وچاودلې د پښتو، بيا پاڅېدلېم او له څښتنه مې مرستون شوم چې احوال د هغو کاملانو وکارم او دوی چې

هغه ويناوې پاته کړې دي او پښتانه يې لولي او س.)
د تذکره الا و لياء په هغو او و پاڼو کې چې زمونږ لاس ته راغلې دي، ددغو شاعرانو او لیکوالو احوال پکې راغلي دي:

۱- بیت نیکه ۲- ملکيار غرشين ۳- شيخ اسماعيل ۴- قطب الدين بختيار
تر سليمان ماکو د مخه د پښتو نثر کو مه منثوره نمون نه موب ته نه ده معلومه چې پخوا به د پښتو نثر څنگه و او څه سبک او ډول يې لاره؟ خو د سليمان د نثر پوځوالی او متانت دا راته څرگندوي چې ددغه عصر نثرونه به داسې پاڅه و او لکه د پارسي نثر چې په هغه وخت کې (په غزنوي او غوري دورو کې) متين، پوځ او خوږ و، د پښتو نثر به هم په زړه پورې او خوږ و.

د سليمان ماکو د نثر څو ځانگړتياوې داسې شمېرلای شو:
۱- دغه نثرونان او خوږ دی، بې له کرکېچ او کرلېچه دی.

۲- د اوږدو جملو پر ځای، لنډې لنډې جملې کاروي. يوه جمله په بله پورې نه تړي.

۳- د طبيعي مکالمې او روانو خبرو اثر و ښه لري.

۴- جملې يې غوڅې، څرگندې او واضح دي.

۵- ځينې داسې زاړه تعبيرونه او اصطلاحات هم لري چې اوس نشته مثلاً (تڼاکي وچاودلې د پښو) چې مقصد يې په خپل کلي کور کې هوسايي ده.

۶- که څه هم د پارسي کلمات ډېر نه راوړي او زياتره پښتو سوچه او زېړه کلمې ليکي، خو بيا هم د چاپېريال د اغېز له مخې يې ددې ژبې د ترکيبنو او لغتونو يو څه اغېز منلی دی، لکه دغه کلمې:

درخواست، سياست، خاک پای، مهربان او نور...

۷- د سليمان په نثر کې تر فارسي د عربي ژبې اثر هم ډېر او دروند ښکاري او ددې علت هم دادی چې عربي په دغو وختو کې د پښتو درسي او ديني ژبه وه او که به چاله علمه سره مينه درلوده، هغه به عربي زده کوله. څرنگه چې سليمان يو متدين او تصوف

ته مایل او د دیني علومو طالب سړی و، نو هغه به خامخا عربي کتابونه لوستي وي. د عربي دغه اثر یو ازی په پښتو نثر کې نه دی، بلکې د هغه وخت د پارسي نثر په شهکارونو کې هم د عربي نثر اغېز جوت دی، نو د پښتو نثر له یوې خوا له عربي نثره اغېزمن دی او له بله پلوه یې له فارسي نثره ګټه اخیستې ده چې هغه له عربي اغېزه خالي نه و، نو له دې کبله د سلیمان ماکو په نثر کې د عربي اغېز ښه څرګند دی.

۸- په دې نثر کې د فعلونو تکرار هم لکه د نورو ژبو د لرغونو نثرونو په څېر تر سترگو کېږي او کله خو په پرله پسې ډول زیات فعلونه په مکرر ډول راوړي، لکه: (پختیار په پښتو سندري کرېنه، اوښي توبوینه، خداى ته نارې کرېنه، خلیلي کې، پارکي لړینه) په یوه کرېنه کې پنځه فاعله سره یوځای شوي دي، دوه یې کټ مټ تکرار شوي دي.

۹- دغه نثر که څه هم مسجع نه دی، خو لکه د نورو ژبو پخواني نثرونه کله کله وزن لرونکي او مسجع کلمات لري. د فعلونو په پای کې یې یو (نه) د وزن او ترنم لپاره ښلولی دی.

پروفیسر افضل رضا ددغه کتاب په اړه لیکي: ((سلیمان ماکو د خپل دور په تذکره لیکوالو کې داسې لار اختیار کړه چې یو خوا د هغه وخت د پښتو روحاني مشاهیرو تاریخ دی، بل خوا د ادبي رجالو د ادبیاتو تاریخ دی. د تذکرې د لیکلو په وخت سلیمان هم پوځ موږخ دی، هم ښه تذکره نگار. دا تذکره اول کې د تصوف کتاب نه، بلکه د شعر او ادب گران بها مجموعه ده.))

د متن لنډيز:

سلیمان ماکو د پښتو لرغوني ادب یوه ځلانده څېره ده. نوموړي د ((تذکره الا و لیا)) په نوم په پښتو نثر یو کتاب لیکلی دی چې د پښتو شاعرانو او اولیاو د ژوند حالات او د کلام نمونې یې پکې راغونډې کړې دي. د پښتو نثر لومړنی لاس

ته راغلي کتاب دی چې په (۱۲هـ.) کې کښل شوی دی. له دې څخه پخوا د پښتو نشر د یو بل کتاب یادونه په ((پته خزانه)) کې شوې ده چې د ((سالو وږمه)) نومېږي او لیکوال یې ابو محمد هاشم سرواني (۲۳ - ۲۹۷هـ.) دی. د هغه کتاب یو زې نوم تر موږه رارسېدلی دی او خپله کتاب ورک دی.

د سلیمان ماکو د تذکرة الاولیاء د کتاب یو زې لومړني او وه مخه پیدا شوي او خپاره شوي دي. ددې کتاب نشر روان، خوږ او په زړه پورې دی، د پښتو نشر په تاریخ کې دغه کتاب د ځانگړي ارزښت لرونکی دی.

۱- زده کونکي دي د ښوونکي دغو پوښتنو ته څو اېونه وایي:

- په تذکرة الاولیاء کې د کومو اولیاوو او شاعرانو ژوند حالات او د کلام نمونې راغلي دي؟

- تذکرة الاولیاء په پښتو ادب کې څه ارزښت لري؟

- له تذکرة الاولیاء څخه د مخه په پښتو ژبه د نشر کوم بل کتاب پېژنئ که نه، که بې پېژنئ و وایست چې چا لیکلی او د کتاب نوم څه دی؟

۲- په دغو څلورو څو اېونو کې یو بې سم دی، سم څو اېاب په ښه کړئ:

الف: د سلیمان ماکو په تذکرة الاولیاء کې یو زې د اولیاؤ او علماوو ژوند پښتې راغلي دي.

ب: په تذکرة الاولیاء کې د اولیاوو او شاعرانو ژوند پښتې او د کلام نمونې راغلي دي.

ج: په تذکرة الاولیاء کې یو زې د نشر لیکونکو او شاعرانو ژوند پښتې او د کلام نمونې راغلي دي.

د: په تذکرة الاولیاء کې د شپږو تنو شاعرانو او اولیاوو ژوند پښتې او د کلام نمونې راغلي دي.

۳- زده کو و نکي دي دغه لغتونه پر تخته و ليکي او له تو لگيو الو څخه دي يو تن هغه په يوه مرکبه جمله کې وکاروي:
مرقد، متانت، شهکار، مسجع، تذکره نگار

۴- ددې لوست ټول (قيدونه) دي هر څوک په خپله خپله کتابچه کې وليکي او هر زده کوونکي دي دوه دوه قیده ټولگيو الو ته ولولي.

۵- څو تنه زده کوونکي دي په خپل خپل وار د سليمان مالکو د نشر يوه يوه ځانگړنه په لنډه لنډه توگه وليکي.

د سليمان مالکو د نشر د ځانگړتياوو په باب په لنډيز سره يوه څه وليکئ او سبا ته به يې د ښوونکي په انتخاب د څلورو تنو ليکني ټول ټولگيوال واورئ.

حکایت:

نوشیروان چې په عدل په انصاف مشهور و، یوه ورځ ښکار ته وتلی و، څه ښې وژلي و. کباب یې کاوه. مالګه حاضرې نه وه. خدمتګار یې کلي لږه واستاوه چې ورشه مالګه په بها راوړه چې بد رسمي ونشي، کلی به خراب شي. چا وویل: په دا هومره مالګه راوړل به څه خرابي کېږي؟

ده وې: بنیاد د ظلم اول لږ و، هر څوک چې حاکمان کېدل، به وار واری زیاتاو، تر دې حده ورسېده.

قطعه

که باد شاه د چاله باغه شفقنالو په ظلم و خوري د باغ ونې په لسه وېڅه وکارې دده مړيونه که سستم په یوه هوښه د غریب بادشاه رواکا سپاهیان به یې چرګان د رعیت کا په سسيڅوړنه د عبدالقادر خان خټک (ګلدسته)

(د گلستان پښتو ژباړه)

پښتو ولسي ادبيات

ولسي ادبيات د يو ملت د فولکلوري ميراثونو يوه ډېره مهمه برخه ده. تاسو په تېرو ټولگيو کې د پښتو په ځينو لوستونو کې د ولسي ادبياتو د ځينو ډولونو لکه: لنډيو، متلونو او ځينو نورو په اړه يو لړ مطالب لوستي دي. په دې لوست کې به د ولسي ادبياتو په باب بشپړې خبرې وکړو او مهمې برخې به يې تاسو ته در وپېژنو.

پښتو ولسي ادبيات زموږ د غرونو، رغونو، کيږديو، کورونو، جو نگر و، کليمو، ديرو او حجرو د غرونو، هيلو او ارمانونو انگازه ده. له همدې کبله ولسي ادبيات د يو ملت د هيلو او ارمانونو د رازونو ساتونکي گڼل شوي دي.

که موږ ادبيات په دې لوست کې په دوو عامو څانگو وېشو، نو دغه دوه څانگې يې (ليکلي يا تحريري ادبيات) او (نا ليکلي يا ولسي او شفاهي ادبيات) دي. په ليکلي ادب کې هغه ليکلي او ديواني ادبيات راځي چې وخت په وخت د ځانگړو ليکوالو يا شاعرانو او ناظمانو په قلم ليکل شوي او په ديواني او کتابي بڼه تر موره رارسېدلې دي. شفاهي يا ولسي ادبيات بيا د هغه ولس غږ دی چې له ليک لوست څخه لږې پاتې شوی دی او دغه سندرې چې په حقيقت کې د خلکو سندرې دي او د ولس ادبيات دي، سينه په سينه په شفاهي بڼه د پښتنو د تاريخي ولسي ميراث په توگه تر دې دمه رارسېدلې او يوه برخه يې د راټولو ونکو او د فولکلور د څېړونکو له خوا راټوله شوې ده.

((د خلکو سندرې)) نومي کتاب ليکي:

((د خلکو ادبيات په عمومي توگه په دوو برخو وېشلای شو چې لومړۍ برخه يې د

خلکو سندرې (منظوم ادب) او دويمه برخه يې د خلکو روايات، امثال (متلونه) افسانې

او نور (منثور ادب) تشکيلوي.))

انگرېز مستشرق راورټي ډېر پخوا د پښتو سندرو په باب ويلي و: ((پښتانه که څه هم ورځپانې او څيړونې نه لري، مگر هغه ساده او عاميانه اشعار او بدلې چې په عام ډول د پښتنو د هرې طبقې له خوا ويل شوي، د دوی تاريخ او ورځپانې بلل کېدای شي.))

پښتانه ډېر غني ولسي ادبيات لري. د غرونو، درو او سردرو دغه او سپدونکي د ولسي ادبياتو ډېرې غوره نمونې لري. دنړۍ ډېر لږ ولسونه به د پښتو له ولسي ادبياتو سره د سيالۍ جوگه وي.

څېړونکو د پښتو د ولسي ادب منظومه برخه هم په دوه ډوله وېشلې ده: يوه برخه يې (عامې سندرې) او بله برخه يې (ځانگړې يا خاصې سندرې) دي. د لومړۍ برخې ويناوال

څرگند نه دي او په ټول ولس پورې اړه لري، خو د دويمې برخې ويناوال يې څرگند دي او هغه ولسي شاعران دي. په عامو سندرو کې دغه بېلابېلې برخې شاملې دي:

د ميندو سندرې: لکه اللهو اللهو، پيشو مه راځه د غرو (پلانکي) جان داسې ویده دی لکه گودی د رنجو. يا منظوم چيستانونه، د ماشومانو سندرې، د ورو مشاعرې، کيسې، د لويانو سندرې، د اټن نارې، بابو لالې، لنډۍ يا ټټې، سروکي، منظوم متلونه، د هوتکو نارې، کاکړۍ (يا دکاکړو غاړې) ساندي او نور...

په ځانگړو يا خاصو سندرو کې دغه برخې راځي:

مقامونه، چاربيتې، بدلې، بگتې، لوبې، کيسې او داستانونه او يو شمېر نور...

((خلکو سندرې)) د کتاب ليکوال د دغو سندرو د ارزښت په اړه وايي چې د پښتو دا سندرې هم له ډېر پخوا څخه شروع شوې دي. دا سندرې د پښتو د هغو پخوانيو اشعارو زېږنده ده چې له اريايي شعرونو سره د موضوع او بڼې له مخې ټينگې اړيکې لري، لکه د امير کروړ شعر، د بيت نيکه دعا، د بابا هوتک سندرې او نور... دا سندرې زموږ د ملي ادب يوه ستره برخه ده. په دغو سندرو کې پښتني حماسه او غيرت، دود او دستور، خيالونه او فکرونه او د پښتنو روحي ځانگړنې راملومېږي. ددغو سندرو تشبيهات او استعارې او د افادې ډول، خيال او تصور د پښتو په ولسي او عاميانه ژبه پورې اړه لري او ټول د ولسي او عاميانه ژوند تفسيرونه او تعبيرونه دي. موږ ته له داسې سپېڅلو او خوږو سندرو څخه خبرېدل هرو مرو پکار دي.

د پښتو په ولسي سندرو کې چاربيتې ځانگړی مقام لري. چاربيتې د ولسي ادبياتو د منظومې برخې په خاصو يا ځانگړو سندرو کې شمېرل کېږي چې شاعران يې معلوم دي. چاربيتې په بېلابېلو تاريخي، حماسي، ديني، عشقي او نورو موضوعگانو کې ويل شوي دي. تاريخي او حماسي چاربيتې په دغه لړ کې ځانگړی تاريخي ارزښت لري او په حقيقت کې د تاريخ لپاره ترې مواد برابروي. د تاريخي چاربيتو يوه برخه فرانسوي ختيځ پوه ((دارمستتر)) هم خوندي کړې او ((د پښتونخوا د شعر هار و بهار)) په نوم يې ډېر کلو نه پخوا چاپ او خپره کړې ده. همدا رنگه د ((تور برېښ)) د کتاب ليکوال هم يو شمېر

مهمې تاريخي چاريتي راټولې او خبرې کړې دي، د ولسي سندرو په يو شمېر مجموعو کې هم دغه ډول چاريتي وخت په وخت چاپ شوي دي.
ددغو اديبانو په اړه د تور برېښ په سربېره کې پوهاند صديق الله رښتين ليکي:

... په دې سلسله کې تپه يا لنډۍ د پښتو شاعرۍ تر ټولو پخوانۍ نمونه ده چې د پښتون ولس ډېر لرغوني، پاک او سپېڅلي احساسات پکې په يو اغېزناک او ښايسته ادبي رنگ کې ساتل شوي دي.

په لنډيو پسې وروسته نيمکۍ، بگتۍ، چاريتي او لوبې د ولسي شاعرۍ د ادبي خزاني يوه لويه پاڼه ده. په دغو ډولونو کې چارېته تر ټولو زياته پراخ او خوندور ډول دی.

نوميالی فرانسوي ختيځ پوه دارمستر وايي چې چارېته د پښتنو يو ليکلی تاريخ دی. د دوی د جنگونو او غزاگانو تاريخ په چاريتو کې نغښتی دی.

له بده مرغه چې ډېرې پخوانۍ چاريتي له خپلو وړونکو سره يوځای تر تورو خاورو لاندې شوې دي او څه زياته پاڼه يې لاس ته نه ده راغلې، خومره چې ښکاره ده چاريتي زياتره د نالوستو خلکو له خوا ويل شوي دي مگر ځينې اخوندان او ملايان هم پکې ډېره لويه برخه لري.

د ((د تور برېښ)) د کتاب ليکوال د دغو ولسي سندرو د راټولولو او خوندي کولو اهميت په دغو ټکو کې څرگندوي:

۱- زمونږ د تاريخ ډېرې پټې او نامعلومې پېښې او ددغو پېښو قهرمانان مونږ ته معلومېږي او د ملي تاريخ له ليکوالو سره مرسته کوي.

۲- زمونږ د ادب ډېره قيمتي برخه له ورکېدو او تباه کېدو څخه خوندي پاتې کېږي.

۳- د داخلي او خارجي ادب څېړونکو، ژبپوهانو او د کلتور او ملي فولکلور د پلټونکو لپاره د استفادې وړ مواد لاس ته راځي.

۴- شاعرانو ته ډېر ښکلي او ښايسته آهنگونه په لاس ورکوي چې خپل نوي فکرونه پکې و اچوي.

۵- له ولس او عالمو لوستونکو سره د ملي احساساتو په روزلو کې مرسته کوي. تاريخي چاريتي د ولسي سندرو ډېره غوره برخه ده. دا د ريښتيني تاريخ د ليکلو لپاره د مهمو خامو موادو په توگه پوره ارزښت لري.

ددغو تاريخي او حماسي چاريتو زياته برخه د افغان - انگليس د بېلابېلو جگړو ځيني اړخونه موږ ته راڅرگندوي. فرانسوي جېمز ډارمستېر د افغان انگليس د جگړو دغه تاريخي چاريتي خوندي کړي دي. دغه راز يو زيات شمېر دغه ډول ولسي سندري په ((پښتو سندري))، ((تور برېښ))، ((ولسي سندري)) او نورو آثارو کې خوندي شوي دي.

له دغو چاريتو څخه ((د ډکې غزا)) په نوم د افغان - انگليس د درېي جگړې يا د خپلواکۍ د جگړې يوه مشهوره چارېته د ولسي نامتو شاعر د لالپورې شريف له خوا ويل شوې ده چې يوه برخه يې د نمونې په توگه دلته راوړو:

له هندوستانه کاغذونه راغله	امير صاحب ته پريادونه راغله
نن مي جگړه ده له كفاره سره	بېلتون مي نه پرېږدي له ياره سره
*	*
امير صاحب د جنگ اختيار وکړ	د غزانيست يې په تلوار وکړ
سپه سالار يې مقرر کړلو	پروټ په ډکه ټينگ يې خيبر کړلو
سپه سالار وتاړه لام ورپسي	په هره ورځ راته گودام ورپسي
پوځ يې کم ميخزين يې ډېر و	خلکه حساب له حده تېر و
په ښکارغلي پلټنې پرېوتلې	له انگرېزانو سره کښېوتلې
ورځ د جمعي وه چې جازونه راغله	امير صاحب ته پريادونه راغله
يو څو گولۍ يې کړې گوزار خلکه	په ډکه يې جوړ کړ دندوکار خلکه
مړي زخميان پراته يې شماره سره *	نن مي جگړه ده له كفاره سره *

سپه سالار یوه چره و خوږه خلکه په پونده یې خره و خوږه
په سستنه سپور شو په مو تر باندې پوخ یې پرېښود په خیسر باندې

ولسي سندرې د موضوع له پلوه په بېلابېلو برخو وېشل شوې دي. د ((ولسي سندرې)) ښاغلی مؤلف یې په دغو برخو وېشي: تاریخي سندرې، جغرافیایي سندرې، قصصی سندرې، اجتماعي او انتقادي سندرې، توکي سندرې، وعظیه او اخلاقي سندرې، اړونه او ((تقابلې سندرې)) وېرنې، د مینې سندرې د عشق او محبت سندرې. د ولسي ادیبانو له منظومې برخې څخه چې راټېر شو، مشوره برخه یې هم د پاملرنې وړ ده. په مشوره برخه کې یې منلونه، ولسي نکلونه، حکایتونه، افسانې او نور شامل دي.

په پښتنو کې د ولسي نکلونو او کیسو ډېرې په زړه پورې نمونې شته دي. په دغو کیسو کې هم لکه د لنډیو او متلونو په څېر د پښتنو د ژوند، هیلو، غوښتنو او ارمانونو انعکاس په ډېره ښه توګه لیدل شو. موږ په دغو کیسو او نکلونو کې د خپل وخت د پښتنو د ژوند، فکر او نظر، هنر او نورو خواو و ښه مطالعه کولای شو.

په ملي هنداره نومې فولکلوريک اثر کې ددغو ولسي پښتني نکلونو ځینې بېلګې اړوندېد محمد گل نوري خوندي کې دي، لکه: فتح خان او رابیا، ښادي او ښو، مرد او نامرد، زریزانه ښاپېری، موسی جان او ولی جان (یا موسی خان او گلګمکي)، مومن خان او شیرینو، جلات خان او شمایل، ملا عباس او گلشړه، ظریف خان او مایې، خشکیار او شاترینه، قطب خان او نازو، دلی او شهو او آدم خان او درخانې.

له بده مرغه د پښتنو دغه ولسي کیسې لاتراوسه پورې د ولس په سینو او حافظو کې پرتې دي او په پوره ډول راټولې شوې نه دي، یوازې یوه کوچنۍ برخه یې راټوله شوې ده. له همدې کبله ښایي ډېرې دغه ډول کیسې او نکلونه هم د راویانو له مړینې وروسته له خاورو سره خاورې شوې وي.

موږ ته لازمه ده چې د خپلو ولسي او فولکلوريکو ادبياتو دغو ټولو برخو ته پوره غور وکړو او د ډېر مهم کلتوري ميراث په سترگه ورته وگورو. ددغو ارزښتناکو کلتوري ميراثونو راتلونل، خپرول او پرې خپرې کول د يو ملت د فولکلوريکو ولسي پانگو د خونديتوب په معنا دی. له دغو راتلونو او خپرونو به اوسني او راتلونکي نسلونه ددې ولس د ژوند دود، رواجونو، فکر او نظر، تاريخ، کلتور او ادب په هکله معلومات ترلاسه کوي او خبرونکي به ترې ددې ولس د ژوند او ژواک په اړه نوي نوي ټکي راباسي او ددې ولس په ښه پېژند کې به ترې گټه اخلي.

د متن لنډيز:

ولسي ادبيات، د فولکلور او د يو ملت د کلتوري ميراثونو ارزښتناکه برخه ده. په ولسي ادبياتو کې منظومه او مشوره برخه شامله ده. په منظومو ولسي ادبياتو کې عامې او خاصې سندري دواړه د پاملرنې وړ دي. په عامو سندرو کې دغه برخې شاملې دي. د ميندو سندري، د ماشومانو سندري، د اټن نارې، بابولاي، لنډۍ، سروکي، منظوم متلونه، د هوتکو نارې، کاکړۍ، ساندي او نور. خاصې سندري دادي: مقاومت، چاريتي، بدلې، بگتي، لوبې، منظومې کيسې او داستانونه او نور... په مشوره برخه کې بې: متلونه، ولسي نکلونه او حکاييتونه او نور ډېر د ارزښت وړ دي.

فولکلور: يوه لايښي کلمه ده چې له فولکل (خلکو يا ولس) او (لور يا پېژندنې) او پوهنې) څخه جوړه ده. له همدې کبله فولکلور ته ولسي پوهه هم وايي، فولکلور په خپله خوځلۍ کې د يو ولس دودونه، رواجونه او عصمتي، انگيرنې او نظرونه، ولسي ادبيات او نور ډېر ولسي ميراثونه رانغاړي.

د تاريخ لپاره خام مواد: په دې لوست کې د تاريخ د ليکلو لپاره خام مواد ياد شوي دي. موخه مو ترې داده چې کله يو مؤرخ تاريخ ليکي، نو سندونه، مرکي او مصاحبي، فلمونه او تصويرونه ورته د خامو تاريخي موادو په توگه مهم دي چې راټول يې کړي او همدغو سندونو په رڼا کې د بومي ځانگړي دورې تاريخ وليکي، دغه تاريخي چاريتي چې د هماغه وخت د سترگو ليدلي حالات دي، د يوې دورې په تاريخ ليکنه کې د خامو موادو په توگه تاريخ ليکونکي (مؤرخ) ته مهمې دي او پوره گټه ترې اخيستلی شي.

جيمز دارمستېټر: مشهور فرانسوي ختيځ پوه دی. په ۱۹ عيسوي پېړۍ کې او سېده. د پښتو تاريخي او حماسي چاريتي يې د ((پښتونخوا د شعر هار و بهار)) نومې کتاب کې راټولې کړې او چاپ کړې دي. د پښتو او پښتنو په باب يې نورې څېړنې هم کړې دي چې د ختيځ پوهانو په بحث کې مو درېژندلې دي.

د لالپورې شريف: د ننگرهار د لالپورې نامتو ولسي شاعر و.

امير صاحب: غازي امان الله خان

سپه سالار: د ختيځې جبهې قوماندان، سپه سالار صالح محمد خان

لام: لښکر، پوځ

ښکارغلي: په څيبر کې يوه سيمه ده

ميخزين: وسله، تدارکات

۱- زده کړونکي دې د ښوونکي دغو پوښتنو ته په خپل خپل وار ځوابونه ووايي:

- فولکلور څه ته وايي؟
- ولسي ادبيات په کومو کومو څانگو وېشل کېږي؟

- چاريتي د ولسي ادبياتو کوم ډول دی او څه ځانگړنې لري؟
- ولسي سندري د موضوع له پلوه په کومو برخو وېشلای شو؟
- فرانسوي ختيځ پوه جيمز دارمستتر په خپل کوم کتاب کې کوم ډول چاريتي

راټولې کړې او خبرې کړې دي؟

۲- زده کوونکي دي (په انتخابي توگه له هر کتاره يو يو تن) په وار سره د خپلو ټولگيو الو مخې ته ودرېږي او يو يو تن دي ددې يوې يوې موضوع په اړه خبرې وکړي:

- په پښتو کې د ولسي ادب ارزښتونه
- پښتو لنډۍ په کوم ډول ادبياتو کې راځي او کوم مقام لري؟
- د پښتو د ولسي سندرو يا د ولسي ادب د منظومې برخې ډولونه
- د پښتو مشور ولسي ادبيات

۳- يو يو زده کوونکي دي په خپله خوښه ددې لوست د يوې يوې اصطلاح په باب توضيحات وغواړي، يو شاگرد دي په خپله خوښه ددې کلمو، موضوعاتو او يا اصطلاحاتو په باب لنډ لنډ خو اېونه وکړي. يو څو اصطلاحات يا موضوعگانې دادي:

الف: تحريري يا ليکلي ادبيات

ب: ناليکلي يا شفاهي ادب

ج: فولکلوري ميراث

د: تاريخي چاريتي

ه: ولسي نکلونه

نور اصطلاحات او نورې موضوعگانې دي شاگردان په خپل لټون سره له متن څخه راوباسي او له نورو ټولگيو الو څخه دي د هغو د معنا او مفهوم په هکله پوښتني وکړي.

۴- زده کوونکي دي لکه د يوې کوچنۍ مباحثې يا خبرو اترو په توگه په ادبياتو کې د (استعارې)، (تشبيهاتو)، (خيال) او (فکر) په باب په خپلو کې په نوبت سره منظمې خبرې وکړي. دوه تنه شاگردان دي دغه جريان د ښوونکي تر نظارت لاندې وڅاري او بيا دي

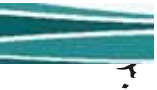

همدغه دوه تنه شاگردان د ټولو ټولگيو الو نظر ونه راغونډ کړي او ددغو گډو خبرو اترو ارزونه دي وکړي.

زده کونکي دي د خپلې سيمې او شاوخوا کوم ولسي شاعر په لنډيز سره معرفي کړي او يا دي د کوم ولسي شاعر کوم شعر يا کومه ولسي سندره يا ولسي نکل په کلي-کور کي له چا څخه وليکي او ټولگي ته دي بې له ځانه سره راوړي. په راتلونکي درسي ساعت کي دي بې ټولگيو الو ته واوروي. بنورنکي به دغه ټولي ليکني او د ولسي شعرونو نمونې له ځانه سره خوندي کړي، که نوې خبره پکې وه چې تراوسه په مطبوعاتو کي نه وي معرفي شوي، د همدغه زده کونکي په نوم دي کومې مجلې يا جريدې ته د چاپ لپاره واستوله شي.

په لوړو غړو د خداى نظر دى
په سر يې واورې وروي چاپېر گلونه
په اصل څوک نه سسړى کېږي
سړى هغه دى چې يې خوى د سړو وينه
په پست کې تور مسلي بڼه دى
بې پته يار که شهزاده شي څه يې کر مه

د ښکارندوی بولل

– په پښتو کې مو کومه بولل يا قصيده او رباعې ده؟

– د لرغوني پښتو ادب خومره شاعران پېژنئ؟

په پښتو لرغوني ادب کې د ښکارندوی بولل (قصيده) ډېر شهرت لري.

تاسو د پښتو د نورو ټولگيو په لوستونو کې د لرغوني ادب په هکله ډېر څه

لوستي دي. دادی په دې لوست کې د ښکارندوی دغه ارزښتاکه بولل يا قصيده لولئ

او د شاعر په اړه يې بشپړ معلومات ترلاسه کوئ.

ښکارندوی د پښتو لرغونې شاعرۍ یوه وتلې خبره ده. هغه په شپږمه هجري پېړۍ کې په غور کې اوسېده. محمد هوتک په پټه خزانه کې د هغه د ژوند لنډ حالات لیکلي او د هغه بوللې یې په خپل کتاب کې رانقل کړې ده. په ((پټه خزانه)) کې د هغه په باب لولئ:

((دکړ د ښکارندوی علیه الرحمه چې د غور و. پوه شه په دې چې شیخ کټه متي زي رحمه الله علیه کښلي دي، په کتاب ((لرغوني پښتانه)) کې چې ((په تاریخ سوري)) کې دي چې ښکارندوی مېشته د غور و او کله کله په غزنه او بېست کې هم اوسېدلی. پلار یې احمد نومېد او د غور د فیروز کوه کوتوال و. ښکارندوی د سلطان شهاب الدین و الدین محمد سام شنسپاني په پادشاهۍ کې مخور او د درناوي خاوند و او هغه وخت چې هغه سلطان پر هندیرغل کاوه، ښکارندوی چې شاعر او عالم سړی و، هم د هغه سلطان په لښکر کې و او هسې وایي چې ښکارندوی په مدح کې د سلطان محمد سام او سلطان غیاث الدین غوري د ستاینې قصیدې لري چې بوللې دي. محمد ابن علي وايي چې ما په بېست کې دده د بوللو غټ کتاب ولیدئ او له هغه څخه مې دغه بولل چې د محمد سام علیه الرحمه ستاینه ده، وکښله.))

په پټه خزانه کې د ښکارندوی راغلي بولل (قصیده) داده:

د پسرلي ښکلونکي بیا کړه سينگارونه
بیا یې ولونل په غرونو کې لالونه
مخکې شنه، لاینونه شنه، لمنې شني شوي
طیلسان زمردي واغوسته غرونه
د نیسان مشاطې لاس د مچېدو دی
مرغلرو باندې وښکلېل پښونه
د غټولو چنډې خاندي و ریدي ته
زرغونو بڼو کې ناڅي زلمي چونه
لکه نساوي چې سورتیک په تندي وکا
هسې وگایزل غټولو سره پسرولونه

مرغلري چې اورو وخنونو ليه
په ځلا يې شوه رايه خپاره دښتونه
زرغونو مخکو کې ځل کالکه ستوريه
چې پر هسک باندي ځليږي سپين گلونه
سپيني واورې ويلېده کاندي بهيږي
لکه اوښي د مين په گړوانونه
هر پلورني والې بهاندي خاندي
له خونښه سر وهي له سينگرونه
هر پلو د گلو وږم دی لوملی
ته واراغله له ختنه کاروانونه
د مسيح په پو به مرو ژوندون بيلاموند
پسرلی مگر مسيح شو په پوکړنه
له مرو خاورو يې اځلی گل راويوست
وچ بيليا او غر يې کړله جنتونه
سری جاجي چې رامشت کړ رامشتگرو
گهيځ چوني چې په بڼ وکابږغونه
په برين چې ږغ د چونيو نغوږېده شي
ته واچندی سره پيودي اشلکونه
د زلمه تپای راغلی پر جنايو
لکه پېغله غوتي کاندي مکيزونه
د پوپلو مخ سور کړی پسرلي دی
يو د بل په غاړه اچوي لاسونه
د هندارو په څېر غرونه سپين وړنگن دي
چې پر واورو باندي ځل وکالمرونه

په غورځنگ غورځنگ له خولي څگونه باسي
 لکه شن هالي شينا کاندې سيندونه
 نه به چوني په ستايه د جنډو موږ شي
 نه به موږ شم د سلطان په صفونه
 د شنسب د کهاله ختلي لمر دی
 د پسرلي په دود له ده رغونه
 د بنډو اورو يې درست ايواد زرغون کړ
 له قصصداره تر ډيبله يې يونونه
 په زابل چې د بري پر نيلى سپور شي
 په لاهوري يې د مېړانې گوزارونه
 نه يې څوک مخ ته دري د ميرڅمنو
 نه يې توري ته ټينگېږي کلک والونه
 د اسلام د دين شهاب د نړۍ لمر دی
 تور ستهان يې کر زيا په جهادونه
 هره پلا چې دی پر هند و سند يرغل کا
 رنوي توره نړۍ په شه بابونه
 په پسرلي چې يې تېرون په اټک وکا
 غاړه غاړه يې تری شولله زرونه
 نه به ده غوندي روڼ ستوری په هسک ځلي
 که څه پورته شي له غوره ډېر مېرونه
 نه به راولي جگړن د سيند په لوري
 نه به بري څوک دهند خپاره بهرونه
 نه به څوک زلمي د غور سره راغونډ کا
 د داور توري به چېري کا ځلونه

يو خاوند شهاب الدين دى چې يې وکا
په هر لوري هر اړوا ته يرغلونه
په جوړو جوړو جگړن يې هند ته يورن کا
چې د غور بادار همت وکا زغلو نه
نن په سيند باندې تېرېږي يرغل کاندې
په پرتم يې زمري ريږدي په ځنگلونه
څپان سيند يې هم له داره ايلايي کا
پر اوږو وړي د غوريانو بڼه ايرونه
په هر کال اټک دده بڼه راغلی کاندې
غوروي په څنډو خپل پاسته سالونه
پښتونخوا بنگلي ځلمي چې زغلي هند ته
نو آغلي په پېغلي کاندې اټيونه
زرغونې ختي اخيستي وي دې غرونو
بڼي بېديا هم پسرللي دي ځانونه
هر گهيځ چې لمر څرکېږي له ځايڅه
څو چې يورن کا د لويديځه په څنډونه
که بریځي وي، که غرمه وي، که برمل وي
که لرممل، که لمر لوېد، که ترملونه
د شهاب جگړن به نه کښېني له زغلو
نه به پرېږدي دا زلمي خپل بهيرونه
زمری کله کاپي ځان له يرغلگريو
څويي نه کا مات متونه ورمېږونه
يا به جگ کا د بريو پي هند کې
يا به پرېږدي هم په دې چاره سرونه

يا به وړان کا بوډونونه د بمبڼو
يا به سره کاندي په وينو ايوادونه
په زيا او سسي ته تل د دين شهابه
نوم دي تل و پر دريځ په نمزدکونه
څو رانه شي ستا په توره د هند لوريه
څو چي نشته کړي له نړۍ نه بوډونونه
ستا په زېرمه دي خاونده لوی څښتن وي
موږ خو ستا په مرسته پونه څو چي پونه

د پښتو ادبياتو په تاريخ کې ددې قصيدې په هکله ښه بحث شوی دی او داسې ليکل شوي دي:

د ښکارندوی دا قصيده د پښتو ادب يو شهکار دی او د شاعر مهارت او استادي او د قريحي غښتوالی او سپېڅلتوب ځنې ښکاري. لومړی مږيت چې په دې قصيده کې ليدل کېږي، د کلام سلاست، بلاغت او رواني ده. شاعر په ډېر مهارت خپل مقصد په ساده عبارت ادا کوي. ډېر پښتو نادر لغات او مواد پکې شته، دا لغات موږ ته دا راښيي چې پښتو خورا پراخه ژبه وه او اوس يې ډېر پخواني کلمات له رواجه لوبدلي دي، لکه: ختيځ، لوېديځ، لرمل، برمّل او نور... ښکارندوی چې په دې قصيده کې د پسرلي کوم ښکلی منظر تصوير کړی دی، د وطن له ښکليو دښتو او غرو څخه يې الهام اخيستی دی. له دغې بوللې څخه چې د ښکارندوی له ديوانه پاتې ده، موږ ته راملومېږي چې شاعر د ادبي فنونو او بلاغت په اساسونو کې هم پوخ و او دده شعرونه له ښکلو تشبېهاتو او استعارو ډک دي.

د متن لندیز:

بنکارندوی د غور او سېدونکي و او د پښتو د لرغوني شاعرۍ یوه مخکښه څېره ده. په شپږمه هجري پېړۍ کې د سلطان شهاب الدین غوري په واکمنۍ کې یې د درناوي مقام درلود او هلته پوره مخور و. له دیو ان څخه یې یو زې یوه بوللله (قصیده) د پټې خزانې په روایت تر موده رارسېدلې ده.

دغه (۵۵) بیتیزه قصیده ډېره پخه او په روانه او خوږه پښتو ویل شوي ده. شاعر پکې د هغه وخت ډېر داسې لغتونه خوندي کړي دي چې اوس یې خلک نه کاروي. له دې کبله د پښتو د معنوي ذخیرې او پانگې له مخې هم موږ ته ډېره ارزښتناکه ده. د ادبي فنونو او ښکلاو و له مخې هم دغه بولل د ډېرې ستاینې او ارزښت وړ ده.

لرغوني پښتانه: دغه کتاب د پټې خزانې په روایت د شیخ کټه په قلم لیکل شوی دی. پټې خزانې له دغه اثر څخه ډېره استفاده کړې ده. په دې کتاب کې هغه په ډېر درناوي یادېږي، لکه: ((نقل کا زبده الو اصلین شیخ کټه متي زی غوریا خېل په خپل کتاب ((لرغوني پښتانه)) کې چې دی نقل کا له ((تاریخ سوري)) څخه...)) دغه کتاب اوس ورک دی.

تاریخ سوري: ((تاریخ سوري)) هم هغه کتاب دی چې د پټې خزانې د روایت له مخې ترې په ((لرغوني پښتانه)) نوعي کتاب کې ډېره استفاده کړې ده. لیکوال یې محمد بن علي البستي و. دغه کتاب هم اوس ورک دی.

سلطان محمد سام شنسباني (سلطان شهاب الدین) له ۵۶۹ څخه تر ۶۰۲ ه.ق. پورې د غور او شاوخوا پاچا و چې په معز الدین هم مشهور و او ښکارندوی یې په دربار کې مقرب او د درنښت وړ و. د هند په فتوحاتو کې هم ورسره و، دغه بولل یې هم د هغه په ستاینه کې ویلي ده.

سلطان غياث الدين غوري: دی هم د غوري سلسلې واکمن و او ویل کېږي چې ښکارندوی یې ستاینه کړې ده، خو هغه غزلې اوس زموږ په لاس کې نشته. قصداً: اوس دغه سیمه په بلوچستان کې واقع ده او خضدار یې بولي.

دبیل: دغه سیمه اوس د سند په وادي کې پرته ده او هلته یوه سمندري بندرگاه وه. داوړ: د زميندارو سیمې دي چې دلته یوازې د داوړ په ښه راغلی دی.

۱- زده کونکي دي د ښکارندوی بولل په چوپه خو له او دقت له ځانه سره ولولي. ستونزمن لغتونه او بیتونه دي له ځانه سره یادداشت کړي. بیا دې د نوبت له مخې یو یو زده کونکي خپل ستونزمن لغتونه یا بیتونه خپلو همیتو لگيو الو ته په لوړ غږ و وايي. د ټولگي له منځ څخه دې بل زده کونکي په خپله خوښه ځواب ورته وايي. که په ټولگي کې هیڅ د ستونزمنو برخو ځواب پیدا نه کړای شو، نو ونکی به یې ستونزې حلوي.

۲- د ښکارندوی د بوللې درې درې بیتونه دي په لوړ غږ د یو یو کتار زده کونکي په نوبت سره و وايي، نور به ورته غوږ غوږ وي.

۳- زده کونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب و وايي:

- ښکارندوی د کوم واکمن په ستاینه کې شعرونه لیکلي دي؟
- نور کوم مشهور قصیده ویونکي پېژنئ، نومونه یې واخلئ.

د ښکارندوی دغه بولل یو ځل بیا په خپلو کورونو کې په دقت ولولئ او په اړه یې دوه مخیزه لیکنه وکړئ. په بله ورځ یې خپلو همیتو لگيو الو ته واوروئ.

په شعر کې قافیه

تاسو د تېرو ټولگيو په پښتو او دري کتابونو کې د بديع او بيان د بېلابېلو برخو په هکله يو لړ مطالب لوستي دي. په دې لوست کې تاسو ته (قافيه) په يو څه مفصل ډول درېښتو.

د پښتو شاعرۍ په چوکاټونو کې په غزل، قصيده، مثنوي او نورو بېلابېلو ډولونو کې (قافيه) د ارزښت وړ برخه ده. يو ازې په ازاده شاعرۍ کې دې برخې ته پاملرنه ضرور نه ده. په کلاسيکو او عنعنوي شعري فورمونو يا چوکاټونو کې قافيه ډېره مهمه ونډه لري. دلته پرې خبرې کوو.

مخکې له دې چې د قافې په اړه خبرې وکړو، دغه غزل ولولئ. په غزل کې به په اټکلې توگه د قافې لټه وکړئ. وروسته بیا د قافې په اړه له زده کوونکو سره غږېږو. د کاظم خان شیدا غزل په دې ډول ده:

زړه به سمر پر پشه دیدن نه شي د بلبلو	د شبنم دانه که تخم شي د گلکو
خوک به څه کا توري زلفي د سنبلو	چې بې نشته لکه گل بنه رخسارونه
لکه نمر زما جبین دی د داغلو	په څه شان درته بیان سوي طالع کوم
که مې زړه پشه حلقه بند شو د کاکلو	معطل پشه عارضه د شام غریب دی
صبح و شام گرځي ښکاره به سرو منگلو	د آسمان په شانې تېز د فتنو تیغ کړي

د دریاب له سر د جو شې، د جاب زړه چوي
شیدا قطع د امید بویه له خپلو

په دې غزل کې یوازې قافیه راتړ سترگو کېږي. په غزل کې باید د لومړي بیت (مطلع) دواړه نیم بیتي هم قافیه وي او د نورو بیتونو دویم نیم بیتي ورسره هم قافیه کېږي. په دې غزل کې: گلو، ببلو، سنبلو، داغلو، کاکلو، منگلو، خپلو قافې دي، دې ته د قافې کلیمې هم ویل کېږي. په دې غزل کې له قافې وروسته، ردیف نه تر سترگو کېږي، خو د کاظم خان شیدا په دې بله غزل کې بیا قافیه او ردیف دواړه شته دي:

د آفتاب په رخسار هم خط و خال نشته	هیڅ نقصان د ساده حسن و جمال نشته
اعتماد د زمانې په کمال نشته	چې بدل بې په کچکول د مهتاب خوان کړ
لکه ژبه خور د زما پر ویاړ نشته	ښلولی زمانې په کوم سبب یم
په دا هسې خوږې شاخ د غزال نشته	د کجل لکۍ بې گوره شوخي سترگې
و بورچل ته بې د هر چا مجال نشته	هره لاری بې اژدها دی جهان غوري
ولې نه وایې ناخن د هلال نشته	چې گره بې د کوکب د کار وانه کړه
د خاطر غوندې فانوس د خیال نشته	افر وخته وي پکې تل د حسن شمع

شیدا گوره هر طرف گلگوني او بې
هیڅ خندا په دا بهار کې امسال نشته

په دې غزل کې: جمال، خال، کمال، بال، غزال، مجال، هلال، خیال او امسال قافیه او ((نشته)) ددې غزل ردیف دی چې په نیم بیتونو کې له قافیه سره نښتی او له قافیه وروسته تکرارېږي. په دې توګه په دغو شعرونو کې قافیه لازمي ده، خو ردیف لازمي نه دی. قافیه او ردیف غزل، قصیدې او نورو ته آهنگ او موسیقیت ورکوي او د وزن په څنګ کې د دوی شتوالی شاعري په سندریز بنیاست سنباله کړې ده.

خو قافیه څه ته وايي؟

قافیه هغه یو ډول (یا سره ورته) یا همغږي کلمې دي چې د مصراع په پای کې راځي او تکرارېږي. په قافیه کې مهمه خبره د همغږۍ ده، هغه کلمې چې دغه همغږي پکې مراعت شوې وي، د قافیه کلمې بلل کېږي. په پورتني لومړني غزل کې: گلو، بلبلو، سنبلو، داغلو او نورو... په دویم غزل کې: جمال، خال، کمال، بال او نور د قافیه کلمې دي. د قافیه توري بیا د کلمو هماغه برخه ده چې همغږي جوړوي، په پورتني لومړي غزل کې (لو) او په دویم غزل کې (ال) د قافیه هماهنگه (همغږه) برخه ده او له همدې کبله یې د قافیه توري بولي.

د (قافیه) لیکوال په دې اړه وايي:

((قافیه عربي کلمه ده، په لغت کې وروسته ته وايي، په اصطلاح کې هغه علم دی چې د دودونو له وروستیو هم آهنگیو (همغږیو) څخه بحث کوي. یا په بله وینا د بیت د پای کلمه چې شعر ورباندې ختمېږي او اعاده یې په ریسي بیتونو کې لازمه وي، قافیه بلل کېږي. د نظم اساسي رکن وزن دی او قافیه د شعر اساسي رکن نه ګڼل کېږي، بلکې قافیه د نظم یو عارضی رکن دی، ځکه موږ په ډېرو ژبو کې داسې شعرونه ګورو چې قافیه نه لري (لکه آزاد او سپین شعرونه)).

د نظم د ((دودونو)) په باب باید وایو چې: دور په لغت کې پېر، دوران، حرکت، خرڅېندنه، دیو شي په خپل ځای حرکت او ګرځېدنې ته وايي، په اصطلاح د بیت یا نظم له پیل څخه د لومړۍ هماهنگۍ تر پای پورې یو دور دی، په مصراع او غیر مصراع بیتونو کې دودونه توپیر پیدا کوي.

که د یو بیت هره مسره (نیم بیتي) قافیه ولري نو دا بیت له دوو دورو څخه جوړ شوی

دی او مصراع بیت دی، که دیو بیت هماغه وروستی مسره قافیه ولری نو دا بیت یو دور لری او غیر مصراع دی. ردیف هم په دور کې راځي. د قافېي او ردیف توپیر په دې کې دی چې قافیه تر پای له هماغو (هم آهنگو) تورو او غوونو څخه جوړه وي او معنائیز یو والی نه لري، مگر ردیف تر قافېي وروسته په هماغه یوه لفظي او معنائیزه بڼه بیا راغبرگېږي. په کلاسیکو شعري چوکاټونو کې قافیه لازمي او ردیف لازمي نه وي، خو د هماغې د تکرار او ښکلا لپاره راځي.

((روي)) د قافېي هغه توری دی چې له هغه پرته د قافېي هماغې نه راځي. دا په حقیقت کې د قافېي د هماغې د برخې (کلمې) لومړی توری وي.

په لومړني غزل کې (ل) خپلواک توری دی، خو ورپسې نښتي د (و) توری راځي. د حرکت له مخې روي دوه ډوله دی:

۱- مطلق روي: که چېرې د روي توری حرکت ولري، مطلق روي ورته وايي. ۲- مقید روي: که چېرې د روي توری حرکت ونه لري، مقید روي ورته وايي.

هغه قافیه چې ردیف ورپورې نه وي نښتي، مجرد قافیه یې بو لي.

د ((قافیه بندۍ)) یا قافیه جوړونې اصطلاح د یو شمېر هغو ناظمانو لپاره کاروله کېږي چې په خپلو نظمونو کې د قافېي کتارولو ته پاملرنه کوي او د شعر هنري او شاعرانه خوا و ته پام نه اړوي. د داسې منظومو ویناوو په اړه کره کتونکي ددې لپاره انتقاد کوي چې ځینې ناظمان یوازې د قافیو د کتارولو او سرپر سر راوړلو مهارت لري، خو د خپل شعر هنري جوهر او ارزښت ته لږه پاملرنه کوي.

قافیه د کلاسیکو شعرونو د چوکاټونو لپاره ضروري ده، په دې توگه:

– په غزل کې د لومړي بیت دواړه مسرې (دواړه نیم بیتي) هم قافیه وي او د نورو بیتونو وروستني نیم بیتي یې باید له مطلع سره هم قافیه راشي. په قصیده کې هم همداسې ده.

– په څلوریزه کې هم د لومړي بیت دواړه نیم بیتي هم قافیه وي او د دویم بیت دویم نیم بیتي همدغه قافیه اخلي.

— په مثني کي هر بيت خپله خپله قافيه لري، يعنې دا چې د يو بيت دواړه نيم بيتي بايد خپله ځانگړې قافيه ولري، خو په عمومي توگه ټوله مثني واحد وزن او څپې لري.

د قافيې په هکله د خپل دې بحث په پاى کې د بيتنو د نوري او معاصر غزل د نوميالي شاعر او غزلبول امير حمزه شينواري يوه غزل راوړو. په يو شمېر او سنيو غزلو کې په قافيه پسې تړلى ردیف يو څه اوږد راځي او د غزل عمومي آهنگ او موسيقي ته ښکالا وربښي. د استاد حمزه دغه غزل له قافيې سره نښتی همداسې يو ردیف لري:

راشه سروره چې بيا روغه سره وکړو نن ښه ده له دې چې سبا روغه سره وکړه
زور د مينې گوره، که خو روغه زموږ نه وي يو ناڅاپه موږ په خطا روغه سره وکړو
بې د زړه، د زړه لپاره چرته آينه وي څه چې له ريساره جدا روغه سره وکړو
خاندو به سحر غونډې خپه يو که خوشحاله بس لکه تياره او رڼا روغه سره وکړو
ښکليه د رقيب په خاموشي کې مالگه نشته خوښه که وي ستا چې په دا روغه سره وکړو
پسته به قصې د زړه چاودون لکه د گل کړو څه چې د بلبل په نوا روغه سره وکړو
او ښکې د تا او ښکې زما، بيا دواړه موسکي شو بيا په دې برېښنا او خلا روغه سره وکړو

برند کتل د تا و و، اسولې د حمزه ښکليه

څه چې د بلا او بلا روغه سره وکړو

د متن لنډيز:

د شعر په منظمو ډولونو او چوکاټونو کې (قافيه) خپل خاص ځای لري. قافيه

هغه سره ورته او همغږه کلمې او توري دي چې د نظمونو د بيتونو په پاى کې راځي او تکرارېږي. د قافيې توري د کلمو هماغه برخه ده چې په يو نظم کې

همغږي جوړوي.

په ځينو نظمونو کې قافيه له ردیف پرته راځي او په ځينو نظمونو کې په قافيې پسې د ردیف برخه هم وي. ردیف په يو واحد نظم کې له هره قافيې سره په ورته ډول تکرارېږي. قافيه او ردیف د يو نظم د آهنگ او موسيقي د په زړه پورې والي او ښکالا لپاره مهمه برخه ده.

۱- زده کو ونکي دي يو ځل بيا ټول متن په چوپه خوله ولولي او بيا دي د ښوونکي

دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

- دکاظم خان شيدا د لومړنۍ غزلې قافيه کومه ده؟
- د دويم غزل قافيه کومه ده؟
- د قافېې او رديف له مخې د لومړي او دويم غزل ترمنځ څه توپير شته؟
- قافيه څه ته وايي؟

۲- ټول زده کوونکي دي دکاظم خان شيدا او امير حمزه شينواري غزلونه په وار سره ولولي. بل زده کوونکي دي دهغه په نظر د سختو او ستونزمنو لغتونو د معنا پوښتنه وکړي، د هر زده کوونکي چې بې معنا زده وه، لاس به جگړي او ځواب به ورکوي. د ښوونکي په تائيد به بې معنا په خپلو کتابچو کې ليکي.

۳- درې تنه زده کوونکي دي په دغو موضوعاتو خبرې وکړي:

- په کلاسيکو شعري چوکاټونو کې د قافېې ارزښت
- رديف څه ارزښت لري؟

• قافيه بندي يا قافيه جوړونه ولې کره کتونکي انتقادوي؟

زده کوونکي دي دخپلې خوښې د يو شاعر شعر وليکي او په هغه شعر کې دي قافېې او رديفونه په جلا رنگونو وښيي. سبا ته دي پرې په لنډيز سره په ټولگي کې خبرې وکړي.

ادبیات د اسلام د سپېڅلي دين له نظره

- د ((ادب)) کلمه بېلا بېلي معناگانې او تعبيرونه لري. چا د نفس تاديب او تهذيب بللی
- او چا د انساني معارف او تجربو زده کړه. ادب په عام مفهوم د انساني ښېگڼو ټولگي ته
- ويل کېږي، خو په ځانگړې معنا، ادب يا ادبيات هغه وينا ته ويل کېږي، چي په هنري اغېزمن
- قالب کې د انساني افکارو، احساساتو او تجربو تعبير وړنکې وي. د ((ادب)) کلمه د
- انساني تاريخ له تگلوري سره يو ځای د لوړو، ژورو او ډېر اوږد واټن په وهلو وړو سټيو
- پېړيو ته رارسېدلی ده. نن که د چا غورږ ته د ((ادب)) کلمه رسېږي، نو په عام ډول ترې د
- ((شعراو نثر)) په برخه کې د انسان ذهني انځور معنا اخيستل کېږي.
- ادب خبر ښېگڼې او ټولن لور و ارزښتونو ته د انسان رابلل او له بدو کارونو څخه
- د هغه منع کول دي. نیکو او ښو کارونو ته پام اړول او په دې لاره تلل د ادب معنا
- څرگندوي. د اسلام ستر پيغمبر د ((ادب)) د کلمې دريځ په ډېر و خوږو الفاظو بيان او ډېر
- ښکلی انځور کړی دی: [زياره: قرآن د ځمکې پر مخ د خداي تعالی له خوا خلکو ته د ادب
- (بنځای) دی. له دې بلنې څخه زده کړه تر لاسه کړئ.]¹ په دې توگه ((ادب)) او ((ادبيات))
- د اسلام په قاموس کې لوړ دريځ لري.
- د ((ادب)) لغوي معنا پوهه، فرهنگ، معرفت، غوره لاره، ښه خوی ده. د ((ادب علم))
- هغه پوهې ته ويل کېږي، چي د هغې په لاسته راوړنه يو شخص کولای شي سم او ښه شعر
- وړايي او ښکلی نثر وليکي، سمه او ناسمه خبره يو تر بله توپير کړي.
- د پورته تعريفونو له مخې د ادب د ډگر پوهان د ادب په تعريف او مفهوم کې دوه توکي
- ډېر اړين بولي، چي مفکوره او فني چوکاټ يا مضمون او هنري بڼه ده. په دې لوست کې
- د اسلام د سپېڅلي دين له نظره د ادبياتو پر ارزښت او اهميت خبرې کوو.
- — ستاسو په اند څرگند بيان او شعر د انسان پر ذهن څه اغېز کوي؟

په اسلام کې د ادب دریځ

يو شمېر ليکوالو او پوهانو اسلامي ادب د اسلامي نړۍ، ليد له لوري د اديب پر وجدان د ژوند، هستۍ او انسان د غبرگون هنري تعبير څرگند کړی دی. دلته غواړو د اسلامي ادب پر تگلوري او خوځښت لنډه کتنه وکړو:

هغه مهال چې د نړۍ پر هسک د اسلام ځلند لمر راوخوت، عربي ادبيات په (شعر، نثر او وينا) کې لوړې پورې، ته رسېدلې و. شعر او وينا پر عربو هغو مړه زيات ژور اغېز او تاثير درلود چې پر روح، روان او د ژوند په ټولو برخو يې برلاسی شوی و. خدای تعالی د خپلې ارادې او حکمت له مخې د عربو منکرو شاعرانو او اديبانو ته بلنه ورکړه، چې د قرآن د يو ډېر کوچني سورت په څېر يو سورت راوړي، خو هغوی په دې کار ونه توانېدل: [ژباړه: او که تاسې د هغه کتاب په اړه شکمن باست چې موږ خپل بنده ته نازل کړی، نو د هغه غوښتي يو سورت راوړئ ... البقره سورت: ۲۳]. دا کار له يوې خوا د الهي کلام د اعجاز د اثبات او وروستني پيغمبر د رښتينولي د تاييد او تاکيد لپاره د عربو ويناوالو او پوهانو ننگونه وه، له بلې خوا يې اسلام ته د فصيحي وينا او لوړو اديبانو ارزښت او اهميت څرگند کړ.

لوی خدای جل جلاله د اسلام ستر پيغمبر صلی الله عليه وسلم ته لارښوونه وکړه چې د وينا پر وسلې ((د قرآن پر کلمې)) له مشرکينو سره جهاد پيل کړي. [ژباړه: د قرآن (په وسله) له هغوی سره په ستر جهاد، جهاد وکړه: د فرقان سورت، ۵۲ آيت] د عربو په فکري او ټولنيز ژوند کې شعر او وينا زيات اغېز درلود. له همدې امله له مشرکينو سره د مبارزې او مقابلې په ډگر کې د اسلام د ستر پيغمبر شاعران او ويناوال پر خپلو سيالانو برلاسی کېدل. په يوه فکري او ادبي مبارزه (شعر او وينا) کې د تميم د لويې قبيلې د پلاوي مشر، اقرع بن حابس اعتراف وکړ او ونيې ويل: ((په پوره باور دا سړی (پيغمبر صلی الله عليه وسلم) منصور او تاييد شوی دی، ځکه ويناوال يې زموږ د ويناوال په پرتله څرگند غوږېږي او شاعر يې زموږ له شاعر څخه تکړه دی.)) هغه له خپل قوم سره يو ځای د اسلام په سپېڅلي دين مشرف شو. په دې ډول شعر او ادب د نبوت په پېر او له هغه راوړوسته د راشده خلفا و په زمانه کې د اسلام د زده کړو او ايماني اخلاقو په سپور کې پر مخ لاړ. د اسلام د صدر د پېر د اديبانو او شاعرانو په زړونو کې يې ځای ونيو. د هغوی په شعرونو او اثارو کې د حماسي قصيدو، اسلام ته د بلنې، د اسلامي ارزښتونو پر وياړنې، د ستر پيغمبر پر صفت او نعت، د اسلام د

شهیدانو په ویر، د خدای پر نعمتونو د شکر او نورو بنو وځلید. په دې پړاو کې د جاهلیت د پېر د شعر او ادب مضمون، چې پر مال او شتو، نژاد او قبیلو ویاړنه وه او لوڅ او لغړ غزل پکې دود درلود، له منځه لاړ او ځای یې نیکو اخلاقو او انساني او اسلامي لوړو ارزښتونو ونيو. ادب او هنر د اسلامي تمدن په لمن کې د انساني لوړو ارزښتونو په توګه وده وکړه او د اسلام او بشري تمدن پر مخ داسې څرګند او ښه وځلېد، چې په فرهنگي ډګر او فرهنگي زېرمو کې د انساني برباوه او ویاړنو څه ویل له اسلامي ادب او هنر پرته ناشوني او ستونزمن کار وو. له بده مرغه دې دود او لارې د تاریخ په اوږدو کې خپل اصلي تګلوری بدل کړ. د اسلامي ادیبانو د کمزوري کیدو له امله هنر او ادب زیاتره انساني لوړ ارزښتونه له لاسه ورکړل. اوس ددې مهال رارسېدلی چې پر هغې یو ځل بیا له سره غور وشي، ترڅو خپله لاره بیاومومي او په خپلې اصلي څېرې او بڼې د هنر او ادب ډګر ته راو وځي.

د اسلامي ادب ځینې ځانګړتیاوې:

په راوړسته پېړیو، په تېره بیا د شلمې پېړۍ په پیل کې د کلاسیک، رومانیک، ریالیستي، لیبرالي ... ادیبانو په څېر بېلابېل ادبي مکتبونو رامنځته شول. دا ادبي مکتبونو هر یو خپلې ځانګړتیاوې لري، چې د هماغه ډلو تېلو عقیدې او نظریې څېروي، ځکه ادب او هنر د عقیدو او مختلفو فلسفي افکارو د خپرلو وسیله ده.

د اسلامي لیکوالو او پوهانو له مخې اسلامي ادبیات هم خپلې ځانګړتیاوې لري او په دې توګه له نورو ادبي مکتبونو سره توپیر پیداکوي. دا ځانګړتیاوې له اسلامي عقیدې او فکر څخه سرچینه اخلي تر هغه چې د اسلامي ادیبانو صفت بیاومومي.

اسلامي ادب زياتې ځانګړتیاوې لري. یو څو یې لاندې راوړل کېږي:

۱- عقیدوي او اخلاقي مسؤلیت

د اسلامي ادیبانو لومړنۍ ځانګړتیا د ((مسؤلیت)) منل دي. په دې معنا چې اسلامي ادب د اسلامي عقیدې پر بنسټ ولاړ دی او انسان، هستی او ښکلا ته د اسلامي نړۍ لېدله لوري گوري او همدا فلسفه یې بنسټ جوړوي.

۲- دنده او رسالت

اسلامي ادب څرګنده موخه او هدف لري، چې د اسلام له حقیقت څخه سرچینه اخلي. یعنې مسلمان شخص داسې وینا او عمل نه کوي، چې په هغې کې د چاګه او موخه نغښتې نه

وي. مسلمان اديب نه غواړي خپل وخت خوشي له لاسه ورکړي او يا بل چا وخت بهي گټې تېرکړي.

۳- بشپړتيا او هراړخيزوالی

اسلام انساني نفس او روان ته هراړخيزه کتنه کوي او په دې باور دی چې انسان له بدن او روح دواړو څخه جوړ دی. په دې توگه اسلامي ادب د انسان ټولو اړخونو ته پام کوي او تر ارزونې لاندې بهي نيسي، ترڅو په هغه کې انسجام، توازن او همغږي رامنځته کړي.

۴- رښتينولي

اسلامي رښتينولي د لويديځ د رباليزم د ادبي مکتب په څېر نه ده چې انسان د ماديت په تنگ چاپېريال کې ساتي او انساني ژوند د هغه د زمان او مکان په ژوروالي او اوږدوالي کې له ياده باسي. بلکې د اسلامي ادب رښتينولي انسان د هغه د کمزورو اړخونو او نامنلو کړنو سره يوځای په پام کې نيسي. خو دا حالتونه د لويديځ ريالستي ادب په څېر تلپاتې نه گڼي. ځکه د اسلامي ادبياتو له مخې د انسان کمزوري او کړلېږ د تکامل وړ دی او هنر په دې برخه کې بنسټيزه او مهمه ونډه لري.

۵- رغندتوب او مثبت لوري ته کتنه

د اسلامي ادب بله ځانگړتيا مثبت لوري ته د انسان کتنه او مخ پر ودې فعاليت دی. ددې ځانگړتيا اصلي رېښه د اسلام په اصلي مېادې کې نغښتې ده. ځکه اسلام د انسان کمزوري، ښوېدل او گناه کول مني. لکه چې الله تعالی فرمايلي دي: [ژباړه: انسان کمزوری پیدا شوی دی. النساء ۲۸] خو له دې ټولو کمزوريو او گناهونو سره بيا هم اسلامي ادب په دې حالت کې د انسان لاس نيسي او د کمزورۍ او نهيلۍ له کښو بهي راباسي او د پياوړتيا او ښکمرغۍ په لور بهي بيايي.

ادب د فضيلت په خدمت کې

اسلام ((ادب د ادب لپاره)) او ((هنر د هنر لپاره)) څرگندونې نه پېژني، بلکې هنر او ادب د انسان او د هغه ټولنې د خير، فضيلت، ښېگڼې، ژمنې او خدمت يوه لار بولي. سپېڅلي قرآن مؤمن او ژمن شاعران د بېباکه، ناڅرگندو او بهي ماهيته شاعرانو له ډلې څخه بېلوي او ستايي بې: [خو هغه کسان (دروغجن او لار ورکي شاعران نه دي) چې ايمان بهي راوړی او ښه کارونه

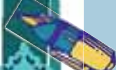
سړته رسوي او خپل خدای ډېر يادوي... الشعراء ۲۷۲]

د اسلام ستر پيغمبر د وينا ښکلا او د شعر حکمت ستيايی او د شعر د اغېز په اړه يې خپل احساسات څرگند کړي دي: [اړپاره: ښه وينا د سحر په څېر اغېز کوي. I او [ځينې اشعار له حکمت څخه ډک دي. A. هغه خپل شاعران راوبلل چې د شعر او ادب وسله د اسلامي ارزښتونو او د اسلامي ټولنې د واکمنۍ او برلاسی، لپاره وکاروي. په دې اړه يې حسان بن ثابت رضي الله تعالى عنه ته وفرمايل، چې د مشرکينو شعرونو ته په ښو او لوړو شعرونو ځواب ووايي.

د متن لنډيز:

لکه څنگه چې څرگنده ده شعر او ادب د يوې ټولنې د وينيتيا او بيدارۍ ستر لامل دی. د يوې ټولنې فرهنگ د هغه ټولنې د شاعرانو او ليکوالو په شعرونو او ليکنو کې غبرگيږي. همدا راز شعر او ادب دی چې د يوې ټولنې تگلوری ټاکي. ښو ته ښه او بدو ته بد وايي. له نېکه مرغه اسلامي شعر او ادب پېړۍ، پېړۍ راهيسې زموږ د گران هېواد افغانستان په فرهنگ کې ژورې رېښې ځغولي دي او زموږ پر ټولنې يې دروند اغېز کړی دی. زموږ په اسلامي او افغاني ټولنه کې داسې ليکوال او شاعران تېر شوي او شته چې د اسلامي لارښوونو او ارشادونو په رڼا کې يې روان ټولنيز حالت څېړلی، خلکو او ولس ته يې د هغوی د ښکمرغۍ او فلاح لاره ښودلې، د ظالمانو ظلم او د حکمرانانو ناروا کارونو ته يې بد ويلې او مظلوم ته يې د ظالم له منگولو څخه د خلاصون لارې چارې ښودلې دي. ځوانو شاعرانو او ليکوالو ته لازمه ده د علم او پوهې په داسې گانو ځانونه سمبال کړي چې دنيوي او اخروي نيکمرغي يې پکې نغښتي وي. د شعر له ليکلو او ليکوالۍ څخه يې موخه د وخت تېرول او د لوستونکو د وخت زيانول نه وي، د شعر مضمون او محتوا يې رښنده وي، څرگند پيغام ولري او د انساني او اسلامي ارزښتونو په پام کې ښو لو سره خپله ټولنه د خير او فلاح لوري ته رهنمايي کړي. دا حقيقي اسلامي ادب دی او همدا رښنده لار ده.

۱- زده کو ونکي دي د بېلا بېلو ادبي مکتبونو نومونه واخلې او له اسلامي ادبياتو سره دي پرتله کړي.

۲- دوه تنه زده کوونکي دي د ټولگي مخې ته راشي او د اسلامي ادبياتو څو ځانگړتياوي دي بيان کړي.

۳- درې تنه زده کوونکي دي د ټولنې په وېبښتيا کې د رغنده ادبياتو رول او ونډه څرگنده کړي.

۴- مېنډل هنر او ادب څه شی دی؟ دوه تنه زده کوونکي دي د نورو په وړاندې پرې خبرې وکړي.

۵- فصاحت او بلاغت په وينا کې څومره ارزښت لري؟ يو تن زده کوونکی دي پرې خبرې وکړي.

۶- ((ادب د ادب لپاره)) تيوري څه معنا لري؟ دوه تنه زده کوونکي دي نورو ته خپل نظر څرگند کړي.

۷- زده کوونکي دې سوچ وکړي چې ادبيات (شعر او نثر) او رسنۍ د يوې ټولنې په پرمختگ او سوكالۍ كې څه ونډه لري. بيا دې خپل نظر په وارنورو ته واوړوي.

زده کوونکي دي د اسلامي ادبياتو د اهميت او ارزښت او د خلکو پر وېبښتيا کې د هغه د رول په اړه دوه مخه ليکنه وکړي.

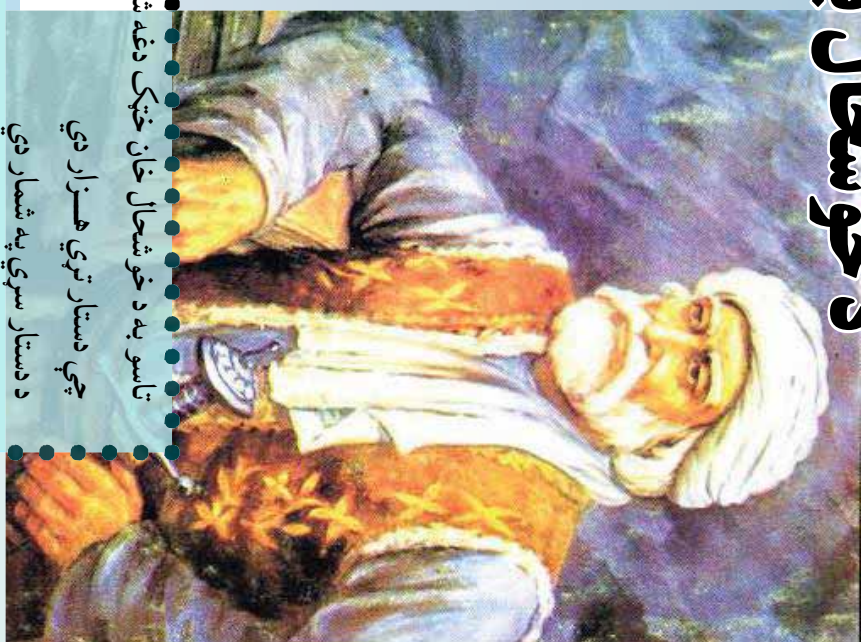
د خوشحال بابا دستار نامه

دستار نامه

خوشحال خان خټک

تاسو به د خوشحال خان خټک دغه شعر خامخا اورېدلی وي:

چې دستار توي هزار دي
د دستار سړي په شمار دي

- پر دغه شعر يو کتاب خبري کېدای شي او له نېکه مرغه خوشحال بابا پرې يو
- ځانگړی کتاب هم لیکلی دی چې ((دستار نامه)) نومېږي. تاسو د خوشحال بابا په
- باب مخکې پوره معلومات ترلاسه کړي دي، په دې لوست کې د هغه د ((دستار نامه))
- په باب بشپړ معلومات ترلاسه کوئ او په پښتو ادب کې يې پر ارزښت خبرېږئ.
- د خوشحال بابا کوم آثار مو تر اوسه لوستي دي؟
- — د پښتو د پخواني نثر په باب څومره معلومات لرئ او کوم کوم کتابونه يې
- پېژنئ؟

خو شحال خان خټک د خپل ارزښتناک شعري ډیوان په څنګ کې یو شمېر نور کتابونه هم لیکلي دي. د پښتو شعر د ودې او پیاوړتیا د سترګار په څنګ کې خو شحال بابا د پښتو نثر په وده او پرمختګ کې هم نه هېرېدونکې خدمت کړی دی.

((دستارنامه)) د خو شحال خان خټک هغه اثر دی چې په پښتو نثر کې لیکلی دی. دغه منشور اثر په ۱۰۷۶ هـ. ق. کال کې خو شحال بابا د هند د رښتور په زندان کې لیکلی دی. دغه وخت هغه د مغولي واکمن اورنگزیب په امر په رښتور کې بندې و. خپله خوشحال بابا وایي چې په دې وخت کې دی په زندان کې یوازې و او هېڅ کتاب ورسره نه و چې ګټه ترې واخلي او له خپل هېواد څخه د فراق په حال کې یې د دوستانو، یارانو او زامنو د استفادې لپاره لیکلی دی. د کتاب د لیکلو نېټه یې په دې مسرې کې ښودلې ده:

بس دی محنت د بېلانه

چې ددې کلمو اېچدې ارزښت (۱۰۷۶) کېږي.

د خوشحال خان خټک دغه کتاب په حقیقت کې د مشرتوب لپاره د یو لړ شرایطو ښودل دي، دا هغه شرایط دي چې خوشحال بابا یې په یوه ټولنه کې د مشر لپاره یادول او یا لرل لازمي ګڼي. دا د دستار د اېښودلو، د مشرتوب د لرلو شرطونه دي.

په ((دستارنامه)) کې له سربېري وروسته په دوو بابو یا څپرکو کې د مشرتابه لپاره د شلو هنرونو او شلو خصالتونو یا ځانګړنو لړل تشرېح شوي دي. دغه شل هنره او شل خصلمه په دې ډول راغلي دي:

اول هنر د ځان د پېژندګلوی، دویم هنر د علم چې کسب کمال باله شي، درېم هنر د خط، څلورم هنر د شعر د نظم، پنځم هنر د تیر اندازۍ دی، شپږم هنر د آب بازی، اووم هنر د آسب تازی، اتم هنر د ښکار، نهم هنر د شجاعت، لسم هنر د سخاوت، ورکول، پخول، یوولسم هنر د معاشرت، دوولسم هنر د اولاد د تربیت دی، ديارلسم هنر د تادیب د خدم، څوارلسم هنر د اسباب د معشیت، پنځلسم هنر د زراعت، شپاړسم هنر د سوداګرۍ د تجارت، اوولسم هنر د تحقیق د نسب، اولسم هنر د علم موسیقي، نولسم هنر د نرد د شطرنج دی، شلم هنر د نقاشۍ د تصویر دی.

د خصالتونو په باب کې دغه شل ځانګړنې لازمي بلل شوې دي:

اول خصلمت د مشورت دی، دویم خصلمت د عزم، درېم خصلمت د خاموشۍ دی، څلورم

خصلت د راستۍ، پنځم خصلت د شرم د حيا دی، شپږم خصلت د خلقت دی، او وړم خصلت د مروت دی، اتم خصلت د عفو و کرم، نهم خصلت د تمیز د ثانی، لسم خصلت د عدل د انصاف دی، یو و لسم خصلت د توکل دی، دو لسم خصلت د تربیت، دیار لسم خصلت د خوف د رجاء دی، خوار لسم خصلت د ملک د انتظام، پنځلسم خصلت د همت دی، شپاړسم خصلت د حلم، او و لسم خصلت د غیرت دی، ایلسم خصلت د حزم د احتیاط، نو لسم خصلت د طاعت او شلم خصلت د استغفار.

ارو اېنډاد پوهاند عبدالحي حبیبی د خوشحال خان خټک د دستارنامې په باب وایي:

خوشحال خان د دستار نامې په لیکنه کې یو مهم کار کړی او هغه دای چې ده د پښتو د نثر لیکلو کلک بنسټ په دې کتاب کې پر ساده او روان نثر باندې ایښی دی. د پښتو نثر لرغونې نمونه چې موږ پیداکړې ده، د کندهار د ارغسان د سلیمان ماکو د تذکره الا و لیا، یو څو پاڼې دي چې د تالیف کال یې ۱۲۶۰ هـ. دی او دغه لیکوال ډېر روان، روښانه او بې تکلفه نثر لیکلی دی او داترې څرگندېږي چې د پښتو نثر د مغولو تر دورې دمخه ساده او روان و. کله چې بانډ پیر روښان د ۹۷۰ هـ. په شاوخوا کې خپل خبر الیسان لیکه نو مېهمې او تصنعې جملې یې ټکي کارولې او تر ده وروسته بیا نورو لیکوالو (لکه اخوند دروېزه او نورو) هم دده پیروي کوله، څرنگه چې دغه ډول نثر په پښتو کې کوم ادبي او هنري ارزښت او بنیاست نه لري، نو ځکه خوشحال خان د پښتو نثر لیکنې هغه ستونزمنه لاره پریښوده او پښتو نثر یې د ساده، روانې او خوږې پښتو لارې ته برابر کړ.

خوشحال له افغاني دودونو سره سم دستار د انسان د لیاقت او استعداد سمبول گڼي او پگړۍ د ادارې او د اجتماعي ښېگڼې د قوت لپاره یو تعبیر بو لي. تاریخي روایتونه دا خبره ثابتوي چې ددې سیمې خلکو په اداره، سیاست او اجتماعي اخلاقو او جهاندارۍ کې ځینې پاڅه اصول او فکرونه درلودل.

ارو اېنډاد پوهاند صدیق الله رښتین هم د خوشحال بابا د نثر په اړه لیکي:

خوشحال خان خټک څنگه چې د شعر په نړۍ کې د لوی نوم او شهرت خاوند دی، دغسې د نثر په جهان کې هم یو تکړه پهلوان گڼل کېږي. په یو و لسمه پېړۍ کې چې د پښتو نثر په باغ و ښ د قافیه و ال نثر کومه څپه راغلې وه او پښتو نثر یې له روانۍ او ساده گۍ ورسټلې و، د خوشحال په وخت کې هغه باغ و ښ بیا تازه گۍ وموندله او د پښتو نثر له منځه د قافیه او

سجج تګلف لېرې شو. ددې کار لومړۍ بېرځ د خو شحال په لاسو پورته شو. ده په خپلو اثر و نو کي د عادي روان او ساده نثر ليک ډول بيا ميدان ته راو ويست او د روښان او درويزه د نيم منظوم نثر سلسله يې و شول له. لکه څنگه چې خو شحال په منځنۍ دوره کې د پښتو شاعری، په تېره د قومي، ملي او حماسي شاعری، پېښو اګنل کېږي، دغسې د نثر په ډگر کې هم د يو لارښو او مؤسس په نامه يادېږي.

په دستار نامه کې سياست، تدبير، اخلاق، پوهه او پښتونولي دا ټول يو ځای شوي دي او د پښتو په ښايسته جامه کې يې ځان ښکاره کړی دی. په دستار نامه کې ځای په ځای پښتو شعر ونه، پارسي بيتونه او عربي عبارتونه هم راغلي دي چې هغه پرې خپل مطلب ټاټوبي. دلته د دستار نامي د نثر د بېلګې لپاره د (څلورم هنر د شعر، د نظم) د سرليک يوه برخه لولئ:

((دا هنر چې د شعر د نظم دی، هم داخل د کسب کمال دی، اما مشتق دی له شعوره چې جېلي طبيعت د شعر لري، شعر د هغه دی. فنونه، صنعتونه يې په کسب حاصلېږي. که ډېر تحصیل د علم وکا، صنايع، بدايع د شعر زده کا، چې طبيعت د شعر جېلي نه لري، خبره به نظم نه کا. د شعر هم جېلي طبيعت بويه، هم يې علم د صنايع بدايع بويه، چې واړه زده کا، سواي تر دانمک، شيريني د شعر تعلق په درد په محبت لري، چې پخته ګي يې په استعمال. در اصل شعر په لغت کې کلام منظوم و ته وايي، دواړه مصراع د بيت په ټول ټاللي، په حرفونو سره سمې، عروض قافيه سره جوړ...))

د شعر طبيعت په مثال د توند باد دی. لويې ونې طاقت لري چې ورته ودرېږي او که نه چې بنياد محکم نه لري، هغه ونې له ويځه نړوي. قوت د علم بويه چې ويځ يې پرې محکم وي او ګنه، بې افت، مضرت به پاته نه شي، چې بې علم شعر وايي خو نقصانه لري:

اول خو به يې درست ونه وايي. د شعر د عيب جاسوسان ډېر دي، ځان به د خندا کا. بل دا چې که فقط د شعر بدايع صنايع د عروض علم زده کا، قوت يې د نور علم نه وي، خطا به ورځني واقع شي، ايمان به پای کا. بل دا چې د شعر مستي ډېره ده، چې تاب يې د مستۍ د علم په زور رانه وړي، مخېط به شي، که له دې واړو کارونو تېر، کمال يې حاصل، هغه سړی که شعر وايي، هغه علم، حکمت، فضيلت دی، و هغه ونه که رخصت نه دی هم رخصت دی.))

د متن لندیز:

خوشحال خان خټک د مهمو منظمو آثارو تر څنگ په نثر هم یو شمېر خوره کتابونه لیکلي دي. په دې لړ کې ((دستار نامه)) په ځانګړي ډول د یادونې وړ ده. دستار نامه خوشحال بابا د هندوستان د رنټیور په زندان کې په ۱۰۷۶ هـ. ق. کال هغه وخت لیکلې ده چې د مغولي مستبد واکمن اورنگزیب له خوا هلته بندي و. په زندان کې ورسره کتابونه نه و او دغه مهم اثر یې له خپلې حافظې څخه لیکلی دی. د نورو آثارو بڼه یې هم له خپلې حافظې پکې نقل کړې دي.

دستار نامه د پښتو نثر په وده کې ډېر ارزښت لري. د هغه نثر روان، ساده او ښکلی دی. په دستار نامه کې د پښتو نثر یوه ځانګړې تېره اېښودل شوې ده.

– رنټیور: په هندوستان کې د هغه وخت یو مشهور زندان و چې خوشحال بابا پکې

بندي و.

– اېجد: د شمېر یو ځانګړی ډول دی. زموږ په کلاسیکه شاعری کې د وخت او نېټو د ټاکلو لپاره ترې ګټه اخیستل کېدل. داسې چې هر توری د یو عدد (شمېر) لپاره ټاکل شوی دی. کله چې د یو بیت توري ددغو ټاکلو عددونو په شمېر سره جمع شول نو یوه ځانګړې نېټه یا کال ترې جوړېږي. د اېجد ټول توري داسې دي: اېجد هو ز حطی کلمن سعنص قرشت نخذ ضطخ. او شمېر یې داسې دی:

۱	ب	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	ط	ی
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

ر	ق	ص	ف	ع	س	ن	م	ل	ک
۲۰۰	۱۰۰	۹۰	۸۰	۷۰	۶۰	۵۰	۴۰	۳۰	۲۰
		غ	ظ	ض	ذ	خ	ث	ت	ش
		۱۰۰۰	۹۰۰	۸۰۰	۷۰۰	۶۰۰	۵۰۰	۴۰۰	۳۰۰

۱- زده کو ونکي دي ددي لوست يو پراگراف په لور غږ و لولي. نور زده کو ونکي دي ورته غوږ شي. په هر پراگراف کې دې يو بل زده کو ونکی يو ه پوښتنه جوړه کړي او له همدې زده کو ونکي څخه دې بې وکړي چې متن بې لوستی دی. داکار دې په ټول لوست کې تکرار شي.

۲- گرامري برخه: زده کو ونکي دې په درېو ډلو و وېشل شي:

الف: لومړۍ ډله دې ددې متن خاص نومونه له ځانه سره و ليکي.

ب: دويمه ډله دې عام نومونه يادداشت کړي.

ج: درېمه ډله دې ددې متن صفتونه يادداشت کړي.

د: هره ډله دې خپل لېست و ليکي او ټول دې بې په گډه لېست بشپړ کړي.

۳- د ابجد د تورو د شمېر په باب دې زده کو ونکي يو له بله پوښتني وکړي.

۴- څو تنه زده کو ونکي دې د دستارنامې په باب خبرې وکړي.

زده کو ونکي دې د دستارنامې هغه نثر چې ددې لوست په پای کې راغلی دی، په غور و لولي او بيا دې د شعر او نظم په باب د خوشحال بابا خبرې په خپلو عبارتونو و ليکي.

پښتو قلمي پانگه

د پښتو ژبې د کتابونو قلمي پانگه زموږ د کلتوري او ادبي میراث یوه ډېره ارزښتناکه برخه ده. دا په پښتو ژبه د لاسکېښلو (قلمي) کتابونو هغه نسخې دي چې د تېرو اوږدو کلونو په لړ کې لیکل شوي، په بېلابېلو وختونو کې د بېلابېلو کتایانو یا خطاطانو له خوا خطاطي شوي دي او د نړۍ په گوټ گوټ کې په بېلابېلو هېوادونو کې په ملي کتابتونونو یا ارشیفونو او یا د ځینو کسانو په ځانگړو (شخصي) کتابتونونو کې د قیمتي آثارو په توگه ساتل کېږي.

په دې لوست کې به افغانستان، پښتونخوا او ټوله نړۍ کې د پښتو ددغې ارزښتناکې علمي، ادبي او کلتوري پانگې په اړه تاسو ته گټور معلومات وړاندې کېږي. ددغې پانگې د ارزښت او اهمیت په اړه به تاسو ته یو شمېر ټکي روښانه شي.

قلمي پانگه هغو نسخو يا کتابونو ته ويل کېږي چې په لاس ليکل شوي او خطاطي شوي وي. دغه کتابونه يا قلمي نسخې ددې په څنګ کې چې ځينې يې د خطاطۍ د هنر بڼکلي نمونې لري، زموږ د ولس او ژبې د علمي او ادبي شتمنۍ غوره پانگه يې هم په خپلو پانو کې خوندي کړې ده.

له بده مرغه د پښتو ژبې ددغې ارزښتناکې قلمي پانگې ډېره زياته برخه د زمانو د ناوړه حالاتو او شرايطو له کبله له منځه تللې ده، خو هغه برخه چې موږ ته راپاتې ده او د زمانې توپانونو له ځانه سره نه ده ورې، دغه برخه هم ډېره ارزښتناکه ده. که موږ ښه څېړ شو، نو هغه حالات او شرايط په ښه توګه ځانته څرګندو لای شو چې زموږ ددغې مهمې ادبي او کلتوري پانگې ډېره برخه يې تېاه کړې، سوزولې او تر خاورو لاندې کړې ده. دلته ځينو هغو لاملونو ته تم کېږو چې زموږ دغه غوره پانگه د زمانو په اوږدو کې څنګه له تېاهۍ او ترې تم کېدو سره مخامخ شوې ده:

۱- زموږ په ولس کې د زده کړې او سواد د کچې پټيتو الۍ ددې لامل شوی دی چې خپله زموږ خلک خپلې دې پانگې ته پاملرنه ونه کړي. له بده مرغه زموږ خلک د خپلې ژبې د مهمو قلمي کتابونو ساتلو او خوندي کولو ته نه دي متوجه شوي. وخت په وخت يې له لاسه وتلې، په قبرونو او سمخو کې يې تر خاورو لاندې کړي او آن سوزولې يې دي.

۲- د کورنيو جگړو او بهرنيو يرغلونو په لړ کې جنگ جگړو هر څه تېاه کړي دي. ددغو جنگ جگړو اړونو زموږ ډېر ادبي او کلتوري ميراثونه او په دې لړ کې زموږ د ژبې ډېر قلمي کتابونه له منځه وړي او تېاه کړي دي.

۳- له بده مرغه موږ د اوږدو ناخوالو بهيرونو هم د خپلو کلتوري او ادبي ميراثونو راتلولو او تنظيمولو ته نه يو پريښي. اوس به هم د افغانستان او پښتونخوا په ګوټ ګوټ کې ډېر داسې قلمي کتابونه موجود وي چې موږ ترې نه يو خبر، يا به د کورونو، حجرې او جوړښتونو په کونجونو کې پراته وي او يا په قبرونو او سمخو کې خاورو او چينېجو خوړلې او يا نيمه سلامت پراته وي، خو خپل ولس به يې ترې نه وي خبر.

د شتو معلوماتو له مخې په افغانستان، پښتونخوا او د نړۍ په جلا جلا برخو کې د پښتو ژبې هغه قلمي کتابونه چې له پورته یاد شوو ناخوالو څخه روغ پاتې او یا یې تراوسه پورې موندل شوي نه پته لگېدلې ده، دغه اثار او کتابونه هم د پښتو د سترو او ارزښتناکو علمي، ادبي پانگو په توګه د پاملرنې وړ دي.

تراوسه پورې د درې زرو په شاوخوا کې د پښتو قلمي کتابونو څرک لگېدلی دی، دا د داسې یو ولس لپاره چې د ژوند ډېره برخه یې په جنگ جګړو کې تېره شوې او نوري خونړۍ پېښې او تاړاکونه پرې راغلې دي، یوه وياړلې فرهنگي - ادبي پانګه ګڼل کېږي. د پښتو ددغو قلمي کتابونو او نسخو په اړه زموږ یو شمېر پوهانو او یو شمېر بهرنيو څېرو نکو پلټنې کړې او خپرې کړې دي. د افغانستان نوميالي لیکوال څېړندوی حبیب الله رفیع د پښتو قلمي پانګې د راپېژندلو لپاره د ستاینې وړ کار کړی خو لا تر اوسه نه دی خپور شوی. په دې لړ کې یو شمېر کتابونه خپاره شوي او په هند، انگلستان، روسيې، افغانستان او پښتونخوا کې یې یو شمېر پښتو قلمي کتابونه راپېژندلي دي.

د هغو معلوماتو له مخې چې اوس زموږ په واک کې دي، تر ټولو زیاتې قلمي نسخې د پېښور په پښتو اکاډمۍ کې خوندي دي چې شمېر یې (۵۲۰) نسخو ته رسېږي. ورپسې د افغانستان د علومو اکاډمۍ کتابتون راځي چې (۱۷۷) پښتو قلمي کتابونه پکې ساتل کېږي. د افغانستان په ملي ارشیف کې (۱۲۶) نسخې خوندي دي.

په بهرنیو هېوادونو کې تر ټولو زیاتې پښتو قلمي نسخې د انگلستان په کتابتونونو کې خوندي دي چې شمېر یې (۱۶۹) نسخو ته رسېږي. د هند په کتابتونونو کې (۱۴۴) او د پخواني شوروي په کتابتونونو کې (۵۰) نسخې خوندي دي.

له دغو رسمي کتابتونونو چې راتېر شو په یو شمېر شخصي کتابتونونو کې هم زیات شمېر ارزښتناک پښتو قلمي کتابونه ساتل کېږي.

د پښتو قلمي نسخو په فهرستونو کې ډېر مهم کتابونه راتر سترګو کېږي چې یو شمېر یې زموږ د لرغوني او کلاسیک ادب ډېر مهم کتابونه ګڼل کېږي.

په دغو نسخو کې د تالیف له مخې ډېره زړه نسخه د سلیمان مالګو ((تذکرۃ الالویاء))

ده چې تر ۱۲هـ. ق. کال وروسته تالیف شوي ده. د کتابت له مخې ډېره زړه نسخه د پسر روښان ((خبر الیسان)) ده چې په ۱۰۶۱هـ. ق. کال کې خطاطي شوې ده.

د شتو معلو ماتو له مخې د پښتو قلمي پانگې په لړ کې هغه اثر چې ډېرې زیاتې نسخې یې په لاس کې دي د اخوند دروېزه ((مخزن الاسلام)) دی چې تر ۳۰۰ زیاتې نسخې یې پیدا شوي دي.

په دغو نسخو کې مهمې مصورې نسخې د رحمان بابا دیوان او د سکندر خان ((لیلی او مچنون)) دی چې په سونو وړنو تصویر نه لري. ډېرې نفیسې او هنري نسخې د خوشحال بابا دیوانونه، د مصري خان گگیاني د دیوان، د سکندر خان د دیوان او گنې نورې نسخې دي چې په بڼکلي خط کښل شوي دي. دغه راز ډېرې قیمتي نسخې د خوشحال خان خټک د خپل لاس لیکلۍ دیوان دي چې پر ۱۰۹۹هـ. ق. کال یې کتابت کړی او دغه راز د محمد هوتک پټه خزانه ده چې په ۱۳۰۳هـ. ق. کال کې یې کتابت ترسره شوی دی.

په دغو نسخو کې یو شمېر نسخې چاپ او خپرې شوي دي، خو یو زیات شمېر دغه قلمي نسخې او کتابونه تراوسه پورې لا د چاپ په گانه نه دي سمبال شوي. که دغه نور مهم آثار هم چاپ او خپاره شي نو زموږ د ولس ستره ادبي، علمي او کلتوري پانگه به

د ټولو لاسونو ته ورسېږي.

د متن لنډیز:

پښتو ژبه یو زیات شمېر قلمي نسخې لري. دغه قلمي نسخې د افغانستان، پښتونخوا او د نړۍ په گوټ گوټ کې په ملي او رسمي کتابتونونو او ارشیفونو او دغه راز د یو شمېر کسانو په ځانگړو او شخصي کتابتونونو کې ساتل کېږي. تراوسه پورې د پښتو ددغې قیمتي پانگې د نږدې درې زره نسخو یا کتابونو پټه لگېدلې ده. دغه نسخې زیاتره یې په افغانستان، پښتونخوا، انګلستان، هند، پخواني شوروي اتحاد او نورو ځایونو کې خوندي دي. سره له دې چې له دغو نسخو څخه د لرغوني او کلاسیک ادب یو شمېر آثار چاپ او خپاره شوي دي، خو یو گڼ شمېر داسې مهم او ارزښتناک آثار لا تراوسه پورې ناپاچ پاتې دي چې خپرېدل یې د ژبې د شتمنۍ په زیاتونه کې مهمه ونډه لري.

۱- ددغه متن یو پراگراف دي په وار سره یو یو زده کوونکی په لور څو ولولي او نور دي ورته غوږ کيږدي.

۲- د متن له لوستلو او اورېدلو وروسته دي زده کوونکي دغو پوښتنو ته ځوابونه وولي:

• تراوسه پورې په ټوله نړۍ کې د څومره پښتو قلمي نسخو او کتابونو پته لگېدلې ده؟

- تر ټولو زیاتې پښتو قلمي نسخې په کوم ځای او کوم کتابتون کې ساتل کېږي؟
- په نورو کومو رسمي کتابتونونو کې د پښتو قلمي نسخې شته دي؟
- د ملي او رسمي کتابتونونو او ارشیفونو په څنگ کې په نورو کومو ځایونو کې پښتو قلمي نسخې او کتابونه ساتل کېږي؟

گرامري برخه:

الف: تاسو د ستاینوم (صفت) په اړه پوره معلومات لرئ. په دغه ټول متن کې تاسو لومړۍ صفتونه په نښه کوئ او بیا یې په خپلو کتابونو کې ددغه صفت پر ځای بل صفت وکاروئ، لکه په دې توګه:

((له بده مرغه د پښتو ژبې ددغې ارزښتناکې قلمي پاڼې ډېره زیاته برخه د زمانې د ناوړه حالاتو او شرایطو له کبله له منځه تللې ده...))

د صفتونو (ستاینو مونو) له بدلون سره:

((له بده مرغه د پښتو ژبې ددغې قیمتي لاسکښلې پاڼې ډېره زیاته برخه د زمانې د خرابو حالاتو او شرایطو له کبله له منځه تللې ده...))
ب: په دې متن کې لس قیده په نښه کوئ.

که تاسو ته د خپل کور، کلي، جومات او حجرې په کوم کونج کې د کوم قلمي کتاب پټه لگېدلې وي، په لنډه توګه يې معرفي کړئ. که مو پېدا نه کړ، په کلي کور کې د کوم بل مهم پښتو کتاب په اړه نیمه پانډه لیکنه وکړئ او په سبا يې خپلو ټولګیوالو ته واوړوئ.

د کاظم خان شیدا خو څلوړنې

په لږ قانع شه خطاطر کره جمع
لږې له زړه کره د ډېرو طمع
چې قناعت یې په سیم ونه کړ
سر بریده شوه په زړو شمع
فروتني کې کړئ سړي لاندانو
بهره یو نه وړه خوږسندانو
تل خمیده وي بېاردارې څانګې
تواضع خوی کړه بهره مندانو
واوړه له ما نه که شنوا یې
د آزله سته ولې رسوا یې
د رزق په مرسته سرگرداني کړې
که مو تر حلقه لکه آسیایې
په زړه مې گرځي د غرونو څوکې
حملي د بازارو د زرکو کوکې
وړایسه څه کا د روه نسیمه
گیرا منگلولي زبېا مېنوکې

عبدالحمید مومند

- د پښتو ادیبانو د لرغوني او منځني دورې د نومياليو شاعرانو په اړه مو ځای
- ځای یو لړ مطالب لوستي دي. د پښتو په ټوله کلاسیکه شاعری کې درې نور میالۍ
- څېرې د پښتنو د باباگانو (لوړو ستو) په توګه تر بل هر چا د زیات شهرت او محبوبیت
- لرونکي دي. خوشحال بابا، عبدالرحمن بابا او عبدالحمید مومند بابا.
- په تېرو ټولګیو کې د خوشحال خان خټک او عبدالرحمن بابا په باب غږېدلي یو،
- په دې لوست کې د عبدالحمید مومند ژوندلیک، آثار او کتابونه پېژنو او د هغه د
- شعر په زړه پورې بېلګې لولو.

عبدالحمید مومند د پښتو له سترو شاعرانو څخه گڼل کېږي. له بده مرغه د نورو ډېرو پخوانیو شاعرانو په څېر یې د زوکړې او مړینې جوتې نېټې نه دي معلومې، د زېږېدو د ټاټوبې په هکله یې هم څېړونکي یوه خو له نه و، خو وروستیو څېړنو جوتنه کړې ده چې حمید بابا د پېښور - کوهلټ سوک او بارې رود پر ښې غاړه پراته کلي ماشوگر (ماشو) کې زېږېدلی دی.

د پخوانیو څېړنو له مخې یې ژوند تر ۱۴۵ هـ. ق. پورې باوري و، خو د هغه د شریعت الاسلام نومې کتاب له پیدا کېدو سره سم، معلومه شوه چې تر ۱۴۸ هـ. ق. کال پورې خو ژوندی و، ځکه چې هغه کتاب یې په همدې کال پلې ته رسولی دی. مزار یې د ماشو (یا ماشوگر) په لویه هدیره کې دی.

د حمید مومند په آثارو کې دغه لاندې کتابونه تراوسه پیدا شوي او وخت پر وخت خپاره شوي دي:

۱- دیوان: د حمید دیوان د اټکل له مخې د هغه په خپل ژوند کې راټول شوی دی. په ادبي کړیو او محافلو کې د (درو مرجان) په نوم هم یاد شوی دی. قلمي نسخې یې زياتې پیدا کېږي او خو څو ځله په هندوستان، پښتونخوا او افغانستان کې چاپ او خپور شوی دی. د عبدالحمید مومند وروستی چاپ شوي دیوان تر ټولو بشپړ دیوان دی چې (۲۹۰) غزلې، قصیدې، یو مخمس، یو ترکیب بند او دوې څلورنیزې لري چې د ټولو بیتونو شمېر یې (۲۹۳) ته رسي.

۲- شاه او گدا: د حمید بابا یو ژباړل شوی منظوم داستاني اثر دی. دغه اثر هغه له فارسي نظم څخه پښتو ته اړولی دی. شاه او گدا په فارسي ژبه د هالاي چغتايي اثر دی. د ژباړې په پیل کې حمید مومند وايي:

چې باعث اخوندزاده غلام محمد شو د نفر په څېر صاحب په خوش آمد شو وي بې زړه شه قلم واخله تكيه خداى كړه په پښتو، فارسي قصه د شاه گداى كړه هالالي كه د هلال په څېر ننگار كړه ته بې مياشت د خوار لسمې په سينگار كړه

غرض دا چې په غوښتو ددې غرض راته پېښ په هره پېښه شو مرض پرې مې نه لگېدې هېڅ انې بانې راته كښېناست مدعي په آستاني چې بې نه شوم له خاطره وتې هېڅ خوا ه ناخواه مې زړه ته واچاوه دا پېڅ لېونې غوندې مې پورې په كور او كړ په رڼا مې بې روښانه كلې كور كړ دې ويلاړ مې فراغت له زړه ولاړ كړ د بل زړه مې رغاوه خپل مې لټار كړ په تكليف سره مې گرم سمر دكان كړ سم له لاسه مې دا تېر پرې پېكان كړ چې په زړه كې مې لرم ددې فكرت و سن زړسل او وه دېرش كاله د هجرت و ۳_ نيرنگ عشق: دغه اثر په فارسي ژبه د مولانا محمد اكرم غنيمت په قلم ليكل شوى او حميد مومند په خوږه او روانه شاعرانه ژبه پښتو كړى دى.

۴_ شرعة الاسلام: دغه اثر په عربي ژبه ليكل شوى دى او ليكوال بې د بخارا مفتي امام الواعظ محمود بن ابى بكر الحنفي دى. حميد مومند د حضرت پېغمبر ﷺ د سنتو په اړه دغه كتاب په پښتو خو اړه نظم ژباړلى دى. د دغه كتاب بشپړه نسخه چې د اټكل له مخې پېنځلس زره بيته ده، تراوسه نه ده پيدا شوې، خو نيماليې كتاب بې چې تراوسه تر لاسه شوى دى، د بيتونو شمېر بې (۷۳۶۰) ته رسېږي.

د پښتو ادبي تاريخ څېړونكو حميد مومند په پښتو شاعرۍ كې د هندي مكتب يا هندي سبك مخكښ گڼي، دى خپله هم په پښتو شاعرۍ كې د داسې يو ځانگړي سبك مؤسس گڼل شوى دى چې وروسته نورو شاعرانو هم پر هغه لاره يړون كړى دى.

كانديد اكادميسين محمد صديق روهي په دې اړه په زړه پورې بحث كوي چې ځينې برخې بې لولو:

حميد مومند په داسې شرايطو كې لوى شوى دى چې له يوې خوا هندي سبك د خپل عروج لوړې څوكې ته نږدې شوى دى او له بلې خوا د پښتو ادب په هسك كې له ده نه مخكې د خوشحال او رحمان بابا په شان رانه ستوري ځلېدلي وو. د حميد فرهنگي

چاپېريال د ادبي نوښتونو او مذهبي بدعتونو د خپرېدو له دوران سره اړه لري. په دغه دوران کې په هنر او شعر کې پرمختيا او نوښتونه لېدل کېږي. حميد ددغه چاپېريال يو پښتون شاعر دی، يعنې دده په شعر کې د ياد شوي کلتور چاپېريال او د پښتو د ادبي ميراث ارزښتونه سره ترکيب شوي دي او نوى سبک يې ايجاد کړى دى. دغه سبک د هندي سبک تر اغېزې لاندې دى، خو تر يوې اندازې يې خپله خپلواکي هم ساتلې ده. حميد د هندي سبک په باب ښه پوهېده او د هغه د تقليد پوره وړتيا يې هم لرله، خو ده په ارادې توگه د پښتو د خپل متداول سبک خپلواکي په پام کې ساتلې وه.

د حميد مومند په شاعرۍ کې بېلابېل عشقي، اجتماعي، اخلاقي او نورې موضوعگانې د شعر د مضمون په توگه راتر سترگو کېږي.

چې د بل په نامرادۍ کې مراد غواړي
دا سبب گڼه د خپلې نامرادۍ

يا دا چې:

يو قدم چې د بډانو پيروي کړي
دانسته په لوى کمر خغلي ميدان خوري
مانه سره په وينو خوله لېوه ليده شي
چې د ظلم په پيسه پيروي پان خوري

يا:

په خندا خدمت د خلقو کړه که مرد يې
جفاکښه نښانه اوسه تير مه شه
نور قيدونه واړه سهل دي حميده
خو په غاړه دي د طمعې زنجير مه شه

د حميد ديوان چې په ((درومرچان)) هم نومول شوى، د پښتو د لوړې شاعرۍ غوره بېلگې لري. د هغه په ديوان کې د نازکځيالۍ نندارې ته کښېناستى شو او له همدې کبله حميد مومند د نازکځيال او موشگاف شاعر په نوم شهرت لري. د هغه منظومې ژباړې

هم د پوره ارزښت وړ دي. د ((نيرنگ عشق)) او ((شاه او گدا)) منظومې ژباړې يې ډېرې په زړه پورې دي. د حميد مومند د ديو ان د انتقادي متن ښاغلي ترتيبونکي د ديو ان په سريزه کې د هغه د ژباړو ځانگړنې شمېرلې دي:

۱_ دى ترجمه په داسې قوت کوي چې په دو اړو ژبو کې يې لاسېرى ځنې ښکاري.
۲_ د ده ژباړې د بلې ژبې د تعبير ونو رنگ نه لري، بلکې زيار يې ايستلى دى چې د پښتو ژبې په خپل اصلي رنگ کې يې ترجمه کړي.

۳_ د ده ترجمه ټکۍ په ټکۍ نه بلکې آزاده ترجمه ده او اصل مطلب يې په خپله خوښه په آزاده توگه ژباړلى دى.

۴_ له ترجمې يې د ژباړې بوى نه راځي او سړى فکر کوي چې دغه وينا خپله د شاعر ده. د ده ټولې ژباړې دغه ځانگړنې لري.

د عبدالحميد مومند له ديو ان څخه د هغه د کلام دوه بېلگې را اخلو او د هغه د شعر د نمونو په توگه يې لولو:

لومړۍ نمونه:

هر سفلۀ ته پخښل نه شي انعامونه	ياره مه نمانځه رقيب په دشنامونه
چې هميش راڅخه ځې په لوى گامونه	يا مې عمر تلوار کړونى دى يا ته يې
کله سود شي د ديدن په سلا مونه	په او از د اوبو تنده نه ماتېږي
اخيستى نه شي بوسه په پيغامونه	يار له ياره خواپه خوا فايده مومي
ډېر مې وکړه په دا طمع ناکامونه	کامراني مې له تا هيڅ حاصله نه کړه
بېهوده بډم و عتقاو ته دامونه	چې له تا د وفا طمع کړم پوهېږم
د هغو په جهان و خېژي نامونه	چې مجنون غوندي په مينه کې گمنا م شي
چې سبا مشمت و گروان وي له خوبانو	
که نن و کالدي حميد سل سړوگندونه	

دويمه بېلگه:

شبه	بېگانه د خپلو منځ لره رame شبه	ارزو مند د يار د درد په دوا مه شبه
شبه	د مچنون د در گدا شبه ليلا مه شبه	هنگامه د مينې گرمه ده تر حسنه
شبه	يو زما د زړه له نخښې خطا مه شبه	که بانه دي د نگار تول تېره غشي
شبه	چې له زلفو د دلدار ده رڼا مه شبه	که مې پرېوتنه سپاهي په خاطر باندي
شبه	دا بلا واړه په ما شبه په تا مه شبه	که بالا په عشق کې ډېرې وي ناصحه
شبه	د سپند په څېر شوخ چشم رسو امه شبه	پروانه غونډې خو له پټه چيسر سبزه

هېڅ دي دم ورباندي نه لگي ناصحه
دا حميد بلا وهلی ملا مه شبه

د متن لنډيز:

عبدالاحميد مومند د پښتو په پخوانيو شاعرانو کې د پوره شهرت خاوند دی. په پښتو ادب کې تر خوشحال خان خټک او عبدالرحمن بابا وروسته، د حميد مومند شهرت او محبوبيت تر نورو زيات دی. د حميد ژوند تر ۱۴۸ هـ. ق. کال پورې باوري دی. د شعر ديوان يې د ((دو مرجان)) په نوم شهرت لري او پر ديوان سربېره يې دغه آثار هم په نظم ژباړلي دي: شاه او گدا، نيرنگ عشق او شرعة الاسلام. عبدالاحميد مومند د خپل ځانگړي سبک شاعر دی او نورو ډېرو شاعرانو دده د سبک پيروې کړي ده. هغه په پښتو شاعرۍ کې د نازکخيال او موشگاف شاعر په توگه هم پېژندل کېږي.

هالالي چغتايي: د نهمې هجري پېړۍ د پاى او د لسمې پېړۍ د پيل شاعر دى. هالالي چغتايي د پارس په استر آباد كې زېږېدلى او په هرات كې لوى شوى دى. خپل نوم يې بدر الدين دى. په ۶۳۹ هـ. ق. كال وژل شوى دى.

مولانا محمد اكرم غنيمت د مغولي اورنگزېب د واکمنۍ په وخت كې د لاهور د نواب محمد مكرم خان نديم او مصاحب و. وېل كېږي چې مولانا غنيمت د محمد مكرم خان د زوى عزيز او د هغه د پي مخي (معشوق) يعني شاهد كيسه د نيرنگ عشق په نامه په نظم وليكله.

هندي مکتب یا سبک: دا چې په فارسي يا پښتو ادب او شاعری کې د هندي مکتب اصطلاح سمه ده که د هندي سبک، څېړونکي بېلابېل نظرونه لري. ارواښاد محمد حيدر ژوبل د هندي سبک ځانگړنې داسې شمېرلې دي:

۱_ باريک مضمونونه، پېچلي افکار، غير طبيعي خيالونه، خاصې استعارې، کنايي او تشبيه گانې او ډېره زياته خيالباڼې.

۲_ له ژوند نه شکايت، د ژوند د کرځېړنو اړخونو بيانول.

۳_ د اغراق او مبالغې په ډول د غم، درد او ځپگان څرگندولو ته تمایل.

۴_ وياړ او غرور او په شعر کې د خپل مقام په لوړتيا فخر کول.

۵_ له حده زياته مبالغه او اغراق.

انتقادي متن:

د پخوانيو کتابونو او د شاعرانو د ديوانونو د انتقادي متن ترتيب دې ته وايي چې له بېلابېلو قلمي او چاپي نسخو څخه يو داسې متن برابر شي چې کره او سم وي. په حقيقت کې له بېلابېلو نسخو د يوې کره نسخې برابرولو ته انتقادي متن وايي.

۱- ددې متن يو يو پراگراف دي يو زده کونکي په لور غږ ولولي او نور دې غوږ ورته کېږدي.

۲- زده کونکي دې دغو پوښتنو ته ځوابونه وړايي:

- حميد مو مند له کومو دوو نومياليو پښتنو شاعرانو سره د شهرت او محبوبيت له کبله په يو کتار کې يادېږي؟

- د حميد مو مند ديوان په کوم نوم يادېږي؟

- عبدالحميد مو مند د کوم سبک په شاعرانو کې شمېرل کېږي؟

۳- زده کونکي دې په دغو څلور ځوابونو کې يو سم ځواب په نښه کړي:

حميد مو مند ددغو آثارو څښتن دی:

الف: ديوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، نيزنگ عشق، دستار نامه.

ب: ديوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، تاريخ مرصع، شاه او گدا.

ج: ديوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، شاه او گدا، نيزنگ عشق

د: شاه و گدا، شرعة الاسلام، خير البيان، نيزنگ عشق.

۴- څو تنه شاگردان دې پر دغو موضوعگانو لنډې لنډې خبرې وکړي:

• د هندي مکتب ځانگړنې

• د حميد مو مند د ترجمه شوو کتابونو ځانگړنې

• د حميد مو مند آثار

زده کونکي دې له دې لوست څخه په استفادۀ، په پښتو ادب کې د حميد بابا د مقام په اړه لنډه څه وليکي او په بله ورځ دې يې په توگي کې ولولي.

احمد شاهي شهنامه

- د احمد شاه بابا په هکله مو کوم کتابونه او آثار لوستي دي؟
- د احمد شاه بابا خپل شعر و نه مو لوستي يا اورېدلي دي؟
- احمد شاه بابا د نوي او معاصر افغانستان بنسټ ايښودونکی دی. د هغه په همت له افغان هوتکي پاڅون وروسته د نوي خپلواک افغان دولت بنسټونه کېښودل شول. احمد شاه بابا ددې په څنگ کې چې نوميالی واکمن و، عالم، فاضل او شاعر شخصيت هم و. له کتاب او علم سره يې د زړه مينه لرله او د واکمنۍ له بوختيا و سره سره يې کتاب او قلم هم د بوختيا و يوړه برخه وه.
- دلته ددغه افغان واکمن بابا په اړه د ليکلي شوي شهنامي په باب تاسو ته معلومات وړاندې کوو چې په هماغه زمانه کې د حافظ مرغزي په قلم کښل شوي ده.

((احمد شاهي شهنامه)) د لوی احمد شاه بابا د وخت د پېښو په اړه لیکل شوی منظوم اثر دی. دغه منظوم اثر د احمد شاه بابا په امر د هغه د مهال یو شاعر حافظ گل محمد مرغزي لیکلی او په ۱۷۶۶هـ. ق. کال یې بشپړ کړی دی.

((شهنامه)) هغه اثر ته ویل کېږي چې تر ډېره حماسي بڼه لري، د واکمنانو، امیرانو، پاچاهانو او پهلوانانو د حالاتو او پوځي کارنامو په اړه کښل کېږي. شهنامه د ((شاهنامه)) په بڼه هم لیکل کېږي او منظومه بڼه لري، په پوځیانو ادبیاتو کې شهنامه لیکل دود و. د حافظ مرغزي د احمد شاهي شهنامې یو زبني، قلمي نسخه د انگلستان په ((بریتیش موزیم)) کې ساتل کېږي. د هماغې نسخې د مایکرو فلم له مخې لومړی په پېښور کې د پښتو اکېډمۍ له لوري او په راوړسته کې په کندهار کې د استاد پوهاند عبدالشکور رشاد له پېژندنې او تعلقاتو سره د ښاغلي محمد معصوم هوتک په سرېزه او همت چاپ شوي ده.

لکه چې ارواښاد استاد رشاد لیکي: ((حافظ گل محمد مرغزي د زوکړې ځای او د خاپړيو څو مېنه (مرغه) کلی دی چې د پېښور شمال شرقي لور ته د صوابۍ په شاوخوا کې واقع دی.)) حافظ په یو غزل کې ويلي دي:

د مجلس یاران دي ولاړل رابه نه شي
که تل ژاړې د مرغز په گورستان

د وطن په بېلانه کې یې ويلي دي:

که مرغز لرم وطن ترې جدا یم په دا تن
دا امید لرم له خدایه که مې بوزي له دې ځایه
که سفر کړې د ختن هېر به نه کړې خپل وطن
په کمند د غم اسیر یم بې وطنه اوس فقیر یم

د ختن د ملک غزال یم اوس بندي د غم په جال یم
حافظ گل محمد په ۱۷۶۶هـ. ق. کال زېږېدلی او د شهنامې د بشپړولو پر کال ۱۷۶۶هـ. ق. یې عمر پنځوسو کالو ته رسېدلی و. داسې ښکاري چې هغه ډېر وخت

له وطنه لېري په پنجاب کې او سېدلی دی. د هغه له شعرونو ښکاري چې په ډیلي کې له احمد شاهي پوځونو سره هم ملگری و. ژوند یې تر ۱۷۹ هـ. ق. پورې باوري دی... د مو جو دي شهنامي د ټو لو بیتونو شمېر څلور و زرو ته رسېږي.

د احمد شاهي شهنامي پر لومړۍ وقيعه د حافظ مرغزي درې غزلې هم راغلي دي. يوه يې د بېلگې په توگه را اخلو:

گاه دي جنګ	گاه دي صلحه گاه دي جنګ
اوس خندا کوه خوشحال شه	له زړه لېري کړه دا زنگ
که دولت درسره ډېر شي	خو بېه پاتېه شي ملنگ
تمام لاندې شو تر خاورو	ډېر يوسف غوندي خوشرنگ
له اشنا سره اشنا شه	که ته ډېر يې شوخ و شنگ
حافظ پاڅه قلندر شه	او بس دا پرېږده آهنگ

احمد شاهي شهنامه ۳۶ بحثونه او فصلونه لري او د احمد شاهي دورې د لومړيو شپاړسو کالو د پېښو په روښانو لو او څرگندولو کې د يو ښه او گټور اثر په توگه کار ورکوي. دغه منظوم اثر د مثوري په بڼه ليکل شوی او د هرې مصري سېلابونه يې (اته) او کله کله (نېه) دي. تر ډېره حده يې نظم روان او ساده دی.

حافظ مرغزي له حمد، نعت او مناقبو وروسته خپله شهنامه په دغه سريزه (ديباچه) پيلوي:

ته زما په شعر کړه گوش	چې بلند شي په دا هوش
په تنظيم زما نظر کړه	ښه تازې پري دا بصر کړه
پري دماغ کړه معطر	چې مسکور که دکشور
دا دنيا ده لکه باغ	چې بهار شي ورک شي زاغ
شاهنامه ده رنگينه	د خوبۍ ده گنجينه
په ترازو د عقل سنج	جواهري د گنج
ښه درونه دي ابدار	که يې پادشاه شي خريدار

نه ثاني لري په طوس
 دېدېبه لري پر ماه
 په زېبا بېكلي گفتار و
 په جهان دي دا نامه که
 جوړ زېبا در ثمين
 ښه گنجونه دي عيان وي
 چې پرې صاف شي د زړه زنگ
 چې دا سير يې د جهان کا
 په خپل خای په قال و قيل
 رنگينه راغله طناره
 ښه زېبا يې بېكلي جامه ده
 په قلم کاغذ عيان ده
 خوشنما درونه سنج
 ښه بيان دی افغاني
 پکې حال مې کړ بيان
 په تحرير زمنا نگار
 بيا مې شعر راغی په جوش
 ښه تاره په سير د باغ
 دېر شېرينه دېر آبداره
 دا خواري مې شوه په غاړه
 چې سنگين شي لکه غر
 دا قصه به نور کوينه
 له ما واوره دا وينا
 چې شيرين مې شي زيان
 چې تري خاخي انگين
 شاهنامه ده نو عروس
 سوزاوار ده د بادشاه
 چې فرمان د شهریار و
 چې حافظ دي شاهنامه که
 شاهنامه دي کارنگين
 پکې حال دي د جهان وي
 ښه مذکور دي که د جنگ
 د بادشاه مې حال بيان که
 ما بيان که په تفصيل
 چې شاهنامه کړه ما اغازه
 د طوسي چې شاهنامه ده
 په پارسي ژبه بيان ده
 اما دا وگوره گنج
 په زینسان دراني
 د احمد شاه دران
 چې کتاب مې شه تيار
 په خو ورځي وم خاموش
 معطر مې شه دماغ
 شاهنامه کړه ماتياريه
 پښتنو د پاره واره
 ته پري وکړه ښه نظر
 موږ به نه يو دا به وينه
 ياداگاري ده په دنيا
 خدايه ته شه مهربان
 ښه کلام مې کړې شيرين

د احمد شاهي شهنامې چاپي نسخه له (۷۰۰) زيات مخونه لري. له اصل متن مخکې سرزې او په پای کې د استاد پوهاند رشاد بشپړ تعليقات راغلي دي. په دغو تعليقاتو کې د هغو اشخاصو بشپړه پېژندنه راغلې ده چې په احمد شاهي شهنامه کې يې يادونه شوې ده او د احمد شاهي عصر مهم شخصيتونه و.

د متن لنډيز:

احمد شاهي شهنامه د حافظ گل محمد مرغزي په قلم ليکل شوی تاريخي اثر دی. دغه مهم کتاب مؤلف خپله د احمد شاه بابا په لارښوونه ليکلی دی. دغه اثر په مثنوي بڼه نظم شوی، نظم يې روان او له تکلفه خالي دی.

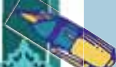
احمد شاهي شهنامه د حافظ مرغزي له خوا په ۱۷۶ هـ. ق. کال بشپړه شوې ده. ددغه مهم تاريخي اثر يو ارزښتي قلمي نسخه د انگلستان په ((بريتيش موزيم)) کې خوندي ده او د هماغې نسخې له مايکرو فلم څخه په پېښور او کندهار کې چاپ او خپره شوي ده.

حافظ گل محمد مرغزي د پښتونخوا د صوابي شاوخوا د مرغزپه کلي کې زېږېدلی و. په احمد شاهي شهنامه کې د احمد شاه بابا د پاچاهۍ، جنگونو او واکمنۍ نور حالات راغلي دي، په تېره بيا د هغه د واکمنۍ د لومړيو شپاړسو کلونو حالات پکې په پوره تفصيل سره راغلي دي.

مايکرو فلم: زياتره قلمي نسخې چې د نړۍ په کتابتونونو او آرشيونونو کې ساتل کېږي، نو د نورو د استفادې لپاره ترې مايکرو فلم جوړېږي. مايکرو فلم د هغو نسخو عکاسي شوې بڼه وي او د يو شمېر تخنيکي وسايلو په مرسته ترې بڼه گټه اخيستل کېدای شي.

فعالیتونه

۱- زده کوونکي دي يو ځل متن په چوپټيا سره ولولي، بيا دي ددې لوست د نظمونو برخه

زده کوونکي په خپل خپل وار په لور غږ سره ولولي.

۲- زده کوونکي دي دغو پوښتنو ته ځواب ورايي:

- شهنامه څه ډول کتاب ته وايي؟
- احمد شاهي شهنامه د چا له خوا ليکل شوي ده؟
- احمد شاهي شهنامه د چا په امر او لارښوونه ليکل شوي ده؟
- ۳- دغو څلور څو اړه پوښتنو کې يو بې سم ځواب دی، هماغه سم ځواب په نښه کړئ:
- د احمد شاهي شهنامي د مؤلف نوم کوم يو دی؟

الف: خانعلوم

ب: پير محمد کاکړ

ج: حافظ گل محمد مرغزي

د: شمس الدين کاکړ

- د احمد شاهي شهنامي يوازینی قلمي نسخه چيرته خوندي ده؟

الف: د کابل ملي ارشيف

ب: د پېښور پښتو اکاډمي

ج: برېښنيز موزيم

د: د افغانستان د علومو اکاډمي، کتابتون

۴- دوه تنه زده کوونکي دي پر دغو موضوعگانو پنځه دقيقې خبرې وکړي:

- احمد شاه بابا د نوي او معاصر افغانستان بنسټ ايښودونکی

- د احمد شاهي شهنامي تاريخي ارزښت

کورنۍ دنده

زده کوونکي دي د خپلو عمومي معلوماتو او د اضافي مطالعې پر بنسټ د لوی احمد شاه بابا د ژوند، شخصيت، کارنامو او شعرونو په باب دوه مخيزه ليکنه وليکي او په بله ورځ دي يې په پښتو ساعت کې خپلو ټولگيو الوته واوروي.

په لسم او يو و لسم ټو لگي کې مو د پښتو ادبياتو د تاريخ دوه مهمې دورې لوستي دي. په لسم ټو لگي کې د پښتو ادب لرغونې دوره او په يو و لسم ټو لگي کې مو د پښتو ادب منځنۍ دوره لوستي ده. دغه لوست د پښتو ادب د او سنی (معاصرې)

- دورې په اړه دی. دغه بحث د ادبياتو د تاريخ بحث دی او د ادبياتو په تاريخ کې د يوې
- ژبې او يو و لسم ادبي – هنري آثار د خپل وخت د تاريخي – ټولنيزو حالاتو په پام
- کې ساتلو سره او د يو و لسم د عمومي تاريخ د پېښو په رڼا کې بايد مطالعه شي. په
- دغه څېړنه کې د ادب پوهنې د يوې مهمې څانگې په توگه (ادبي تاريخ) مطرح کېږي او
- ليکل کېږي. په ادبي تاريخ کې د يو و لسم ادبي آثار په هر اړخيزه توگه د خپل تاريخي
- تسلسل په پام کې ساتلو سره ارزول کېږي او هنري – ادبي ارزښتونه يې څېړل کېږي.
- د پښتو ادبياتو د او سنی دوره په باب په دغه لوست کې مو هم دې ټکو ته بايد پام
- وي.

د پښتو ادب او سنی، یا معاصره دوره د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې مهمه دوره ده. مخکې له دې چې په دې اړه خبرې وکړو چې د پښتو د ادب او سنی، یا معاصره دوره له کوم مهال څخه پیلېږي، غوره به وي، دې ټکي ته تم شو چې ددغه نوي بهیر د پیلېدو په ځینو خاصو لاملونو او عواملو لنډې خبرې وکړو. دا هغه ټکي دي چې موږ ته به دا هم راڅرگنده کړي چې څنګه د پښتو ادب دغه معاصره دوره پیل شوه او دا کوم مهال و؟

په افغانستان او ټوله پښتونخوا کې د وخت او زمان د یو لړ بدلونونو، پرمختګونو او نوو پېښو په رڼاکې، داسې حالات رامنځته شول چې ادب ته یې هم یو نوی لوری ورکړ، څرنگه چې د زمان دغو حالاتو د ژوند پر هر اړخ خپل اغېز وکړ، ادبیات ترې هم په پوره توګه اغېزمن شوي دي. دغه نوي بدلونونه کوم کوم و:

۱- د نړۍ له بېلابېلو برخو د تمدن د نوو پرمختیایي بېلګو راڅرګندېدل، پر دغه بهیر خپل اغېز وکړ. دغه بېلګې په ځانګړې توګه پر هندوستان او بیا پر افغانستان د انګرېزانو له بېکېلاک سره د نوو ښوونښانو په توګه راڅرګندې شوې. دغو استعماري (بېکېلاکي) موخو، د نورو اړخونو په څنګ کې د لوېدیځې نړۍ د تمدن ځینې بېلګې هم یا له ځانه سره یوځای او یا له ځانه یو څه مخکې راوستولې. دغه اغېز پر ختیځو څنډو سربېره، له لویدیځو خوا و او د هغه هېوادونو له لوري هم د اغېز له نورو سره راڅرګند شو، په دې معنا چې د نوي ژوند او نوي تمدن نوي بېلګې او څرګنده موږ ته له نورو خوا و او هم رارسېدلې دي.

د امیر دوست محمد خان او بیا د امیر شېر علي خان د واکمنۍ په دوران کې د نوي تمدن لومړۍ صنعتي بېلګې افغانستان ته هم راغلې. د وسلو فابریکه جوړه شوه. په ۱۲۸۲ هـ. ق. (۱۸۷۰م.) کال کې په افغانستان کې لومړۍ مطبعه فعاله شوه. په راوړسته کلونو کې (د امیر عبدالرحمن خان، امیر حبیب الله خان او غازي امان الله خان د واکمنیو په وختونو کې) مطبعو لازم پرمختګ وکړ. نوري فابریکې هم جوړې شوې، سینما او راډیو فعالې شوې او د تمدن نور نوي مظاهر (نمونې) د رارسېدو په حال کې و.

استاد حبیبی په دې اړه لیکي: په دې دوره کې د اروپا د مدنیت صنعتي دوره پیل شوې وه او پر هندوستان باندې د انگریزانو استعمار بشپړ شوی و، هندوستان ته د نوي مدنیت او صنعت اغېزې رارسېدلې وې. چاپخاني او د کتابونو د خپرولو وسیلې هم ډېرې شوې وې. انگریزان له دغو څیزونو سره د اباسین غاړو ته هم راوړسېدل. دوی د پښتونخوا یو ستر فرهنگي مرکز یعنې پېښور ونیو او په ۱۸۳۹م. کال یې پر افغانستان هم يرغل وکړ.

۲_ په افغانستان کې لومړنۍ معلومه جريده د ((شمس النهار)) په نوم په ۱۲۹۰هـ. ق. (۱۸۷۴م.) کې خپره شوه. په دغه وخت کې ځینې کتابونه هم چاپ او خپاره شول، په پېښور او لاهور کې بیا د پښتو کتابونو د چاپولو بهیر لاګړندی شو. د نوي تمدن، د کتاب د چاپ او د مجلو او جريدو د چاپ دغې چټکتیا پر ادبیاتو او د ادبیاتو پر بدلون او وده خپله اغېزه لرله.

د امیر حبیب الله خان په وخت کې لومړی د مولوي عبدالرؤف کندهاري په مشرۍ د ((سراج الاخبار افغانستان)) په نوم جريده خپره شوه چې له یوې گڼې وروسته یې د خپرېدو لړۍ بنده شوه. ورپسې د افغانستان د ژورنالیزم د پلار، نومیالي لیکوال او مبارز محمود طرزي په مشرۍ د ((سراج الاخبار افغانيه)) د جريدې خپرونې د پښتو ادب پر وده او بدلون لوی اغېز درلود.

۳_ په هېواد کې د نوو او عصري زده کړو پیل، د نوي ادبي بون لپاره یوه په زړه پورې پیلامه وه. په ۱۹۰۳م. کال کې په کابل کې ((حبیبیه بنوونځي)) جوړ شو او د نوو عصري مکتبونو جوړېدل تولو ولایتونو ته هم وغځېدل. دې کار هم د پرمختګ نوي لارې چارې برابرې کړې.

۴_ د مشروطیت غورځنګ په افغانستان کې د نوي سیاسي، کلتوري او ادبي بدلون نوی زبړی له ځانه سره لاره. دغه غورځنګ له ۱۹۰۵م. کال څخه راپیلېږي. دغه حرکت په هېواد کې د داخلي استبداد او د زورواکۍ د ختمولو او د پرمختګ له ټینګېدو څخه د وطن د خلاصون په بنیادونو جوړ شوی و. په دغه غورځنګ کې شامل زیاتره مبارزان

علمي، ادبي او فرهنگي کسان و و، لکه: مولوي محمد سرور واصف کندهاری، کاکا عبدالعزیز الکوژی، مولوي عبدالواسع، مولوي عبدالرب، غلام محي الدين افغان، محمد انور بسمل، کاکا سيد احمد لوښ، محمود طرزی، عبدالرحمن لوښ، عبدالهادي داوي

پريشان او يو شمېر نور...

دغه غورځنگ هم زموږ پر اوسنيو ادبياتو خپل اغېز خپور کړ او په تېره بيا له بهرني ټېکټرولاک څخه د خلاصون د ولولو په راپارولو کې يې زياته ونډه واخيستله. پښتو ادبيات، ددغو او يو شمېر نورو ټکو په پام کې نيولو سره يو نوي دوران ته داخلېږي او دا د پښتو ادب او سني، يا معاصره دوره ده. دا چې دغه دوره په دقيق ډول له کوم مهال څخه پيلېږي، د پښتو د اوسنيو ادبياتو د څېړونکو له خوا بېلابېل نظرونه ورکړل شوي دي. نو ميالې افغان څېړونکي محمد صديق روهي ددغو بېلابېلو نظرونو له راوړلو وروسته دې پايلې ته رسېږي:

د پښتو معاصر ادب په لره پښتو نڅو کې د ۱۹۱۰م. کال شاوخوا د (افغان) جريدې په خپرېدلو سره پيلېږي. په دغه جريده کې د پښتو ادب نوي ډولونه او ژانرونه باب شول او راحت زاخيلي، فضل محمود محفي، عبدالاکبر او نورو ليکوالو او شاعرانو د معاصر ادب زري وکړل.

په افغانستان کې د سراج الاخبار د دويم ځل (۱۹۱۱م.) په خپرېدو سره د پښتو معاصر ادب بنسټ کېښودل شو.

په حقيقت کې د شلمې پېړۍ په راپېرېدلو سره په افغانستان کې د معاصر ادب د پيلېدو لپاره عيني او ذهني شرايط برابر شوي و. په دغه وخت کې معاصر ادب د يو متعهد او رسالتمن ادب په توگه د ټولنې په خدمت کې په کار واچول شو. ادبيات د يو معنوي مثال په توگه د ذهنونو د روښانوولو لپاره استخدام شو. ددغه وخت يو شمېر نامتو شاعرانو او ليکوالو د ادبي تخليقاتو له لارې د ځانځانۍ، استعمار، خانځانۍ او استبداد پر ضد گړندی، مبارزه کوله.

د پښتو ادب د اوسنۍ دورې يوه اساسي ځانگړنه داده چې په دغو شعري او نثري

آثار و کي د موضوع او فکر له پلوه نوي موضوعگانې وړ داخلي شوي. د وخت عمده ارمانونه او هيلې د ادبي ليکنو او شعرونو محتوا شوه. ددې په څنگ کې د چوکاټ او فورم له پلوه هم يو لړ بدلونونه رامنځته شول. ادبي او هنري نثر ته پاملرنه واوښته، نوي ادبي ډولونه لکه: لنډه کيسه، ناول، ډرامه او ننداره او نور و ليکل شول. د پخوانيو چوکاټونو په څنگ کې د شعر نوي چوکاټونه هم رامنځته شول او ازاد شعرونه هم دود شول.

د پښتو ادب د معاصرې دورې په لومړنيو ليکوالو او شاعرانو کې ددغو کسانو نومونه ديادولو وړ دي:

مولوي صالح محمد کندهاري، غلام محي الدين افغان، مولوي عبدالواسع کندهاري، عبدالعلي مستغني، عبدالهادي داوي، امين الله زمریالی او يو شمېر نور... په کوزه پښتونخوا کې د لومړي دوران نوميالی، ادبي څېرې دادي: فضل محمود مخني، مولوي احمد، منشي احمد جان، مير احمد شاه رضواني، راحت زاخيلي، عبدالاکبر اکبر، عبدالملاک فدا، ماسټر عبدالاکريم او يو شمېر نور...

زموږ يو شمېر څېرونکو د پښتو د معاصر ادب دوره هم په څو پړاوونو وېشلې ده او دغه راز په هره سيمه کې يې د ودې او پرمختگ پر ځانگړو شرايطو او امکاناتو بحثونه شوي دي. له هغو مشرانو، ليکوالو او شاعرانو څخه چې راتېر شو زموږ يو شمېر ليکوالو او شاعرانو په راوړسته وختونو کې خپلې ژبې او ادب ته د خپلو تلپاتې آثارو په ليکلو سره، نه هېرېدونکي خدمتونه کړي دي. دوی د نوي دوران او عصر له غوښتنو سره سم او د خپل هېواد، خپلو خلکو او خپلې ژبې د اړتيا وړ په پام کې ساتلو سره نوي او په زړه پورې آثار ايجاد کړل. په دې لړ کې په افغانستان کې ددغو کسانو نومونه په خاص ډول ديادولو وړ دي:

عبدالحی حبيبي، قيام الدين خادم، گل پاچا الفت، عبدالروف بېنوا، صديق الله رښتين، عبدالشکور رشاد، محمد رفيق قانع، برهان الدين کشکي، عبدالرحمن پژواک، غلام جيلاني جالبي، محمد موسی شفيق، سيلاب ساپي، محمد جان فنا، سيد شمس الدين

مجروح، سيد حسن حسن، بهاؤ الدين مجروح، حبيب الله تږی، مستوره شال، ابراهيم عطايي، دوست شينواری او ډېر نور...

دغه راز په پښتونخوا کې هم ددې دورې مهمې خبرې د يادولو وړ دي لکه:

کاکاجي صنوبر حسين مومند، سيد رسول رسا، حمزه شينواری، عبدالغني خان، صاحبزاده محمد ادریس، عبدالخالق خلیق، نصر الله خان نصر، محمد اسلم خټک، رشید علي دهقان او يو زيات شمېر نور...

د معاصر پښتو شعر د پيلامې د يوې بېلگې په توگه له ((سراج الاخبار افغانيه)) څخه د مولوي صالح محمد هوتک يو شعر را اخلو او ددغې دورې د پيلامې د يوې بېلگې په توگه يې لولو. سره له دې چې دا د عبدالهادي داوي پرېشان د درې شعر پښتو منظومه ژباړه ده، خو ډېره په زړه پورې بڼه لري، د ژباړې رنگ پکې نه ښکاري او د وخت يوه ډېره مهمه موضوع پکې ځای شوې ده، دا لا هغه وخت دی چې افغانستان بشپړه سياسي خپلواکي نه لري او دغه شعر په همدغه دوران کې د سراج الاخبار په پاڼو کې خپور شوی دی:

يو سحر زما تر غوږ شو له بلبله په قفس کې يې ژږل دا يې ويله
چې بندي شوم د صياد له سخته دله ولې نه پوښتي څوک حال زما يو له بله
ولې نشته بې فغانه کارو بار زما ولې حبس اېدي راغی په وار زما
نه محرم چې د زړه حال ورته بيان کم نه مې وس چې خبرداره بېلان کم
نه ملگري چې چمن ته يې روان کم بيا بيان ورته دگل او د ريحان کم
خپل ډک زړه د ارمانو ورته خالي کم خپل ډک زړه د چمنو په ځان حالي کم
تول مرغان د چمنو په ځان حالي کم چاته خاورې پر خپل سر باندي باد باد کم
چاته وژاړم، پر چا باندي فرياد کم چاته خاورې پر خپل سر باندي باد باد کم
چاته وگورم په څه شې زړگي ښاد کم د صياد له لاسه چاته عرض و داد کم

څه راوشو چې د تور قفس بندي شوم
نه خلاصېږم په دا بند کې اېدي شوم

ولې زه له خپله سېله راجلا شوم ولې زه له خپل وطنه راجدا شوم
ولې زه په وير اخته په واولا شوم کور وکلې مې شو پاتې خوا رتنها شوم
کوم ظالم کړمه بندي خدای دې بندي کي
خدای دې ما غونډي اخته په جدایي کي

اوس به زه لکه هالنور په هو اتلمه په هوس د آزادۍ به نازېدمه
پر غونچو به د گالانو موبېدمه ورځ په ورځ به غوړېدمه لوېېدمه
چا بندي کړم خدایه تې په ځان اخته کي
په قفس بې د زندان جگر سوخته کي

اوس به گرځېدم آزاد په چمنو کې الوتم به په صحرا او په باغو کې
مست به گرځېدم خوشحال په شگوفو کې ولې اوس يم په غمو په اندېښنو کې
چې بندي دي د قفس کړمه صياده

خدای دي ما غونډي بندي که اي آزاده
الغرض چې ده وهلي دا نارې د قفس له لاسه و په غلبي
چې ناکاه د چمن باد راغی له کنبې چې پر ونښت دا بې واته له خولې
مگر دا باد د چمن د خوا راغلی
چې زما صبر و آرام بې راڅخه وړی

د شعر وروستی برخه داسې ده:

په حسرت او په افسوس بې دا وېله و گلشن ته بې کتل بیا بې ژړله
د قفس و دروازي ته بې ځغستله لاری بې نه وه وزرونه بې کړیو له
په هوا شو سر بې ونښت له قفسه
ویني توی شوی سوړ پور و لوېد له هوسه

سر تر پايه په سرو وينو کې غرقاب و خان بايللی، زړه زخمي، حال يې خراب و
يا بې هوښه، يا پر هوښ، په اضطراب و چې پر هوښ به شو گويان به په داباب و:
سر مې بايلو په هوا د آزادۍ

شکر شکر شوم فدا د آزادۍ

په افغانستان کې د پښتو د معاصر و ادبياتو د شعر او نظم د برخې په مطالعه کې دغه شعر خاص ارزښت لري. استاد روحي په دې اړه وايي: (په قفس کې بلبل) په سمبولیکه او رمزي ژبه د خپلواکۍ غوښتنې جذبات څرگندوي او خلک فداکاری، ته راوبولي، د پوهاند حبیبی په وینا، دا شعر د ویره مقبول و چې په کندهار کې حتی د ښځو خولې ته هم ولوېده، خو له په خو له او رېدل کېده او د وطن له مینې به یې ژرل.
(په قفس کې بلبل)) د پښتو د معاصر ادب یوه غوره بېلگه ده. په هغه کې یو مهم ملي ارمان په ښکلي عاطفي رنگ کې منعکس شوی دی. په دغه شعر کې زاید الفاظ نشته، د اصطلاحاتو له پلوه غني او ژبه یې طبیعي او له محاورې سره سمه ده. په لومړي شعر کې د تصویر بشپړتیا، منطقي انسجام او ښه پای، د رمز په ژبه د اسارت او مریې توب پر ضد اعتراض او د طبیعت د ښکلا انځور پر دغه شعر د جاودانه گۍ مهر لگوي.

د متن لنډيز:

د پښتو ادبياتو په تاریخ کې له لرغونې او منځنۍ دورې وروسته اوښتۍ یا معاصره دوره د خاصې پاملرنې وړ ده. دغه دوره د شلمې پېړۍ له پیلهې سره پیلېږي. د وخت او زمان نوي اغېزې، د نړۍ د نوي تمدن اغېز، پر افغانستان د انگرېزانو برخل او ددې برخل پر وړاندې د خلکو پاڅون، د مطبوعاتو په ډگر کې نوي پرمختګونه او نور بېلابېل عوامل ددې سبب شول چې په ادبياتو کې هم بدلونونه رامنځته شي. دغه بدلون هم د ادبياتو موضوع او محتوی ته نوی رنگ ورکړ او هم یې نوي ادبي ډولونه رامنځته کړل او د چوکاټ یا فورم له پلوه یې هم بدلونونه وموندل. د پښتو د معاصرو ادبياتو دوره د پښتو په ادبي تاریخ کې د یو نوي بدلون پیلامه ده. په دې دوره کې گڼ او مهم آثار و لیکل شول او د ادبیاتو په بهیر کې نوي پرمختګونه رامنځته شول. د معاصرو ادبیاتو تاریخ یو شمېر تلپاتې ادبي څېرې په خپلو پاڼو کې ثبت کړي دي.

محمود طرزی: د افغانستان پیاوړی لیکوال، ژورنالیست او سیاسي مبارز و. د غلام محمد

طرزي زوی دی. په زلمیتوب کې یې کورنۍ له افغانستان څخه د امیر عبدالرحمن خان په وخت کې تبعید شوه. هندوستان او ترکیې ته لاړل. د امیر حبیب الله خان په وخت کې بېرته افغانستان ته راستون شو. د سرلوح الاخبار اقلیه په نوم یې یوه مهمه جریده تاسیس کړه چې هم د افغانستان د ژورنالیزم په تاریخ کې ځانګړی ځای لري او هم دنوي او معاصر ادب په پرمختګ کې. د غازي امان الله خان خسر، د مشروطیت د غورځنګ یوه مخکښه څېره او دهغه د واکمنۍ په دوره کې د یو وخت لپاره د بهرنیو چارو وزیر و. د غازي امان الله خان پر ضد داخلي اړو دور په وخت کې له افغانستان څخه وتلو ته اړ شو. ترکیې ته لاړ او هماغلته وفات شو. د ډېرو آثارو لیکوال او ژباړونکی دی. د افغانستان د ژورنالیزم پلار په نوم شهرت لري.

د مشروطیت غورځنګ: د افغانستان د سیاسي مبارزو په معاصر تاریخ کې د افغانستان د

مشروطه غوښتونکو غورځنګ مخکښ مقام لري. د امیر حبیب الله خان د واکمنۍ په دوران کې د یو شمېر روڼ اندو پوهانو، لیکوالو او مبارزينو له لوري دغه سیاسي ملي غورځنګ تاسیس شو. ددې غورځنګ په اساسي هدفونو د استبداد او مطلقه واکمنۍ پر ځای د قانون واکمني، انګریزانو له بنسټلار څخه د هېواد ژغورنه او د خلکو د ژوند سولګالي، تعلیم ته پاملرنه او داسې نور اهداف یادولو وړ دي. دغه غورځنګ د امیر حبیب الله خان د واکمنۍ په دوران کې سخت وځپل شو. مشران یې بااعدام او یا بنديان شول. د غازي امان الله خان په وخت کې همدغو منورینو د هېواد د چارو په سمبالښت کې فعاله ونډه واخیستله.

عیني او ذهني شرایط: د اجتماعي او فکري مسایلو په لړ کې په ټولنه کې د عیني او ذهني

شرایطو د برابردلو خبره کېږي. له دې څخه هدف دادی چې د یو کار د پیل لپاره، د یو حرکت، نهضت او پروګرام د پیل لپاره د ټولنې شرایط او امکانات څه دي؟ آیا ټولنه له ذهني پلوه دې کار ته چمتو ده؟ ددې خلکو له فکر او نظر سره دغه پروګرام برابر دی، یا یې ذهن ورته چمتو شوی دی؟ عیني شرایط هم همداسې وګنئ، آیا د ټولنې موجود واقعیتونه څه دي؟ په کوم اقتصادي، اجتماعي حالت کې ده. د ودې په کوم پړاو کې ده؟ عیني شرایط تر ډېره د ټولنې د مادي اړخونو په څېړنه او ذهني شرایط یې د فکري او نظري اړخونو په څېړنې پورې اړه پیدا کوي، خو دواړه یو په بل پورې مربوط دي.

کم (کړم): په ځينو شعرونو کې د ليکدود له مخې لهجوي اغېزې راڅرگندېږي. يا شاعران ځينې کلمې هغه ډول ليکي، چې وايي يې. لکه په دې لوست کې نورې داسې کلمې: کې (کړې)، دې (دې يې) تې (ته يې) او نورې...

۱- د مولوي صالح محمد هوتک د شعر يوه بڼه برخه دي بېلابېل زده کوونکي په لور غږ ولولي او په سمه توګه دې يې ادا کړي.

۲- زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- د پښتو معاصر ادب له کوم وخت څخه پيلېږي؟
- محمود طرزي په کوم نوم شهرت لري؟
- (سراج الاخبار افغانستان) او (سراج الاخبار افغانيه) څه توپير لري؟
- د افغانستان د مشروطيت غورځنگ د کوم واکمن په وخت کې جوړ شو؟
- د مشروطيت د غورځنگ سياسي او ملي هدفونه کوم و و؟

۳- د پښتو د معاصرو ادبياتو د دورې د يو شمېر مخکښو او نوښتليو څېرو نومونه واخلئ. هر شاگرد دې يو نوم يادوي او د ټولګي يو تن زده کوونکي دې هغه په يو پاڼه کې يادداشت کوي. کېدای شي زده کوونکي تکرار شي او نوي نومي نومونه ووايي. که کومو شاگردانو ته د هغو ليکوالو د کتابونو نومونه ياد و و، هغه دې هم يادوي او په پاڼه کې دې يې ليکي. هر هغه شاگرد چې ډېر نومونه او کتابونه ياد کړل، ددې لوست د (ممتاز شاگرد) په نوم دې ونومول شي. کېدای شي شاگردان ځينې څېرې هم يادې کړي چې په دې لوست کې يې نومونه نه دي راغلي.

۴- زده کوونکي دې ددغو دوو موضوعاتو په اړه لنډې خبرې وکړي:

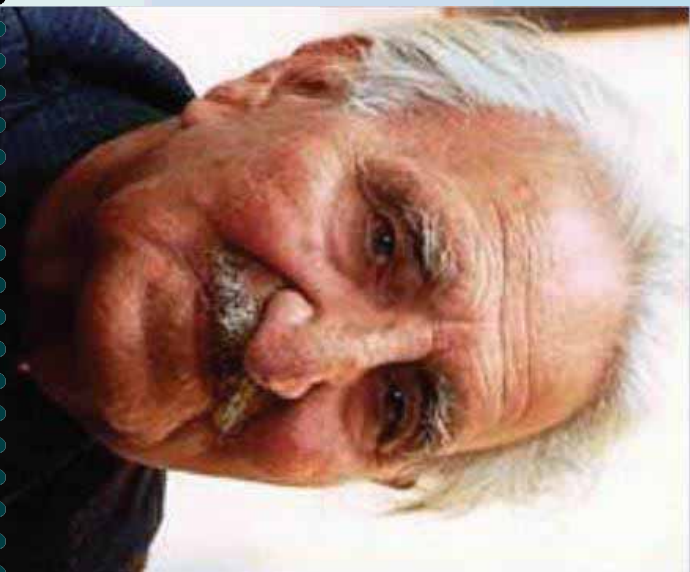
- د افغانستان د معاصرو ادبياتو د دورې ځانګړنې
- معاصر ادب او د معاصر دوران پېښې

زده کوونکي دې د مولوي صالح محمد هوتک د ((په قفس کې بېل)) په اړه يو مخ ليکنه وکړي او ارزښت دې يې هم څرګند کړي.

غني خان – نه هېرېدونکى شاعر

– د غني خان په باب مو څه لوستي دي؟

– د غني خان کوم شعر مو ياد دى؟

د پښتو په معاصرو شاعرانو کې غني خان د اوچت نامه څښتن دى. تاسو تر اوسه

پورې د معاصر پښتو شعر د ځينو څېرو په باب معلومات تر لاسه کړي دي. په دې

لوست کې تاسو ته د غني خان د ژوند په اړه او د شعر د ځانگړتياو په اړه يې خبرې

کو و. د هغه د شعرونو څو نمونې هم لول.

په لوست کې به تاسو ته څرگنده شي چې زموږ دغه وتلى شاعر زموږ د اوسني

ادبي تاريخ په پاڼو کې د کوم دريځ او مقام لرونکى دى؟

عبدالغني خان غني د پښتنو د نوميالي مشر او د پښتنو او د هند د لويې نيمې وچې د خپلو اکې د ستر مبارز فخر افغان خان عبدالغفار خان زوی دی. په ۱۹۱۴م. کال کې د پښتونخوا د هشنغر په اتمانزو کې زېږېدلی دی. په پنځه کلنۍ کې يې مور له نړۍ سترگې پټې کړې او پلار يې د ژوند اوږده کلونه د هندوستان د انگرېزي حکومت په زندانونو کې تېر کړل. له دغو ناوړه حالاتو سره سره غني خان په دې وتوانېده چې زده کړې پيل او دوام ورته ورکړي.

لومړنۍ زده کړې يې د اتمانزو په آزاد ښوونځي کې ترسره کړې. استاد ښوواپه دې اړه ليکي: ((پاچا خان ځکه خپل زامن دغه د غربيانو ښوونځي ته واستول چې خلک ونه ولري چې پاچا خان د خپلو او نورو د زامنو ترمنځ توپير کوي، خپل زامن معتبر ښوونځي ته بيايي او د نورو زامن د غربيانو ښوونځي ته استوي.))
غني خان د نورو زده کړو لپاره انگلستان او امريکې ته هم لاړ، خو څرنگه چې مبارز پلار يې بيا بيا د پرځيانو زنداني کېده، نو زده کړې يې نيمگړې پاتې شوې او بېرته راستون شو. څه موده يې د پاچا خان په لارښوونه د ټاگور په نړيوال پوهنتون کې هم زده کړې وکړې.

له زده کړو وروسته يې څه موده د بورې جوړولو په يوه فابريکه کې د انجینر په توگه کار وکړ او بيا يې د خپلو ځمکو سپرستي کوله.
له سياسي هڅو سره مخ يې د ژوند له پيله گډمزل کړی و، د پاچا خان د سياسي نهضت ((خدایي خدمتگاران)) د ملاتړ لپاره يې د ((لهي پښتون)) په نوم د ځوانانو يو نهضت هم جوړ کړ.

په ۱۹۴۵م. کال کې له پښتونخوا څخه د هندوستان پارلمان ته انتخاب شو او د پارلمان د ځوان غړي په توگه ښه وځلېد. د هندوستان له آزادۍ او بيا وېشلو وروسته غني خان ونيول شو او شپږ کاله يې د پاکستان په زندانونو کې تېر کړل.

عبدالغني خان د پښتو نوميالی شاعر و. د خپل ژوند په اوږدو کې يې د سياسي مبارزې په څنگ کې لوړه شاعري هم کړې ده. د شعرونو دغه ټولگې يې چاپ شوې دي:

۱- د پنبجري چغار: د غني خان د شعر لومړنۍ ټولگه ده. د زندان له فريادونو يې شعرونه جوړ کړي دي او په ۱۹۵۳م. کال کې يې دغه مجموعه د هريپور په جيل کې بشپړه کړې ده. په ۱۹۵۶م. کال کې په پېښور کې چاپ شوې ده.

۲- د غني پلوشې: دا مجموعه په ۱۳۳۹ هـ. ش. کال په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوې ده.

۳- پانوس: دغه کتاب په ۱۹۷۸م. کال په پېښور کې چاپ شوی دی، ((د پنبجري چغار)) او پلوشې سربېره پکې نوي شعرونه هم راغلي دي.

۴- د غني کليات: د غني د شاعرۍ کليات په ۱۳۶۴ هـ. ش. کال په کابل کې چاپ او خپاره شوي دي.

د پښتو دغه نوميالي شاعر په ۱۹۹۶م کال کې په پېښور کې له نړۍ سترگې پټې کړې. غني په معاصره پښتو شاعرۍ کې د يوه ځانگړي دريځ او خاص سبک شاعر دی. د هغه شاعري په نوي پښتو شاعرۍ کې د يو ځلند مقام لرونکې ده. لکه چې استاد الفت ليکي: ((زه د پښتو په اوښو شاعرانو کې څو تنه دگوتو په شمار پېژنم چې هر يو د خپل ادبي سبک او د خپلو افکارو او خيالونو په لحاظ ممتاز صفتونه لري او په بېلابېلو لحاظونو يو له بل نه او بل له بل نه ښه دي. يو د غزل استاد دی، بل د ملي او وطني احساس په راوښوولو کې د يوې برخې خاوند دی، د چا اجتماعي افکار او خيالات ډېر عالي دي او د چا زندانه سندرې ډېرې ښکلې او په زړه پورې دي. د غني خان په اشعارو کې چې څه شی زما ډېر خو ښېږي، هغه د فکر او خيال آزادي او له تقليد څخه سرکښي ده.))

۱- له هيواد سره مينه او له خلکو سره يې مينه او له آزادۍ او آبادۍ سره يې مينه د پښتو شاعرۍ په بهير کې يوه اساسي موضوع وه او ده. د غني شاعري هم په دې برخه کې د ستاينې وړ ځای لري. په عمومي ټول د ټول هندوستان او دغه راز د پښتو نځو اير خاوره د پرنګې د ښکېلاک پر وړاندې د وطنپالو شاعرانو د شعرونو هنگامې زموږ د ولس د احساساتو او ولولو په راوښوولو کې خپل ځانگړی ځای لري، لکه چې يو څېړونکی وايي: ((په دغه دوره کې (کله چې د هند پر لويه نيمه وچه او پښتو نځو ايرنګې ښکېلاک

څپور و) د قامي شاعرانو يو مضبوطه ډله لگيا وه، د قام حو صلي بې او چتو لې. په دغه ډله کې ډېر نو ميالي شاعران شامل و. لکه: فضل محمود مخفي، عبدالملک فدا، حبيب الله کاکا، فضل الرحيم ساقی، عبدالاکبر خان اکبر، شاد محمد مېړی، الف جانې خټکه او ډېر نور، خو په دغه ډله کې يو داسې شاه زلمی هم شامل و چې د هغه د شاعرۍ يوه ځلانده لاره وه، ځانله رنگ بې و او که زه ووايم چې دغه شاه زلمی شاعر ددغې ډلې سرخېل و نو بې ځايه به نه وي... هغه ځوان چې کله به لېونی فلسفي شو، کله به غني شو او کله به غني خان...)) په دې لړ کې د غني خان ډېر شعرونه د غور وړ دي، خو دغه يو بيت يې د ډېر وځواب وایي:

چې خازې شتي مې په قبر وي ولاړې
که غلام مړ و م، راځئ توکئ پرې لاړې

۲_ د غني د شاعرۍ، يا د هغه د شعري سبک يو بل عمده خصوصيت دادی چې که هغه هر څه وایي، په صداقت او زيات صراحت يې وایي، غني خان ته که د خپل ځان او يا بل هر چا په وړاندې کوم فکر او نظر پيدا شوی دی، نو په هماغه بڼه يې په څرگنده بيان کړی دی. هغه خپل پلار ته په يو ليک کې ليکي:

ستا خطونه ټول زما سرته پراته دي زه يې لولم هره شپه دويسار دوباره
کله خاندانم کله ژاړم لېونی یم ای زما په بند کې پروت غريبه پلاره
خدای به رحم و په تاباندې لږ کړی بل بنسټ زوی به بې وکتلی سستا د پاره
چې په تا کې کوم جوهر دی ما کې نشته سستا نېکې زما بدۍ دواړه بې شماره
ته سالار يې دکاروان په نېغه لار ځې زه کوږ ځغلم لکه او بنسټ بې مهاره
ستا د زړه فواري ډکې دي لسه مېني زما زړه وچ کوهی نه وهي يو داره

د (خانانو) په نوم په يو شعر کې پر پښتنو انتقاد کوي او د بدو رواجونو، بدو کړو وېرو، خپلمنځي بدو، ترگټيو او نورو ناخوالو غندنه يې په ډېره ښکاره توگه کوي.

۳_ د غني د شاعرۍ بله ځانگړنه داده چې هغه د ژوند په اړه د خاصو نظرياتو څښتن دی. د ژوند د پېښو په هکله هم هغه ژور فکر لري، همدغه فکر او ژور نظر هغه د فلسفي شاعر په نامه مشهور کړی دی.

۴_ کومه بله خبره چې د غني په شاعرۍ کې د زياتې پاملرنې وړ ده، هغه د غني د

شاعری د ((طنز)) برخه ده. دا په حقیقت کې هغه برخه ده چې زموږ ددغه شاعر د کلام د مالګې په توګه د شعر خوند او مزه زیاتوي. دغه دول شعرونه له ټوکو او خندا سره مهم موضوعات په زړه پورې کوي او بیا یې د شعر په ښکلا کې نغاړي. هغه د طنز، خندا او ټوکو په قالب کې د وخت اساسي موضوعات ځایوي. دغه شعرونه که په لومړي نظر خندوونکي ښکاره شي، خو په ژورو کې یې هغه غوسه پټه وي چې د خپل ولس د ناخوالو، نیمګړتیاوو او ناوړتیاوو له امله ورپیدا شوي وي. د غني طنزیه شاعري، د هغه د انتقادي شاعرۍ مرکزي برخه جوړوي.

د غني خان د شعرونو د بېلګو په توګه د هغه دوه شعرونه لولئ. لومړنی شعر یې یوه وطني ترانه ده چې له خپلې خاورې سره د مینې ولولې پکې پرته دي:

ای زما وطنه!

ای زما وطنه د لعلونو خزانې زما
ستا هره دره کې دي د تورو ښانې زما

زه یم ستا د خاورې ته زما د مینې جوړ یې
ته مې د غیرت او د پښتو رنگینې جوړ یې
ته مې د نیکه او د بابا د وینې جوړ یې

ستا زړه کې ویدې دي ټولې تلې زمانې زما
ای زما وطنه د لعلونو خزانې زما
ستړګي مې لوګی شه ستا د خاورو د کورونو نه
عقل مې اړې شه ستا د پاره د فکرونو نه
څار شمه قربان شم ستا د غرونو د سیندونو نه

ستا هره دره کې دي د تورو ښانې زما
ای زما وطنه د لعلونو خزانې زما

ستا عزت چې نه وي زه به نوم او عزت څه کړمه
ته چې خوار و زار یې زه به خوب او راحت څه کړمه
ستا سر چې وي تیت نو زه به شان او شوکت څه کړمه

مسته به دې خاوره کړم په وینه مستاني زما
ای زما وطنه د لعلونو خزانې زما

يا خو به دې سيال کړمه وطنه د جهان
يا به ستا په پښو کې توري خواوې کړمه ځان
زه به درې وړې شم خو تا به کړم ودان
نر يمه پښتون یم تا ته يادې افسانې زما
ای زما وطنه د لعلونو خزانې زما

د غني خان د شعر دويمه بېلگه هم ډېره په زړه پورې ده. په دې شعر کې په حقيقت کې د خپلو اکې لپاره د بې توپکه مبارزې يا د نه تشدد د مبارزې پر ټکو خبره شوې ده. پاچا خان د هند له يو شمېر نورو آزادي غوښتونکو مبارزينو سره يوځای د ((عدم تشدد)) پر مبارزه ټينگار کاوه. د هغوی په نظر دا د مبارزې او مقاومت تر ټولو غوره لاره وه. دغه بې وسلې مبارزه او مقاومت په خپل وخت کې پوره اغېزمن و. غني خان په دې شعر کې همدغو ټکو ته اشاره کړې ده او د فخر افغان پاچا خان د مبارزې شاعرانه انځور کړي بې کړې ده.

په مردان مارش د پاچا خان

راشه اې خوشحال بابا	اې خالده وگوره
پاڅه علي مرتضی	دا تماشاښه ووينه
جنگ له دی منصور روان	
توپ او نه تفنگ لري	
نه د تورو پرک لري	
نه د زغرو شرنګ لري	
زور د دښمن نه ويني	داسې لېونی روان
دار او رسن نه ويني	دا د مستانو خان
دا د پښتنو ملنګ	څه بادشاهي رنگ لري
جنگ له دی منصور روان	
توپ او نه تفنگ لري	

دشت بيبان نه ويني
غم او ارمان نه ويني
مينه رنگارنگ لري

سپين مخ د ليلي ويني
زړه يې د يو ارمانه ډک
سري د بالور سترگې يې

جنگ له دې منصور روان
توپ او نه تفنگ لري

مست لکه مجنون روان
زوی دی د پښتون روان
خه غيرت او ننگ لري
نر دا د نرانو خان

تاج يې د اغزو په سر
نوم د پښتنو گټي

جنگ له دې منصور روان
توپ او نه تفنگ لري

مرگ له يې سينه ورکړله
خپله وينه ورکړله
والله هر څه چې ملنگ لري
وي هر څه مې د قام دي

سري کېښود خاورو کې
د پښتون د سر صدمه يې

جنگ له دې منصور روان
توپ او نه تفنگ لري

دا ميدان مو هېر نه شي
هغه خان مو هېر نه شي
دا مکان مو هېر نه شي
پروت دی دلته خاورو کې

اې د پښتنو بچو
سپين سريې د وينو ډک

خداېرو ډېر په تاسو ننگ لري
جنگ له دې منصور روان
توپ او نه تفنگ لري

نه د تورو پرک لري
نه د زغرو شرنگ لري

د متن لندیز:

غني خان د معاصر او نوي پښتو شعر له مخکښو څېرو څخه دی. هغه د نو ميايي آزادي غوښتونکي او مبارز فخر افغان عبدالغفار خان (پاچا خان) زوی او په ۱۹۱۴ م. کې زېږېدلی دی. د خپلې خاورې د آزادۍ او سوکالۍ لپاره يې په ملي مبارزه کې هم گډون کړی او د ((پښتون زلمی)) په نوم يو غورځنگ يې جوړ کړی و. د پښتو شاعرۍ په وده کې يې له نوښته ډکې هڅې کړي، پياوړي او ښکلي شاعرانه آثار يې موږ ته راپرېښي دي. په کتابونو کې يې: ((د پښتو چغال))، ((د غني پلوشې)) او ((پانوس)) د پوره شهرت لرونکي دي. د شعر و نو له مجموعه يې ((د غني کلیات)) په نوم په کابل کې چاپ شوي دي.

خدایي خدمتگارا: دا د هغه ملي اصلاحي غورځنگ نوم دی چې د فخر افغان پاچا خان او د هغه د ملگرو له خوا په پښتونخوا کې جوړ شو. له دغه حرکت مخکې په ۱۹۲۱ م. کال کې هغه د ((انجمن اصلاح الافغانه)) په نوم يو نهضت جوړ کړ چې د پښتنو په بيدارۍ او د پښتني ټولنې له بدو رواجونو او بدمرغيو سره يې نه ستړې کېدونکې مبارزه وکړه. دغه حرکت په ۱۹۲۹ م. کال کې د ((خدایي خدمتگاراو)) په نوم ونومول شو او د خپلې خاورې د آزادۍ په څنگ کې يې بيا هم د خپلې ټولنې اصلاحي پروگرامونو ته اساسي برخه ورکړې وه.

دغه ملي اصلاحي نهضت د پښتو ادیبانو په وده کې هم پوره ونډه لرله او ډېر وتلي او پياوړي شاعران او مهم آثار يې رامنځته کړل.

سبک: هغې ځانگړې شپوې يا لارې ته ويل کېږي، چې د يو کار د ترسره کولو او د يو څه شي په جوړولو کې کارول کېږي. اسلوب او قاعده يې هم گڼلې شو. په ادبي اصطلاحاتو کې سبک هغه ځانگړنې دي چې د ادبي او هنري آثارو د بيان، ودې او د ليکنې او هستونې د ډول او لارې، محتوايي ارزښتونو او نورو په برخه کې يو اثر له نورو څخه جلا کوي. په حقيقت کې سبک د يو اثر او يا يو ليکوال د آثارو د ځانگړنو او مشخصاتو ټولگه ده.

فلسفي شاعر: غني خان ځينو ليکوالو په دې نامه هم ياد کړی دی. د دې لپاره چې په شعرونو کې يې د ژورو فلسفي پوښتنو او مطالبو ډېرې نمونې شته دي. د هغه ډېر شعرونه د يو ډول لېوني بغاوت بېلگې دي چې فلسفي رنگ هم لري. له همدې کبله ځينو ليکوالو لېونی فلسفي بللی دی.

طنزپه شعر: هغه شعر ته ويل شوی چې د طنز او مزاح رنگ ولري. په دغه ډول شعرونو کې ژور اجتماعي او انتقادي مطالب د خدا او توکو په قالبونو کې رانغاړل کېږي. په دې شعرونو کې ترخې خبرې، په خوږه بڼه کېږي او يا دا چې ترخه وينا په خوږو کې رانغاړل کېږي. پر خلکو ددې ډول شعرونو او ليکنو اغېز زيات وي. له څرگندو او ترخو حقيقتونو څخه دغه ډول بيان ډېر په زړه پورې او اغېزمن راځي.

۱- زده کوونکي دي، د لوست د متن او څرگندونو په پام کې ساتلو سره دغو پوښتنو ته ځواب ورلي:

- پاچا خان ولې خپل زوی غني خان، د انصانزو آزاد ښوونځي ته د زده کړو لپاره واستاوه؟

- ادبي سبک څه ته وايي؟
- پاچا خان د ((انجمن اصلاح الافاغنه)) او ((خدایي خدمتگار)) غورځنگ د کومو هدفونو لپاره جوړ کړل؟

- غني خان ته ولې ځينو ليکوالو د فلسفي شاعر او لېوني فلسفي نوم ورکړی دی؟

- طنز په شعر څه ډول شعر ته وايي؟

۲_ د غني خان د شعر مهمې څلور ځانگړنې او يا د هغه د سبک خصوصيات دې څلور تنه زده کوونکي په خپل خپل وار خپلو ټولگيو الو ته تشرېح کړي.

۳_ د غني خان د کتابونو په باب دې يو يو زده کوونکي لنډې خبرې وکړي، يعنې په لنډيز سره دې بې يو يو معرفي کړي.

گرامري برخه:

۴_ د دې لوست (لس – لس) صفتونه دي، هر زده کوونکي په خپله کتابچه کې وليکي، له لومړي زده کوونکي څخه دې لوستل پيل شي، دويم زده کوونکي دې تکراري صفتونه نه وايي او همدا سې دې تر وروستي شاگرد پورې د لوست د صفتونو (ستايونمونو) لوستل دوام وکړي.

زده کوونکي دې د غني خان دغه شعر ولولي:

جنگ ته دی منصور روان توپ او نه تنگ لري

او بيا دې د پاچا خان د نه تاوتریخوالي (عدم تشدد) د نظريې په اړه چې په لوست کې پرې خبرې شوي او ددې شعر په باب لږ تر لږه يو مخيزه مقاله وليکي.

په بهر کې پښتو پوهان

- د پښتو ژبې او ادبياتو څېړونکي، له هېواد څخه بهر د نړۍ په نورو هېوادونو کې
- هم شته دي. له ډېر وخت راهيسې دغو څېړونکو د افغانستان او په ځانگړې توگه د
- پښتو او پښتنو په اړه څېړنې کړې او خپرې کړې دي.
- دغو کسانو چې موږ يې ختيځ پوهان او پښتو پوهان يو لړ، د پښتنو د تاريخ، ژبې
- او ادب په باب داسې څېړنې کړي چې پښتو او پښتانه يې په ټوله نړۍ کې ښه معرفي
- کړي او پېژندلي دي.

- په دې لوست کې به تاسو د هغوی د کار پر ارزښت خبر شئ او دغه راز به د يو څو
- نامتو پښتو پوهانو د نومونو او کارونو په اړه معلومات ترلاسه کړئ.

ختیځپوهان د نړۍ د بېلابېلو هېوادونو هغه پوهان او څېړونکي دي چې د ختیځو هېوادونو د ولسونو او ددغو ولسونو د ژوند، تاریخ، کلتور، ژبو او ادب په باب څېړنې کوي. پښتو پوهان هم د همدغو ختیځپوهانو یوه داسې برخه ده چې د پښتنو د ژوند، تاریخ، کلتور او په ځانګړې توګه د پښتو ژبې او ادبیاتو په باب څېړنې ګروېږي کوي. په یو شمېر لوېدیځو هېوادونو کې له ډېرې زمانې راهیسې داسې پوهان او څېړونکي پېژنو چې په بېلابېلو همدغو بېلابېلو اړتیاوو له مخې یې یا پښتو ژبه زده کړې، نورو ته یې ورزده کړې او د پښتو او پښتنو د بېلابېلو اړخونو په اړه یې ارزښتناکې څېړنې کړې دي. یا دا چې په عمومي توګه یې د پښتنو د تاریخ او کلتور پر کومه برخه کې څېړنې کړې دي او بې له دې چې پښتو یې ښه زده وي، د پښتنو د ژوند تاریخ او کلتور له یوې ځانګړې برخې سره یې لېوالتیا پیدا شوې ده او په همدغه برخه کې یې څېړنې کړې دي. د ختیځپوهانو او پښتو پوهانو کار موږ ته له ډېرو اړخونو څخه د قدر او پاملرنې وړ دی. لومړۍ خبره خو داده چې د همدوی په وسیله پښتانه پښتو ژبه، پښتني ټولنه او کلتور او ددې ولس ادبیات ددغو پښتو پوهانو له لورې د نړۍ په ګوټ ګوټ کې پېژندل شوي دي. د دوی په قلم د یو شمېر نومالیو پښتنو لیکوالو آثار په نورو ژبو ژباړل شوي او دغه لومړنۍ ژباړې د پښتنو او نورې نړۍ یا نورو ولسونو ترمنځ د اړیکو د یو ډېر پیاوړي مرزې په توګه غزول شوي دي. دغه راز دغو کسانو د پښتو آثارو په خوندي کولو او راسپړلو کې هم پوره ونډه لرلې ده. ډېر پښتانه لیکوال دي ته اړ شوي دي چې د همدغو ختیځپوهانو له څېړنو څخه د پښتو ژبې او پښتو ادب په اړه ګټه واخلي.

له پښتو او پښتنو سره د لوېدیځې نړۍ لېوالتیا په لومړي ګام کې دغې سیمې ته د ښکېلاکي موخو د ترسره کولو په څنګ کې د پام وړ ده. په دې لړ کې پوهاند حبیب الله تېری د کتاب ((د مشرق په آسمان کې د مغرب ستوري)) په سیریزه کې لیکل شوي:

د شرقي مستعمر په چلوونکو غربي استعمارګرو کې ځینې داسې کسان هم و چې د ختیځو ژبو د زده کړې تر څنګ یې ددغو هېوادونو د فرهنگ په باب هر اړخیزې څېړنې هم وکړې، د شرقي ژبو آثار یې په خپلو ژبو ترجمه کړل او د شرق ډېر قیمتي او

ناويات آثار يې خپلو هېوادو ته يو وړل. اوس د شرقي ژبو ډېر آثار د غرب په کتابخانو کې خوندي دي.

د اروپايي بنکېلاګګرو ځواکونو له پرمختګ سره سم افغانستان د شمال له خوا د روسي څارنو او د جنوب له خوا د بريتانيا د هند د شرقي کمپنۍ د استعماري پراختيا غوښتونکو تر سترګو لاندې و. افغانستان د خپل ستراتيژيک موقعيت له امله د شمال او جنوب د استعماري ځواکونو د هدفونو د ترسره کولو لپاره ډېر مهم و. له بده مرغه دغو بنکېلاګګرو ځواکونو زموږ د هېواد له واحد تن څخه ځينې توتي بېلې کړې او اوږده کلونه يې دا هېواد د جګړو د لمبو خوراک کړ، خو ځينو نظامي او ملکي مامورينو يې زموږ د هېواد د ژبو او فرهنگ مطالعه هم وکړه. زموږ د ژبو قاموسونه او ګرامرونه يې هم وليکل. زموږ د لرغونو آثارو د منتخباتو ژباړې يې په اروپايي ژبو وکړې.

د اتلسمې ميلادي پېړۍ په وروستيو کې پښتو ژبې، ادب، تاريخ او کلتور ته د استعماري ځواکونو (څاري روسيې او انګرېزانو دواړو) پاملرنه رااوښتې وه.

په روسيه کې د پښتو په باب کارونه لومړی په جرمني ژبه شروع شول او بيا پکې انګريزي ژبه هم داخله شوه. په ۱۷۹۱م. کال کې د ګولډن شتيت پښتو جرمني قاموس د هغه وخت د روسيې په پلازمېنه (پيتخت) ((سنت پترزبورګ)) کې خپور شو.

دغه راز له دې وروسته هم په روسيه کې د پښتو او پښتنو په باب څېړنې شوې دي، لکه:

– دکلا پروت هغه اثر چې په جرمني ژبه (د افغانانو ژبه) په نوم خپور شوی دی.

– د پروفيسر ډورن پښتو منتخبات او همدارنګه د پښتو ژبې د ګرامر او تاريخ په باب د هغه څېړنې، په راوړوسنه کې د شوروي اتحاد په دوران کې هم په روسي ژبه په سينې پترزبورګ او مسکو کې او هم د هغه وخت د شوروي اتحاد په نورو جمهوريتونو کې د پښتو ژبې، تاريخ او ادب په باب ډېرې زياتې څېړنې شوې دي.

د ختيځې اروپا په ځينو هېوادونو کې هم د ختيځ پوهنې په ادارو کې پښتو ژبې او ادب خپل ځای پيدا کړ، لکه: د هغه وخت ختيځ جرمني، پولنډ، چک او نور....

د افغانستان ختيځو او جنوبي خوا و ته د هندوستان په خاوره کې راټوکېدونکي ښکېلاک هم د ائلمسي بېړۍ په وروستيو کې پښتو ته پاملرنه وکړه. دوی د زړو ادبانو د کتابونو له پښتو ژباړې څخه په دې لړ کې خپل کار پيل کړ. وروسته يې د پښتو ژبې او گرامر د کار ساحه هم ډېره پراخه وه او د ژبې د گرامر، ادب، لغاتو، تاريخ او جغرافيا پر موضوعگانو يې پوره کار وکړ. تر راورتي وروسته د لوېديځې اروپا په ختيځپوهنه کې د پښتو خواته پاملرنه واوښتله او په راورسته کې په لسگونو ختيځپوهانو په جرمني، انگليسي، فرانسوي او ايټالياني ژبو د پښتو ژبې، ادبياتو، تاريخ او فرهنگ په باب مقالې، رسالې او کتابونه ليکلي دي او دا هلې ځلې تر اوسه پورې کله په شور او کله پښه نيو لې روانې دي.

ددغو پښتو پوهانو کارونه په ډېرو برخو کې ارزښتمن دي او البته په ځينو برخو کې به نيمگړتياوې هم لري. د پښتو د فرهنگ او ژبې د پېژندنې او معرفي په باب چې کوم کارونه د پښتنو له خوا شروع شوي دي، زياتر د همدغو ختيځپوهانو له آثارو گټه اخيستي ده. زموږ د ډېرو ادبي شخصيتونو او کتابونو په باب يې معلومات ددغو ختيځپوهانو له آثارو اخيستي دي.

پوهاند ډاکټر حبيب الله تږي هم د ختيځپوهانو په اړه د خپل کتاب په سريزه کې په زړه پورې خبرې لري. هغه وايي:

خرنگه چې پښتانه د خيبر د درې يا په اصطلاح د پخواني هند د دروازي او د دغې ستراتيژيکې ساحې د نورو لارو شاوخوا پراته دي، نو له دې امله يې د شرق او غرب ترمنځ په هغو دغزو کې ډېر مهم موقعيت لرلی دی چې په لوېديځ کې (ستره لويه) بلل شوي ده. دا ستره لويه چې تخميناً دوه پېړۍ دمخه پيل شوه، تراوسه هم په يوه يا بله بڼه دوام لري. غربي پوهانو د پښتو په باره کې مطالعات په حقيقت کې همدغه د ختيځ او لوېديځ ترمنځ د دغزو يا ستري لويې په لړ کې پيل کړل. داسې چې د لويې لومړني لوبغاړي يعني انگلستان او روسيه دواړه په خپلو دغزو کې د پښتنو خاص اهميت ته متوجه شول او پښتني مطالعات په تېره بيا د پښتو ژبې زده کړه او څېړنه يې د خپلې سيالۍ ډېره مهمه

برخه وگڼله.

په اروپا کې د پښتو ژبې زده کړه په حقیقت کې زیاتره یې د همدغه احساس پر بنسټ پیل شوه، خو باید وویل شي چې نه د ټولو غریبانو د پښتو ژبې د زده کړې او مطالعې لامل همدا احساس و او نه په پښتونخوا کې د اروپا د پوهانو څېړنې یوازې په پښتو ژبه پورې محدودې پاتې شوې، بلکې غربي پوهانو د بېلابېلو همدغو نو پر بنسټ د پښتني ټولنې د بېلابېلو اړخونو په باره کې خپلې مطالعې پراخې کړې او په نتیجه کې دغو پوهانو د نو لسمې پېړۍ له نیمایي نه د شلمې پېړۍ تر لومړیو پورې په دې برخه کې ډېر زیات آثار تالیف او ترجمه کړل. ددغو اشارو یو شمېر یې دومره پاڅه او معتبر دي چې تر اوسه یې بیا چاپساری ونه لیکه.

د نړۍ په گوت گوت کې زیات شمېر پښتو پوهان تېر شوي او په ځینو هېوادونو کې اوس هم په هلو ځلو اخته دي. د دوی شمېر دومره زیات دی چې د ټولو په هکله خبرې ډېر وخت غواړي، دلته یې یوازې ځینې مهمې څېرې په لنډیز سره پېژنو:

بوریس اندریویچ ډورن: په ۱۸۰۵م. کې په جرمني کې زېږېدلی او هلته یې لوړې زده کړې په ختیځپوهنه کې ترسره کړې دي. په ځوانۍ کې د روسیې د دولت په غوښتنه هغه هېواد ته لاړ او بیا نو د ژوند ترپای پورې هلته پاتې شو.

پروفیسور ډورن د ختیځو ژبو له قلمي پانگو سره زیاته مینه لرله او د لندن او اکسفورډ د کتابتونونو قلمي ذخایر یې ټول لیدلي و. په روسیه کې د څارکوف او پترزبورگ په پوهنتونونو کې د ختیځو ژبو استاد او بیا د پترزبورگ د عمومي کتابتون مشر و. د نوموړي په برکت په روسیه کې د پښتو ژبې د تدریس او څېړنې لړۍ پیل شوه.

ډورن په پترزبورگ کې د پښتو د قلمي نسخو په راټولولو کې ستره ونډه لرله.

د ډورن ((پښتو منتخبات)) د ډېر ارزښت وړ اثر دی. هغه له بېلابېلو قلمي نسخو څخه د پښتو یو شمېر کلاسیک منظوم او منثور متنونه راغونډ کړي، تدوین او چاپ کړي او بیا یې خپاره کړي دي.

هنري جورج راوړتي: د ختيځ پوهانو او پښتو پوهانو په لړ کي انگرېز پښتو پوه جورج راوړتي د پښتو ژبې او ادب په لړ کي ستر کارونه کړي دي. هغه په ۱۸۲۵م. کي په انگلستان کي زېږېدلی او په ځوانۍ کي يې په هندوستان کي نظامي کار پيل کړ. په دغه لړ کي يې د هغه استعداد له مخې چې لاره يې، د هندوستان يو شمېر ژبې زده کړي او کله چې پښتو نخو ته تبديل شو، خپله ټوله پاملرنه يې پښتو ژبې، قوم پېژندنې او ددې سيمې جغرافيه ته واړوله. د راوړتي په مهمو کارونو کي د هغه لوی پښتو گرامر دی چې څو څو ځله يې چاپ کړی دی. پښتو انگليسي قاموس او د ((گلشن روڼ)) په نوم کتابونه يې ډېر ارزښتمن دي. په ((گلشن روڼ)) کي يې له سريزي وروسته د پښتو نثر او نظم غوره بېلگې راټولي کړي دي. د يو شمېر نورو کتابونو ليکوال هم دی.

هنري والتر بېليو: په ۱۸۳۴م. کال په هند کي زېږېدلی دی. د پښتو او پښتنو په اړه يې زيات آثار ليکلي دي. ((پښتو گرامر)) او ((پښتو ډکشنري)) يې تر ټولو مشهور دي. نور ډېر آثار يې هم ليکلي دي.

تورېرن: تورېرن په بنو کي د برتانوي هند د حکومت د يو مامور په توگه کار کاو. وروسته يې د پښتنو له ژوند، فولکلور، متلونو، کيسو او سندرو سره ځانگړي مينه پيدا شوه، هغه يې راټول او په ۱۸۷۶م. کال کي يې د ((بنو - زموږ افغاني سرحد)) په نوم چاپ او خپور کړ.

جيمز ډارمستېر: دغه نوميالی ختيځپوه او پښتو پوه په ۱۸۴۹م. کال کي په فرانسه کي زېږېدلی دی. په پاریس کي يې په ادبياتو کي تر دکتورا پورې زده کړې وکړې. په ۱۸۸۶ - ۱۸۸۷م. کلونو کي په هند کي د ژبنيو پلټنو دنده ورو سپارل شوه. په بهمني، پېښور او هزاره کي يې څېړنې ترسره کړې.

د نوموړي مهم اثر ((د پښتو نخو د شعر هار و بهار)) نومېږي چې د انگرېزانو په وړاندې د پښتنو د ولسي شاعرانو حماسي او تاريخي سندري او چاربيتې يې پکې راټولي کړي دي. د دارمستېر دغه اثر او د پښتو بېلابېل هغه نور ارزښتمن آثار او څېړنې

د زيات قدر وړ دي. په ختيځپوهانو کې دارمستتر هغه څېړونکي دي چې د مقایسوي څېړنو له مخې دې پایلې ته ورسېد چې پښتو د هندو آريايي ژبو په لويديزه يا آرياني څانگه پورې اړه لري.

پروفیسر مارگن سټیرن: په ۱۸۹۲ م. کال کې په ناروې کې زېږېدلی او د اروپا په بېلابېلو پوهنتونونو کې یې د هندو اروپايي ژبو د تدریس چارې پرمخ بیولې. د پښتو ژبې د څېړنې لپاره یې پښتو نڅا او افغانستان ته سفرونه وکړل او ددې ژبې په باب یې ډېرې په زړه پورې څېړنې خپرې کړې. نوموړی په اروپا کې د پښتو ژبې د معاصر او نوي تحقیق او تدریس له سترو استادانو څخه و، د پښتو ژبې او گرامر په اړه خورا مهم آثار لري.

د یو شمېر نورو پښتو پوهانو په یوازې په نومونو بسنه وکړو:

جان گورډن لاریمر، ډیوډ لاریمر، روس کیل، هاوول (خلور واره د انگلستان)، پروفیسر اسلاتوف (د پخواني شوروي اتحاد)، ډاکټر پنزل (اتریشی)، ډاکټر برټي بیچکا (د چک جمهوریت)، پروفیسر لیبیدف، پروفیسر دوریانکوف، مېرمن کالینینا، مېرمن گراسیمووا، و. کوشیف، گ. ف. گیرس (ټول د پخواني شوروي اتحاد او اوسني روسیې) ډاکټر میکنزی (د انگلستان)، منو هرسنگه بټرا (د هندوستان) صولت شاه مېرگن (د تاجکستان)، عارف عثمانوف او عبدالحفیظ غني یف (د ازبکستان) جونز ایو الېسن او فین ټیسین (د ډنمارک)، ژاک لوتس (د جرمني)، سیسیان هاینه (د جرمني) ځوان پښتو پوه) او یو زیات شمېر نور...

د متن لنډیز:

د نړۍ په گوټ گوټ او په تېره بیا په لويديزه نړۍ کې یو شمېر داسې پوهان وو، یا اوس هم شته چې د پښتنو د تاریخ، کلتور، جغرافې، او د پښتو ژبې په اړه یې څېړنې

کړې دي. د بېلابېلو اړتیاوو او موخو له مخې دوی دغه کار ته مخه کړې ده. د دوی علمي کار موږ ته له څو اړخونو څخه زیات ارزښت لري:

۱- دوی د پښتنو ژوند، کلتور، ژبه او ادب نړیوالو ته د هغوی په ژبه معرفي کړي دي.

۲- د پښتو ځینې غنیمت قلمي آثار یې له ورکېدو ژغورلي او د نړۍ په معتبرو او محفو ظو کتابتونونو کې یې خوندي کړي دي، کله له موږ څخه به له بده مرغه لکه د نورو ډېرو غنیمت آثارو په څېر ضایع شوي او له منځه تللي وای.

۳- د پښتو ادب ډېره ولسي پانگه یې له مرگه ژغورلې ده.

۴- د پښتو او پښتنو په باب یې ځینې داسې مهم آثار لیکلي دي چې ساری یې تراوسه پورې نه دی لیدل شوی.

روسي څاران: څار د روسي واکمنانو له مشهورو څېرو څخه و، کورنۍ سلسله یې د څارانو په نامه یادېږي. (څار) د (تزار) په نامه هم یاد شوی خو اصلي بڼه یې په روسي ژبه کې (څار) دی.

د هند شرقي کمپنۍ: په هندوستان کې د انگریزانو د استعماري نفوذ او اغېز لومړنۍ بڼه په تجارتي توګه د هند شرقي کمپنۍ په نوم فعاله شوه، د ښکېلاک دغه کمپنۍ په پیل کې هندوستان ته د آبادۍ په نوم راننوتله.

سترلیندریکه ساحه: دغه اصطلاح هغو سیمو ته کاروله کېږي چې د جغرافیایي موقعیت له پلوه ډېره مهمه وي. د افغانستان او پښتونخوا موقعیت ته له جغرافیایي پلوه ځکه د سترلیندریک موقعیت سیمه ویله کېږي چې د هندوستان – منځنۍ آسیا او چین ترمنځ پرته ده. دغه سیمه ځکه تل د زبرځواکونو له ګواښ سره مخامخ وه او دغه راز دې سیمې دوی ته ځانګړی ارزښت هم لاره.

ستره لویه: د روسانو او انگرېزانو ترمنځ زموږ په سیمه کې د سیالۍ هڅې چې د رقابت او رڼو پړاوونو ته هم رسېدلې دي، د سترې لوبې په نوم یادېږي. د هغه وخت دوه زیرڅوکه (روس او انګلیس) وو او دلته یې د خپلو ګټو د ساتلو او اغېز لپاره ستره لویه پیل کړې وه. په معاصر دوران کې هم د نويو زیرڅو اګونو لپاره دغه اصطلاح په نوي سیاسي مفهوم کارول کېږي.

۱- زده کونکي دې یو ځل په خپل خپل نوبت په لوړ غوږ ددې متن یو پر اګراف ولولي او نور دې غوږ ورته کېږدي.

۲- د متن له دقیقې لوستنې او اړینې وروسته دې اوس زده کونکي دغو پوښتنو ته بشپړ ځوابونه ورکړي:

- د لویډزو الو له خوا ختیځپوهنه او پښتو پوهنه په پیل کې د کومو هدفونو لپاره پیل شوه؟
- ((د پښتونخوا د شعر هار و بهار)) کتاب کوم پښتو پوه راټول کړی او لومړی یې په کوم ځای کې چاپ کړی دی؟
- د پښتو او پښتنو په اړه د ختیځپوهانو کارونه موږ ته کوم کوم ارزښتونه لري؟

۳- د ټولګي ټول زده کونکي دې په دوو ډلو وېشل شي. له متن څخه دې د پښتو پوهانو نومونه له ځانه سره ولیکي. هره ډله دې له بلې ډلې څخه د یو یو پښتو پوه نوم اخلي او سیاله ډله دې ددغه پښتو پوه د هېواد نوم ورته وایي. بیا دې سیاله ډله له هغې بلې ډلې څخه همدا ډول پوښتنې کوي. ښوونکی به په پای کې بریالی یا زیاته بریالی ډله اعلان کړي.

۴- یو یو شاگرد د ټولګي تختې ته راجګېږي او له دغو لغتونو څخه دې یو لیکي:

ناروات، مستشرقین، قرینه، مقالېسموي

زده کوونکي دې په خپله خوښه ددغو لغتونو معنا کوي او یو څه خبرې دې هم پرې کوي. بل زده کوونکي دې په خپل وار همدغه کار تکرار کړي. لغتونه د کتاب په پای کې معنا شوي، خو لازمه ده چې یو څه خبرې هم پرې وشي.

زده کوونکي دې په خپلو کورونو کې یو ځل بیا دغه لوست په غور سره ولولي، په دې هکله یې که نور معلومات هم چیرته لوستي یا اوبدلې وي، ښه تر ښه، کنه د همدغه لوست عمومي مفهوم دې په شلو کرښو کې په خپل عبارت ولیکي.

خدای دې نه کا چاته وازې د آزار خولې
دغه خولې دي په معنا کې د ښامار خولې
د یسوي خولې له آزاره وپرېږه
که په عمر دې دعا کاندې هزار خولې
چې پرې راشي د مظلوم د آه سیلی
کا له خوا ورو ایرو ډکې د مدار خولې
چې خپېږي د مظلوم د آزار وڅوري
د ډېوال تر سمورې پوچې کا د کار خولې
(حمید مومند)

الف جانہ خټک

– د خو تنو ښځينه شاعرانو نومونه پېژنئ؟

– د کومې ښځينه شاعرې شعر مو ياد دی؟

- د پښتو ادب په تاريخي څېړنه کې د نارينه و و تر څنگه د ښځو ادبي هلې ځلې د هېر و لو
- نه دي. په پښتو ادبياتو کې هم په ولسي برخه کې د ښځو ونډه که له نارينه و زياته نه وي،
- په هېڅ ډول کمه نه ده. ددې په څنگ کې په لرغوني ادب او اوسني ادب کې هم د ښځو
- ونډه د پام وړ ده. تاسو د کلاسيکو ادبياتو او اوسني ادب د ځينو ښځينه څېرو په باب
- په بېلابېلو ټولگيو کې يو څه لوستي دي. په دې لوست کې د پښتو د نوي داسې معاصرې
- شاعرې په باب غوږوړ چې ډېره مشهوره نه ده، خو د شمېر له مخې لږ شعر ونه يې ډېر په زړه
- پورې دي. شعرونو ته يې ځکه ځانگړې پاملرنه وکړئ چې زموږ د ټولنې او سنيو بدمرغيو
- ته هم پکې اشاره شوې ده، د کلونو هغه پخوانۍ خبرې اوس هم زموږ د ټولنې لپاره ډېرې
- نوي دي او داسې ښکاري چې زموږ ټولنې د ذهنت او فکر له پلوه له بده مرغه په نږدې
- انيا کالو کې د ښځو په برخه کې هېڅ پرمختگ نه دی کړی.

د پښتو په اوسنيو ښځينه شاعرانو کې د مېرمن الف جانې خټک نوم د يادولو او ستايلو وړ دی. هغه په ۱۹۲۷م. کال د پښتونخوا د کوهاټ په احمدي بانډه کې زېږېدلې ده. تر اتم ټولگي پورې يې زده کړې وکړې او نورې منظمې زده کړې ترې نيمگړې پاتې شوي. وروسته يې په شخصي توگه زده کړو ته دوام ورکړ او تر ماسترۍ پورې يې زده کړې وکړې. ډېره موده په خپل کلي کې د نجونو په يوه ښوونځي کې ښوونکې وه. الف جانۀ خټک د وخت له سياسي او ملي موضوعگانو سره هم پوره بلده ده او خپله يې هم ونډه پکې لرله. په پښتونخوا کې د هغه وخت له ستر ملي غورځنگ يا د پاچا خان له خدايي خدمتگار تحريک سره له نظري پلوه ملگري وه.

مېرمن شاه جهان (پښتو ادب کې د مېرمنو برخه) په نوم يو کتاب ليکلی او په دغه کتاب کې يې د مېرمن الف جانې په اړه داسې ليکلي دي:

د الف جانې ټول کلام له پښتو او پښتنو سره د مينې او محبت نه ډک دی. د پښتنو د زبون حالت، او بې علمۍ ورته ژور احساس دی. هغه د پښتنو ټوله پسمانده گي، له علم نه د دوی بې خبري گني. د خپل پښتون قام ترقي يې د زړه له کومې او از دۍ او دا يې لويه آرزو ده چې پښتون قام هم لکه د نورو ترقي يافته قومونو د ترقي هغه لورۍ معراج ته ورسې چې د نړۍ نور ترقي يافته قومونه ورته رسېدلي دي.

الف جانۀ خټک پښتون قام د غفلت له خوب نه راوښوي او د پرمختگ او ترقي په بهير کې د برابرې برخې د اخيستلو لپاره خپل احساسات دا رنگ څرگندوي:

پښتو نه پورته شه قامونو کې خپل قام پورته کړه
بيا په دنيا کې د پرېوتې پښتون نام پورته کړه
بيا په دنيا کې د قامونو انجمن جوړېږي
دې انجمن کې د گمنامه پښتون نام پورته کړه
بې له نظامه ترقي د قوم ممکنه نه ده
قام منظم کړه او معيار بيا د خپل قام پورته کړه

پربوتی قام له ترقی بویه د برق په رفتار
د هر سحر په مقابل کې خپل مابنام پورته کړه
د یو څو کسو ترقی ته ترقی مه گڼه
که ترقی غواړې د قام هر خاص و عام پورته کړه
فخر افغان نه مې پیغام د ترقی راوړی
په دواړو لاسو دا پیغام په احترام پورته کړه
د جهالت الزام په تا باندې په ځای لگېږي
د خپل تعلیم انتظام وکړه دا الزام پورته کړه
د خپلې ژبې ترقی دې چې هم هېره نه شي
د انگریزۍ په شان معیار د خپل کلام پورته کړه
نر که دماغ وي ستا د قام بڅخې یې زړه وگڼه
که ترقی دې وي مقصد ددې مقام پورته کړه

په دغه نظم کې چې اوس یې تاسو لولئ، الف جانې خټک د خپلې ټولنې یوې سترې
نیمګړتیا ته اشاره کړې ده.

دا مې مطلب نه دی چې ظلم د خپل پلار وینایم زړونه ورته د خپلو خوښو په انگار وینایم
زړه مې دا غواړي چې رانده سماج ته لاړ وینایم د رواجي پردي نقصونه تار په تار وینایم
خدایه د ژبې طاقت د زړه طاقت راکړې
که په غلطه لاره ځم ته هدایت راکړې

صافي اوبه تازه هوا ده د هر چا د پاره نه چې یوازې پیدا کړي خدای دي ستا د پاره
دواړه څیزونه دي وړیا شاه و گدا د پاره تا پابندي پرې لگولي ده زما د پاره

ته د رحمن په خزانو دو موره بخیل ولي يې؟
میخ اړونکی له قرآن، تورات، انجیل ولي يې؟

لار شه په جیل کې ته د سپنن د قتلانو هغه طوق هغه بېړۍ وگوره
کور کې د خپلې ښځې حال یو گړۍ وگوره تنگ نغری، شېلې کټ ماته پېړۍ وگوره
وايه ستا ښځې هم د قتل ارتکاب کړی دی
پا دي ځان خپل په مجرمانو کې حساب کړی دی

داسې پرده د زنانه زنانه پن زياتوي خوشي تعداد د تیار خورو په وطن زياتوي
ستا او زما په شان بيمار لونه زامن زياتوي ضعف د بدن زياتوي وېره د دښمن زياتوي
نن د يیکارو خلکو ځای په مخ د مزګې نشته
دي بېلې گړته ضرورت د اور بلکې نشته

یاد لره ستایو وزر مات دی الوتلاى نه شي پښه دي ده گوډه د ترقۍ په بام ختلى نه شي
ثافلي لاري وړېسې ته رسېدلى نه شي شرم اخيستی يې په ځای پاتې کېدلای نه شي

په سمه لاره کې ولاړ حیران پېښمان ولي يې؟
ستا خپل عمل دی درته وړاندې، اوس گریان ولي يې؟

ته د مذهب په نوم په ما خومره ظلمونه کوي ته يې مذهب بولي زما په خیال کفر ونه کوي
خدای او رسول باندې د غیر اعتراضونه کوي دین د اسلام بېناموي تړل رواجونه کوي
راشه چې زه درته د خپل دین حقیقت وښایم

همسې د خولي خبرې نه حلیت آیت وښایم

خلاص کړه قرآن او د قرآن سوره نور وگوره ته د عالم حکیم کلام په حکمت پور وگوره
سرسري مه گوره په عقل په شعور وگوره پس له هغې نه خپل رواج او خپل دستور وگوره
ستا په عمل کې له آیت نه تجاوز ولي دي؟
د خدای رسول پر ځای داستا حکم نافذ ولي دي؟

د متن لندیز:

زموږ په ادب کې د ښځو ونډه په پوره توګه د پام وړ ده. په ولسي ادب کې که د ښځو ونډه له نارینه و زیاته نه وي، لږه هم نه ده. ددې په څنګ کې په لرغوني او اوسني ادب کې هم موږ یو شمېر نوښتونه لیکوالې او شاعرانې لرو. په اوسني پښتو ادب کې الف جانه خټک یوه تکړه شاعره ده. هغه په ۱۹۲۷م. کال د پښتونخوا په کوهان کې زېږېدلې او د خپل وخت د ملي - اصلاحي حرکت (خدایي خدمتګار) ملګرې وه. په پښتني ټولنه کې د ښځو د بې قدرۍ او د زده کړو او تعلیم له انساني او اسلامي حق څخه د هغوی د منع کولو په اړه یې دغه شعر د زیات ارزښت او پاملرنې وړ دی. په دې شعر کې چې د (ترکیب بند) په بڼه دی، الف جانه خټکه د هر اړېدونکي او لوستونکي مخې ته د پښتني ټولنې د نچونو او ښځو د ژوند هنداره نیسي او ورته وایي چې اوس نو ته انصاف وکړه او ددغو نارواوو، نادودو او ظلمونو ځواب ووايه. موږ ټولو ته ددې شعر د محتوا په اړه ژور فکر لازم دی.

وښایم: د ژبې د اصولو په پام کې ساتلو سره یې اصلي بڼه (وښیم) لیکل کېږي، خو دلته د الف جانې خټک په دې نظم کې د شعري اړتیا و له مخې (وښایم) راغلې دی.

۱- زده کونکي دې د مېرمن الف جانې خټک ددغه نظم (ترکیب بند) یو یو بند په وار سره لولي او د بل کتار یو یو تن زده کونکي دې په وار سره ددغه بند په باب دوه دقیقې خبرې کوي.

۲- ټول زده کونکي دي پر ښځو ډلو و وېشل شي، هره ډله دي له دغو موضوعگانو بڼه موضوع انتخاب کړي او په خپلو کې دي خبرې پرې وکړي. هره ډله دي خپل استازی وټاکي او بيا دي پر خپله موضوع ټولگيو الو ته معلومات وړاندې کړي.

- په ټولنه کې د ښځو ونډه
- په زده کړو کې د ښځو او نارينه وو برابره ونډه
- خدايي خدمتگار حرکت
- په پښتني ټولنه کې د ښځو په اړه ناوړه دودونه کوم دي؟
- الف جانۀ خټک څه ډول شاعره ده؟

۳- يو يو تن زده کونکي دي د الف جانې خټک د نظم له دغو لاندې لغتونو څخه يو، يو په داسې جمله کې وکاروي چې زموږ په ټولنه کې د ښځو له ژوند سره اړه لري:

ترقي يافته، ظلم، رواج، پابندي، پنجره، هديره، ونډه.

زده کونکي دي د خپلو سترگو د ليدلو حالاتو يا په خپل کلي-کور کې د اورېدو له مخې پر نجونو او ښځو د ظلمونو او نادودو يوه يوه کيسه ډله ليکنه وکړي.

ښه سسړی د چا په بدو نظر نه کا
که څوک بد ورسره کاندې دی به ښه کا
په بسارداره ونه تل ورېرې کاني
ورته کوره چې بسارداره ونه څه کا
په کينه په حسد هېڅ د چا ونه شي
هر سسړی چې حسد کاندې ځان اوبه کا
(خوشحال خان خټک)

کيسه او ژوند

– کومې کيسې مو لوستي دي؟

– آيا کومه ولسي يا فولکلوري کيسه مو زده ده؟

– له کيسو سره مو ولې مينه ده؟

- خامخا په مو ځينې کيسې لوستي يا اورېدلې وي. ښايي په کور کې مو له نيا،
- نيکه يا مور و پلار څخه کيسې اورېدلې وي. دکلي له کومې بوټۍ، ښځې يا بوډا
- څخه به مو هم کيسې اورېدلې وي. دغه راز تاسو په تېرو ټولگيو کې ځينې کيسې
- لوستي او دکيسو په اړه مو ځينې معلومات ترلاسه کړي دي.
- په دې لوست کې هم دکيسو په اړه خبرې لرو. دا چې کيسې له ژوند سره څه اړه
- لري؟ يا دا چې کيسې څنگه له ژوند سره سمې راروانې او تر دې دمه رارسېدلې
- دي؟

د کيسې او داستان په اړه کله کله دا خبره کېږي چې کيسه ژوند دی او ژوند کيسه. ددې خبرې معنا داده چې کيسه د ژوند له پېښو سره تړلې ده او د ژوند د پېښو لړۍ په حقيقت کې د ژوند د کيسې جريان او تسلسل دی. ددې خبرې معنا دا نه ده چې د ژوند د پېښو عادي بيان او يا د ژوند د پېښو کټ مټ ليکل، دا نو کيسه او داستان دی. انساني ژوند د پېښو يو داسې پرله پسې تسلسل دی چې د کيسو لپاره ترې پېښې چاڼ او انتخابېږي. د ژوند د عادي جريان او کيسې په باب يو ليکوال وايي:

ژوند کېږي. دا د ژوند په واقعيتونو پورې تړلې خبرې دي. که دغه شيان لکه همغسې واقع دي، تقليد شي، ښايي هېڅ ډول ټولنيز او هنري ارزښت ونه لري، ځکه خو نه شو ويلاى چې کيسه د ژوند ټکى پر ټکى تقليد دی، بلکه کيسه بايد د ژوند داسې تقليد وي چې د کيسه ليکونکي فکر او عاطفه ورسره ملگري شوې وي او يو بل ډول بدلون يې پيدا کړى وي.

کيسه د ژوند يوه هنرمندانه طرح ده. د کيسې تاريخ دومره زوړ دی، لکه د ژوند تاريخ کيسه له انساني ژوند سره په يوه موازي کرښه کې روانه ده او همدا سې په روانه وي. هلته چې انسان و، کيسه هم وه، هلته چې ژوند و، کيسه هم وه. ژوند په تشه (خلا) کې نه کېږي، انسان په خلا کې ژوند نه شي کولای او کيسې هم په خلا کې نه شي ايجادېدلای.

لرغوني انسانان چې د طبيعت له پېښو سره په مبارزه او مجادله کې وو، غوښتل يې چې پر دغو پېښو او ستونزو لاسې پيدا کړي. زياتې هيلې او غوښتنې يې لرلې. غوښتل يې چې والوزي، لږې او ناپېژندل شوي سيمې او ځمکې وگوري، د غرونو څوکو ته وختلای شي او د سيندونو تل ته ځان ونه ورسوي، څرنگه چې ددغو کارونو له سرته رسو لو څخه يې وسه وو، خيال ته يې پناه وړله. داسې افسانې يې جوړولې چې وکولای شي خپلې دغه ډول هيلې پکې تسکين کړي.

په لومړي سر کې افسانې سختې خيالي او له عجايبو ډکې وې. ښاپېريو او ديوانو ته يې پناه وړله؛ خو انسانانو ورو ورو په کيسو کې په خپل فکري او ذهني توان تکيه

وکره.

کیسه د افسانې، نکل، حکایت، داستان او په نورو نومونو هم یادېږي او اوس دغه نومونه هریو د جلا مفاهیمو لرونکي دي. په کیسه، داستان او نکل کې که له یوې خوا د ژوند تصویر او انعکاس پروت دی، له بلې خوا د کیسو تاریخي سیر ته پاملرنه هم ډېره په زړه پورې ده. دا چې کیسو څنگه دوام کړی او څه بدلونونه پکې راغلي دي؟ یو لیکوال لیکي:

د نړۍ ډېر څېړونکي دا خبره کوي چې افسانه د معاشرې د وگړو د اجتماعي مزاج نقشه ده. په کوم ځای کې چې د معاشرې څرک لگېدلی دی، هلته د افسانې څرک هم لگېدلی دی. موږ د ډېرو معاشرو حالات لولو، ولې د معاشرو جوړښت له تاریخي دور نه مخکې هم و او په دغو معاشرو کې هم د افسانو شتون حتمي و. ځکه خو موږ د بېلای شو چې له تاریخ نه په مخکې دوره کې هم افسانې له دولونو څخه په یو ډول وې، په دغه دوره کې به هم انسانانو له دولونو څخه په یو ډول د خپل خیال اظهار کاوه.

د نړۍ لرغوني ولسونه، تمدنونه او فرهنگونه د لرغونو کیسو جوړونکي، وېونکي او بیا لیکونکي دي. سره له دې چې دا ډېره ستونزمنه خبره ده چې موږ د کولای شو، لومړنۍ افسانې او کیسې پیدا کړو، ځکه چې د زمان تېرېدلو د کیسو د تاریخ پر پاڼو هم ګردونه وراچولې دي. خیال پخاري په دې اړه وايي:

انسانې ژوند ډېر زوړ دی. ددې په مقابله کې د لیک لوست چل بڼې آدم ډېر وروسته زده کړی دی. هسې خو کیسې له انساني ژوند سره سمې راوانې دي او په هر ملک او هر قام کې موجودې دي، ولې که یو څوک د کیسې لټون په ماضي کې کول غواړي، نو د یو څو زرو کلونو هغه خوا به بالکل تیاره ومومي او د تاریخ پاڼې به ورته بالکل سپینې ښکاره شي. هر کله چې کیسه د تاریخ رڼا ته راوتې ده، په دې کې له زړو نه زوړ یادښت د مصر، هند او یونان دی.

د مصر کیسې له میلاده مخکې نږدې ۲۰۰۰ کال ته رسېږي. دا کیسې زیاتره د چادو او توتکو په اړه دي. د یونان په پخوانیو کیسو کې د حکیم اسیب (قمان حکیم) کیسې ډېرې مشهورې او لرغونې دي. د هند حماسي او رزمي پخوانۍ کیسې هم د زیات شهرت

لرونکې دي.

د کيسو په تاريخي بهير کې د زمانې په تېرېدو سره د بڼو او محتوی (موضوع) له مخې بېلابېل بدلونونه راغلي دي. د نړۍ له ودې سره د خلکو په فکري وده کې هم بدلون راغلی. ادبياتو او ادبي روایتونو هم لازم بدلون موندلی دی. له همدې کبله هغه کيسې او افسانې چې په ډېرو لرغونو زمانو کې وېل شوي او يا ليکل شوي دي، د نن له کيسو سره څرگند توپيرونه لري.

په پښتو ژبه کې کيسې او افسانې ډېرو لرغونو زمانو ته رسېږي. په پښتني ټولنه کې په کليو، بانډو، کورونو، ډېرو او حجرو کې له کيسو سره د عام ولس مينه دا څرگندوي چې زموږ په ټولنه کې له کيسو سره مينه ډېره پخوانۍ ده.

په دې اړه د تاريخي مطالعې په لړ کې کله کله د افسانې، کيسې او نکل يا داستان له بېلابېلو اصطلاحاتو سره مخامخ کېږو او کله کله د يوې پر ځای بله اصطلاح هم کارول کېږي او آن چې د خبرونکو ترمنځ هم پکې اختلاف ليدل کېږي. کله چې موږ د افسانې نوم اخلو، نو بايد دې ټکي ته پاملرنه وکړو چې افسانې او س يو خاص مفهوم پيداکړی دی. په افسانه کې هر څه په خيالي پېښو او څېرو او شيانو پورې تړل شوي دي. مهال پکې چندانې اهميت نه لري. له يو کال څخه تر زرو کالو پورې وخت پکې انتخابېږي. د افسانو د دوو کرکټرونو ترمنځ جنگ خو کاله هم دوام کوي. د افسانې د جنگ ميدان د ټولې ځمکې مخ هم انتخابېدای شي، کولای شي د وينو رودونه وېشي. خپل قهرمانان د نړۍ له يو سر څخه بل سر ته په يوه گړۍ کې ورسوي.

افسانه يوازې د خيالونو او کله کله د خرافاتو پر اړخ څرخي؛ خو نکل بيا داسې نه دی.

نکل ته پښتو ولسي کيسې يا پښتو ملي کيسې هم وايي. د افسانو او داستان دواړو ځانگړنې لري. له افسانې سره يې توپير دادی چې نکل تر ډېره ځايه پورې د چاپېريال او ټولنې له مسايلو سره اړخ لگوي او له داستان يا کيسې سره يې توپير دادی چې هغه د چاپېريال مسايلو، قهرمانان او زمان يا مکان په يو څه مجرده بڼه راوړي.

ددې خبرې معنا داده چې نکل ولسي بڼه لري، موږ ورته ولسي کيسې هم وايي او

مجردې مو ځكه وگنلې چې كله كله د زمان، مكان، قهرمان او كركټر، ټولنې او چاپېريال ترمنځ منطقي اړيكي نه ليدل كېږي او يا كمې ليدل كېږي.

داستان او كيسې سره ورته مفاهيم دي. دلته ټولنه او يا كركټرونه په هر اړخيزه توگه تشرېح كېږي. داستان ليكونكي خپل اتلان له ټولنې څخه ټاكي، په ټولنه كې ژوند پرې كوي او د ټولنې توډې سړې پرې گوري او هرې لورې ژورې ته چې مخامخ كېږي، د يو عادي انسان په توگه ورسره لاس او پنجه نرموي، يا په ډېره لږه (او ممكنه) فوق العاده گۍ ورسره چلند كوي.

كيسې د ټولنيز ژوند منعكسوونكي او څرگندوونكي هندارې دي او موږ كو لای شو چې د وخت ډېر عمده او بنسټيز مسايل په كيسو كې و لټو و .

د متن لنډيز:

كيسه د ژوند له پېښو سره تړلې ده او د ژوند پېښې په حقيقت كې لكه كيسه داسې ده. د كيسې تاريخ دومره زوړ دی لكه د ژوند تاريخ. كيسه او داستان له انساني ژوند سره په موازي او برابره كړينه كې راروان دي، چېرته چې د ژوند څرك شته دی، كيسه هم شته. په پښتو ژبه كې هم كيسې او افسانې ډېرې لرغونې زمانې ته رسېږي. له كيسو سره د پښتنو په كليو، بانډو، جو نگر و، ډېرو او حجر و كې مينه، د ډېرې پخوانۍ لېوالتيا څرگندونه كوي. افسانې زياتره په خيالي پېښو، خيالي څېرو او خيالي څېزونو پورې تړلې وي. نكل ته موږ پښتو ولسي كيسې يا ملي كيسې هم وايو. د خپلې ټولنې او چاپېريال پېښې راخلي خو كله كله بې رنگ افسانوي كېږي. په داستان يا كيسه كې ټولنه او كركټرونه په هر اړخيزه توگه تشرېح كېږي، اتلان له ټولنې څخه ټاكل كېږي. كيسې د ټولنيز ژوند منعكسوونكي هندارې دي.

عاطفه: په ادبياتو کې او په تېره بيا په کيسه او شعر کې د ((عاطفه)) ((عطوفت)) ((عاطفي بيان)) ((عاطفي چلند)) او داسې نور اصطلاحات ډېر کارول کېږي. موږ کولای شو چې عاطفه په عمومي ډول داسې معنا کړو: مينه، محبت، احساس، مهرباني او نور... څرنگه چې داد ارواپوهنې اړونده اصطلاح ده، نو له اروايي (رواني) پلوه عاطفه داسې پېژندلای شو:

عاطفه هغه رواني اغېز يا غبرگون دی چې له بهرنيو څيزونو، چارو او پېښو سره د مخامخ کېدلو په وخت کې په ذهن کې رامنځته کېږي لکه: محبت، شوق، کينه، قهر او نور...

له تاريخ نه مخکې دوره: دا هغه دوره ده چې ليک يا خط نه و ايجاد شوی. په تاريخي څېړنو کې ددغې دورې څېړل ځکه ډېر اهميت لري او ستونزمن کار دی چې ليکلي اسناد يې نشته. د لرغونپوهنې په څېړنو کې د لرغونو دورو د نښو نښانو له مخې د بېلابېلو دورو او ځانګړتياو و څرګندونه کېږي.

خيال بخاري: ارواښاد خيال بخاري د پښتو تکړه ليکوال و. د پېښور د پښتو اکيډمۍ له نومياڼيو څېړونکو څخه و. د ژبنيو او گرامري څېړنو په برخه کې يې ډېر کار کړی او يو شمېر لرغونو او ادبي متنونو په باب يې هم څېړنې کړې دي.

۱- بېلابېل زده کوونکي دې له دې لوست څخه په ګټه د کيسې او ژوند د رابطې په اړه لنډې خبرې وکړي.

۲- ددغو موضوعاتو په اړه دې درې تنه زده کوونکي خبرې وکړي:

- له کيسو سره د خلکو مينه څکه زياته ده چې ...
- د پخوانيو او اوسنيو کيسو يو څو توپيرونه ...
- په کيسو کې (عاطفي بيان) څه ډول دی؟

۳- زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

الف: آيا کيسه د ژوند تقليد دی؟ که نه، نو له ژوند سره يې څه رابطه ده؟

ب: د کومو هېوادونو يا تمدنونو لرغونې کيسې ډېرې مشهورې دي؟

ج: د افسانې، نکل او داستان يا کيسې توپيرونه کوم دي؟

۴- په ټولګي کې دې دوه تنه زده کوونکي په خپله خوښه يوه يوه کيسه او يا حکايت په لنډيز سره واوروي چې يا يې چېرته لوستی يا يې له چا اورېدلي وي. يو يو تن زده کوونکي دې ددغې کيسې د ټولنيز ارزښت يا له ژوند سره ددې کيسې په رابطه لنډې لنډې څرګندونې وکړي.

هر زده کوونکي دې يوه يوه کيسه له خپله ځانه په کتابچه کې وليکي. کيسه يې بايد دغه شرايط ولري:

۱- کيسه بايد له خپل ځانه وليکي.

۲- د پورې داسې پېښې په اړه يا د يو داسې چا په اړه دې يې وليکي چې دهغه په باب ښه معلومات ولري.

۳- پېښه يا هغه شخص يا کړکېتر د کيسه ليکني ارزښت ولري.

۴- کيدای شي دا پېښه يې خپله ليدلې وي، که هېڅ داسې پېښه يې نه وه ليدلې، بيا دې يې د داسې يو چا يا پېښې په اړه وليکي چې له چا يې اورېدلې وي، خو تاسو ته پکې پوره معلومات ترلاسه شوي وي.

يادونه:

کيسې به په پرله پسې توگه په توگي کې اورول کېږي او درې غوره کيسې به ترې انتخابېږي او دغه درې کيسې به د ښو کيسو په توگه د ټولو له خوا ستايل کېږي او بيا به د لېسې په ډيو الي جريده او يا چاپي جريده او مجله کې چاپېږي.

تور ته ځمه سپين ته ځمه زېړ ته ځمه
د جانان د کور پوښتنه ترې کومه
هر يو ما ته در د خپلې ليلې ښايي
اوس په منځه لار کې ناست کړم رېښه

دا د ژوند کبرې وېې او اوږدې لارې
چې په هر قدم کې ډېرې خطرې دي
خو چې مخامخ د پټ، مينې منزل وي
نو له ټولو شپړينو نه خوږې دي
اجمل خټک

شفیق او پښتو لنډه کیسه

– د پښتو د کومو لیکوالو لنډې کیسې مو لوستي دي؟
– په پښتو ژبه مو د لنډو کیسو کوم کوم کتابونه لوستي دي او یا یې نومونه پېژنئ؟

د پښتو د اوسني یا معاصر ادب په عمومي مطالعه کې تاسو د محمد موسی شفیق نوم اورېدلی دی. شهید شفیق د پښتو کیسه لیکنې په لږ کې هم د یادونې کار کړی دی او ددې په څنګ کې چې شاعري یې کړې ده، په زړه پورې لنډې کیسې یې هم لیکلي دي.

د تېرو ټولګیو په لوستونو کې مو د پښتو لنډې کیسې پر تاریخچه هم عمومي معلومات ترلاسه کړي دي. راځئ چې په دې لوست کې د خپل دغه پیاوړي لیکوال (محمد موسی شفیق) د لنډو کیسو په باب بشپړ معلومات ترلاسه کړو.

د ډېر شمو هجري شمسي کلونو په بهير کې (د شلمې پېړۍ په درېمه لسيزه کې) په هېواد کې خو داسې ليکوال رامېدان ته شول چې د پښتو لنډې کيسې په برخه کې يې يو څه اساسي کارونه وکړل. په دوی کې يو شمېر يې د نړۍ له داستاني ادب سره زيات او يو څه يې تر يو حده اشنا وو. دوی د پښتو کيسه ليکنې په برخه کې نوي گامونه او چټکول.

شهيد محمد موسی شفيق په همدغه ډله ليکوالو کې شمېرل کېږي. سره له دې چې هغه هم يا زياتې لنډې کيسې ونه ليکلې او يا يې موږ ته ټولې لنډې کيسې راونه رسېدلې، خو هغه څه چې ترې راپاتې شوي او نن زموږ په لاس کې دي، د خپل وخت د ډېرو ښو آثارو په توگه به تل خپل ارزښت وساتي.

د شفيق د لنډو کيسو يوه ټولگه د ((عقربان)) په نوم په ۱۳۴۶ هـ. ش. کال په کابل کې خپره شوې ده. په دغه مجموعه کې په درې ژبه د هغه يوه لنډه کيسه د ((عقربان)) تر سرليک لاندې او دغه نورې څلور پښتو لنډې کيسې خپرې شوي دي: ((هفته کو دک))، ((ډاکټر صاحب))، ((د تعې کاروان)) او ((برکت)) دغه ټولې کيسې هغه په ۱۳۳۸ او ۱۳۳۹ هـ. ش. کلونو کې ليکلې دي.

دا هغه وخت و چې زموږ لنډه کيسه د خپل يون په ډېرو لومړنيو پړاوونو کې وه. شفيق او ددغه وخت يو شمېر نورو ليکوالو د پښتو لنډې کيسې د بهير يون ته نوي ولولې وروښلې. د شفيق دغه کيسې په داسې وخت کې ليکل شوي چې نوموړې په مصر او بيا وروسته په امريکا کې زده کړې ترسره کړې. د نړۍ بېلابېلې برخې يې وليدې. له عربي او انگليسي ادبياتو سره اشنا شو او دغه اشنایي به هم د هغه د آثارو په پياوړتيا کې لاس لرلی وي.

د محمد موسی شفيق ددغو لنډو کيسو د ځانگړتياوو په باب بايد دغه ټکي په نظر کې ولرو:

۱_ د هغه وخت د ډېرو پښتو ليکوالو په تناسب او پرتله، د شفيق د کيسو نثر په زړه پورې او داستاني دی. د هغه وخت د يو شمېر کيسو د (په اصطلاح) ډېر رسمي او

مطبوعاتي نشر اغېز پرې نښته چې د ژباړل شوي نثر گوښان دي پرې وشي.

۲_ طنز، د شفیق د لنډو کيسو يوه مهمه برخه ده. د طنز مالگه د هغه په ټولو کيسو کې شته. د طنز او خندا دغه مالگه د هغه کيسو ته لا په زړه پورې بڼه ورکړې ده.

د ((ډاکټر صېب)) په نوم د هغه د کيسې ځينو برخو ته په دې اړه پاملرنه کوو:

((دی لا په همدې چورت کې و او د خپلې آينده وېرې اخيستی و چې ناڅاپه ورته د هوسۍ ترور پوښتنه وکړه:

_ ډاکټر صاحب! ستا معاینه خانه چیرته ده؟

او چې ډاکټر صاحب ځان ځواب ته جوړاوه، هغې ترې بې واره پوښتنې وکړې:

_ د ورځې څو مریضان درته راځي؟ یعنې د ورځې گټه دې څومره ده؟ په کومه شفاخانه کې نوکر یې؟

ډاکټر صاحب په ډېر مشکل وکولی شو چې د هوسۍ د ترور له یوې وقفې نه استفاده وکړي او ووايي:

_ صاحب وښی زه د طب ډاکټر نه یم.

_ ماته خو ټولو ويلي و و چې ته ډاکټر یې!

_ ډاکټر یم، مگر د طب نه.

_ یعنې اښایان دي درته هسې په ټوکو ډاکټر وایي؟

_ نه زه د ډاکټرۍ شهادت نامه لرم.

_ نو څنگه ډاکټر یې چې معاینه خانه دي نشته او د ډاکټرۍ شهادت نامه لري؟

_ زه د ادبیاتو ډاکټر یم.

_ یعنې چې څوک په ادبیاتو باندې پوهېږي او زموږ ددې سندرغاړي غوندې ښه ښه شعر ونه یې یاد وي، یوازې د هغوی ډاکټري کوي او د بل چا نه؟

_ نه صاحب، زه په ادبیاتو کې د ډاکټرۍ شهادت نامه لرم.

دلته هوسۍ مداخله وکړه او خپلې ترور ته یې د ادبیاتو د ډاکټرۍ د امکان په باب توضیحات ورکړل او ورته یې وویل: په نوره دنیا کې د نورو شیانو ډاکټران هم شته.

د هوسۍ، ترور هماغسې په تعجب کې وه، غټه جټکه يې خوړلې وه، مگر له ډاکټر نه يې بيا هم پوښتنه وکړه:

– ښه خو کاله سبق دي وېلې دی ؟

– تقريباً شل کاله.

– خو کاله په يورپ کې وي ؟

– اټه کاله.

– او س دلته څه منصب لري ؟

– استاد یم.

– استاد يعنې معلم يې ؟

– هو !

د هوسۍ، ترور په يو داسې عصبياني حرکت له حلقې نه پاڅېده چې پټول يې گران کار

و...))

دا کيسه په همدې توگه دوام لري او د هغه وخت په ښاري ټولنه کې د ډېرو مصنوعي ارزښتونو او ناوړه کړو وېرو انځورگري پکې د خندا او ټوکو په ښه شوي ده. په حقيقت کې د ښاري ټولنې کمزورۍ، او نيمگړتياوې په ژوره توگه خو د طنز او ټوکو ټکالو له مالگې سره يوځای او په زړه پورې کوي.

۳ – په دغو لنډو کيسو کې د هغه وخت د افغاني ټولنې د ژوند د ځينو حالاتو دقيقه څېړنه شوي ده. پر ډېرو اړخونو يې انتقاد شوی دی او دغه برخې د وعظ او نصيحت يا وچ اجتماعي انتقاد په توگه نه دي راغلي، د داستاني بياني اړخونو ته هم تر ډېره حده پاملرنه شوې ده. د ((ډاکټر صاحب)) په کيسه کې يې د يو شمېر افغاني روښانفکرانو او تعليم يافته و و (لوستو کسانو) پر ذهن د پريدونک زياته غلبه او اغېز ډېر ښه تصوير کړی دی:

((وطن ته د ډاکټر صاحب د بېرته راتلو نه او س زيات و کم درې مياشتې تېرې شوې دي. چې په يورپ کې و نو د خپلو وروستيو پنځو کلونو په استوگنه کې ورته دا

ضرورت ډېر زيات محسوس شوی و چې بايد د خپل هېواد له ثقافت نه پوره خبر وي. ده هلته و ليدل چې په خلکو دې خبرې چندان تاثير نه کاوه چې ده به ورته د فرانسې د لوی انقلاب په باره کې څه ويلای شول، يا به يې ورته د يورپ د فلاسفه و نومونه صحيح تلفظ کولای شول او د هغوی په باب کې به يې ورته صحيح معلومات ورکولای شول. دا خبرې هغوی ته له ده نه بڼې يادې وې. هغوی غوښتل چې دده د وطن د تاريخ، جغرافې، حقوقو، د فکر طرز او د ژوندانه د فلسفې په باب کې، د خپلو معلوماتو خزانه زياته کړي. هغوی د لامارتين له قصيدو نه پوره خبر وو، مگر د جامي او خوشحال خان په باب يې دومره څه نه وو او رېډلي چې تنده يې پرې ماته شي.

هالته ډاکټر صاحب (د هغه وخت شاگرد) په دې پېښمانه شو چې ولې يې د پښتو او دينيانو معلم صاحبانو ته هغومره غوږ نه و اېښی چې د غرب د فلسفې ښوونکي مستر او پروفيسور ته يې اېښود. د ډاکټر صاحب ښه په ياد دي، يوه ورځ يې له خپلو همزولو او ملگرو سره په پوهنځي کې خبرې کولې او خبره په وړاندو او صادراتو راغله. ده د انگلستان صادرات او واردات چمتو وښودل، مگر د خپل وطن د صادراتو په شمارلو کې مانده او پېچ راځي او چې بحث په ښارونو شو، نو د يورپ مشهور بندرونه او ښارونه يې په يوه سا حساب کړل، مگر د خپل ملک ورته فقط يو څو مشهور مشهور معلوم وو او نور يې څه ونشو ويلای. ددې نيمگړتياوو د پوره کولو لپاره ډاکټر صاحب د يورپ په کتابخانو کې د خپل وطن په باب مطالعه وکړه او گویا د لاس غوټه يې په خوله اېله کوله...

دا زموږ د يو شمېر روښانفکرو او تعليم کړو ځوانانو د ژوند او فکر هغه موضوع ده چې ښايي په هغه وخت کې به ورته له شفيق پرته ډېر لږ کسان متوجه وو.

۴_ کوم بل ټکی چې د شفيق په کيسو کې خپل ځان ښکاره کوي، هغه د کيسو توصيفي اړخ دی. هغه د خپلو کيسو خبرې (کرکټرونه)، پېښې، فضا او چاپېريال په ډېره ښه توگه توصيفوي. د توصيف له پلوه دغه کيسې خاص ارزښت لري.

د يوې نمونې لپاره ((د تعې کاروان)) په نوم د کيسې يوې برخې ته پام را اړوو:

((د یو وړې کوټنۍ، نمر خاڼه کوچ کې یو اورېد او پلن مېز پروت دی چې تقریباً د کوټې درېمه برخه یې نیولې ده. نمر پرېواله او قطبي خوا و ته یې د دیواله پورې یو شو داسې سړې چوکۍ پرته دي چې د شرمې پوښ او د نرو لرگو بازوگان لري. د چوکۍ د ناستې ځای بوت راوتلی او د او سپنې د سپخونو ښې د شرمو لاندې او چته ښکاره کېږي.

د مېز پر سر باندې د پاڼجاني وړو یو شمېله ټوټه غوړېدلې او د هغې د پاسه یو دیوال، یو قلم، یو جاذب، یو تېلفون او یوه جنتري پرته ده. د مېز شاته په یوه پراخه بازو داره چوکۍ باندې یو زوړ سړی ناست دی چې یوه عمودي شان خندا یې په بېرو شونډو باندې لکه د کاني د کرښې ښکله ده. د سړي پر سر توره پگړۍ ده چې د یوې توري پخملې خولې نه ښوېه تاوه شوې او د تندي د منځ په برابر یې د گلاب د یوه دوه ورځني غوړېدلې گل هو مره شمله پرېښې ده. د زاړه سړي په غاړه باندې یو سپین کمیس دی چې خبرنې ژۍ یې د گونجې گونجې ورمېر په غاړه له ورايه ښکاري...))

داسې انځوریز نثر د ارواښاد محمد موسی شفیق د لنډو کیسو نثر ته ځانگړې ښکلا ورکوي.

۵_ د شفیق د کیسو بله ځانگړنه داده چې د کیسو د اټالو او کرکټرونو د رواني حالاتو څرگندولو ته یې هم ښه پاملرنه کړې ده. دې خبرې او پاملرنې د هغه کیسې هم ژورې کړې دي او هم یې د لوستلو په وخت کې لوستونکي د کرکټر او خبرو له دننه حالاتو (رواني حالاتو) سره دلچسپي پیدا کوي.

د شفیق کیسې او د هغه د کیسو موضوعات زموږ د لنډې کیسې د تاریخي بهیر یوه ډېره په زړه پورې برخه ده. شفیق د پښتو لنډې کیسې له مخکښو لیکوالو څخه دی. هغه نه یوازې داسې لیکوال دی چې زموږ د کیسه لیکنې د تاریخ په لومړنیو کسانو کې راځي، بلکې یو داسې لیکونکی دی چې پښتو کیسه یې پر خپل خواږه نثر او پاخه قلم ځلولې او ښکلې کړې هم ده.

د متن لنډيز:

محمد موسی شفیق د پښتو لنډې کیسې یوه مخکښه څېره ده. د (عقربان) په نوم د لنډو کیسو یوه ټولگه یې خپره شوې ده. په دغه داستاني ټولگه کې راغلي کیسې د کیسه لیکنې د هنري معیارونو له مخې په ټول پوره کیسې دي. د متن او محتوا (موضوع) له پلوه هم دغه کیسې د وخت مهم موضوعات په خپله داستاني څولۍ کې راغاري.

د موسی شفیق د لنډو کیسو په ځانګړتیاو کې دغو ځانګړنو ته تم کېدای شو:

- ۱- په زړه پورې داستاني نثر. ۲- د طنز او خندا په ښه د ژورو موضوعگانو ځایول. ۳- د افغاني ټولنې د هغه وخت د ژوند د حالاتو انځورول. ۴- کیسې یې دقیق داستاني تصویرونه جوړوي. ۵- د کیسو د اټالو او کرکټرونو د رواني حالاتو څرګندونه.

محمد موسی شفیق: د افغانستان نو میالی عالم، لیکوال، سیاستوال، سیاستپوه او شاعر و. د ننګرهار د کامې اصلي اوسېدونکی و، خو دی خپله په ۱۳۰۸ هـ. ش. کال په کابل کې زېږېدلې دی. له لومړنیو او ثانوي زده کړو وروسته یې په شریعتو، حقوقو او سیاسي علومو کې په مصر او امریکا کې د ماسترۍ تر درجې لوړې زده کړې وکړې. په بېلابېلو لوړو څوکیو یې کار وکړ او د معین، سفیر، وزر او صدر اعظم دندې یې ترسره کړې. د ۱۳۵۷ هـ. ش. کال د ثور په کونډا کې شهید کړای شو.

دغه آثار یې چاپ شوي دي:

۱- پیغام (د شعرونو ټولگه).

۲- عقربان (د لنډو کیسو ټولگه).

۳- د ننګرهار شاعران.

جامي: په افغانستان کې د دري ژبې د کلاسیکو ادیبانو نومپالې، خبره ده. بشپړ نوم یې نورالدین عبدالرحمن جامي و. په هرات کې زېږېدلی او د ژوند دوران یې له (۸۱۷ څخه تر ۸۹۸ هـ. ق.) پورې دی. په آثارو کې یې د شعرونو پر ډیوان سربېره بهارستان زیات شهرت لري.

رواني حالات: په کیسه لیکنه کې د کرکټر د رواني اړخ راسپړنه ده. په یو خاص موقعیت او چاپېریال کې د یو کرکټر د ځانگړي رواني او روحیاتي حالت څرگندونه په ادبي – داستاني آثارو کې خاص ارزښت لري.

۱- هر زده کوونکی دې ددې لوست یو پر اګراف په لوړ غږ و لولي.

۲- زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب و اېي:

- په پښتو لنډه کیسه کې محمد موسی شفیق د کوم دریخ او مقام لرونکی دی؟
 - په عبقریان نومې کتاب کې د شفیق څومره کیسې راغلې دي؟
 - له محمد موسی شفیق سربېره مو د کومو لیکوالو لنډې کیسې لوستي دي؟
- لیکوال نوم او د کیسو نومونه یې واخلئ.

۳- یو یو زده کوونکی دې د شفیق د لنډو کیسو یو ه ځانگړنه تشریح کړي، پښخه تنه زده کوونکي به پښخه ځانگړنې و وایي، که کومه برخه ترې پاتې شوي وه، بل زده کوونکی به نوبت اخلي او پاتې برخه به یې و وایي.

۴_ محمد موسی شفیق ددې په څنگ کې چې نو میالی شاعر او لیکوال و، دغه لورې دندې یې هم ترسره کړې: (سم ځواب په نښه کړئ):

الف: د افغانستان سفیر، د بهرنیو چارو وزیر او بیا صدر اعظم و.

ب: د بهرنیو چارو وزیر، د عدلیې وزیر، د پوهنې وزیر او صدر اعظم و.

ج: صدر اعظم، سفیر او بیا د مالیې وزیر و.

۵_ موسی شفیق ددغو کتابونو لیکوال دی: (يو ځواب سم دی، هغه په نښه کړئ):

الف: منتخب نثرونه، عبقریان، د ننگرهار شاعران.

ب: پیغام، عبقریان، د ننگرهار شاعران.

ج: راز، ادبي بحثونه، عبقریان.

د: د ننگرهار شاعران، عبقریان، د زړه خواله، شرنګ.

۶_ گرامري برخه:

جمله څه ته وایي؟ لکه چې تاسو لوستي دي، جمله مجموعې او ټولګې ته وایي او د الفاظو او کلمو داسې یو ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم څرګندوي. جمله دوه برخې لري: ابتدا او خبر.

الف: په دې جملو کې ابتدا او خبر په نښه کړئ او جمله وشنئ:

- د موسی شفیق د کیسو په هکله باید دغه ټکي په پام کې ولرو.

- طنز د شفیق د لنډو کیسو یوه مهمه برخه ده.

- د یوې وړې کوټې نمر خاټه کونج کې یو اوږد او پلن میز پروت دی.

ب: په دې جملو کې ساده او مرکبې جملې سره بېلې کړئ:

- د زاره سړي په غاړه باندې یو سپین کمیس دی چې خیرنې ژۍ یې د ګونجې ګونجې ورصبر په غاړه له وریاه ښکاري.

- شفیق د پښتو کیسې له مخکښو لیکوالو څخه دی.
- د چوکۍ د ناستې ځای یو ټ راوتلی او د او سېني د سپڅو نو نښې تر څرمنو لاندې اوچته ښکاري.

دغه ټول لوست یو ځل بیا ولولئ او د محمد موسی شفیق او د هغه د کیسو په هکله یوه مقاله ولیکئ چې له یوه مخه کمه نه وي.

د شفیق دوه څلوریزې:

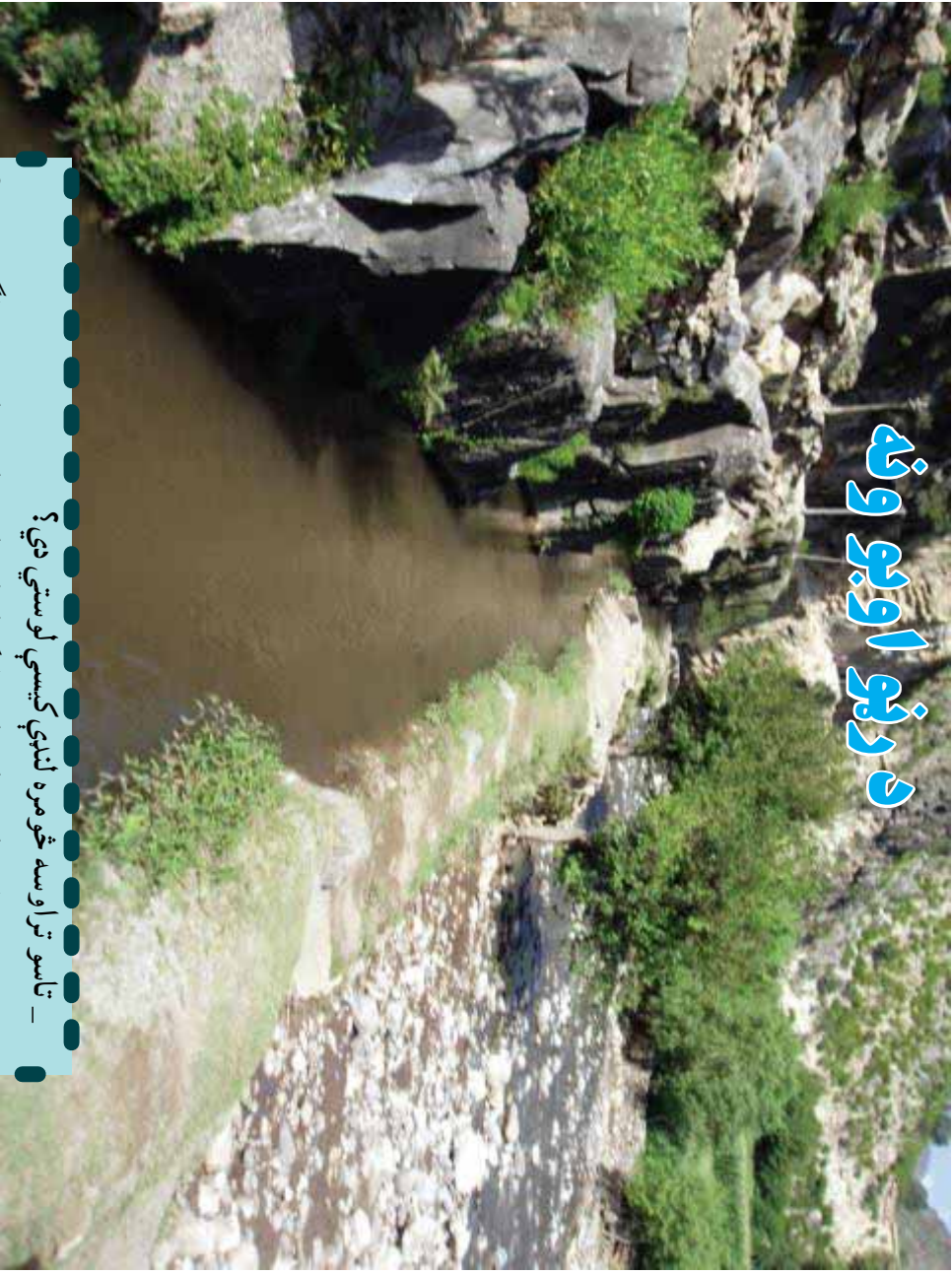
پاکې کړۍ لارې د خپل قوم خادمانو لره
د وفا لاس ورکړۍ د صدق خاوندانو لره
د نوي عصر نیرنگونو بل افسون راوړی
سترگې په برید پرانیستي بڼایي افغانانو لره

که دا یو چې په همدې شانې اوسېږو
نو په مېرو او معدومو به شمېرېږو
راځۍ هلۍ چې لاسونزه سره ورکړو
گوندي دا سیلاب چې راغی لاهو کېږو

د رڼو اوبو ونه

- تاسو تر اوسه خو مره لنډې کيسې لوستي دي؟

- د پښتو د لنډو کيسو کوم کوم ليکوال او د کيسو کومې کومې ټولگې پېژنئ؟

- د لنډو کيسو کوم بهرني ليکوال هم پېژنئ؟

په دې لوست کې تاسو ته داسې يوه ليکنه وړاندې کوو چې د اوبو د ارمان او

په حقيقت کې د ژوند د ارمانونو يوه هنداره ده. دغه کيسه د هندوستان نامتو کيسه

ليکونکي کرشن چندر ليکلې او قلندر مومند لنډه او پښتو کړې ده. لا نوره لنډه بڼه

بې اوس ولولئ.

زموږ له کلي نه دواړه طرف ته سره وچ غرونه دي. د نمر خانېه طرف غرونه خو بالکل سوړ او دي او پکې د مالګې درنګ دی. لوبډيز طرف ته د غرونو پرمخ د کيکر او پلو شې ونې دي. ددې غرونو کالني تګ تور دي، خو ددې تور وړو کابو ترمنځه د خوږو او بو دوه

ښکلې چينې دي او ددې دواړو غرونو ترمنځه زموږ کلی دی.

زموږ د کلي اوږه ډېرې کمې دي. زه چې په ښه بد پوه شوی یم، نو اسمان مې تل له گرمۍ نه لو غوړن ليدلی دی. زموږ د کلي د کورونو او خواو شا د ځمکې رنگ بالکل خړ دی. په دې ځمکه کې چې کومه باجره کېږي، د هغې رنگ هم خړ نه چې لا تور بڅن دی. همدغه شان رنگ زموږ د کلي د مزده وړانو، دهقانانو او د هغوی د جامو دی. له وړوکتوب نه زما یادداشت هډو له اوږو نه شروع کېږي. د اوږو درد، د اوږو موسکا، د اوږو موندل، د اوږو ورکېدل، غرض دا چې زما سينه د اوږو د فراق له تمهيد او د وصال له تاثير نه ډکه ده.

زما ښه يادېږي چې زه وړوکی وم، نو ادې سره به له کلي نه ښکته خوږ ته کوږېدم. ادې به مې چې نمرې وښځل، نو ما به د وچولو لپاره د خوږ پر غاړه غوړول. په خوږ کې لږې لږې اوږه وې، مړې مړې اوږه يې وې، سپينې سپينې وړو وړو اتې وې، بس لکه زموږ د گا ونډې پاينده خان لوړ، بانو. د دواړو موسکا خوږه خوږه وه او د خوږو په قدر خو هم هغه پوهېږي چې د مالګې درنګ کې نوکړي کوي.

زما ياد دي چې دا خوږ به د کال شپږ مياشتې وچ و، چې د چيتر مياشت په په تېرېدو شوه، نو خوږ به په وچېدو لاس پورې کړ او چې ويساک به وتو، نو بس بالکل وچ شوی به و او بيا به دده په تل کې يا تش شنه شنه کاني پاتې شول يا نرمه نرمه خټه. چې سړی په پړې گرځېدو نو داسې به معلومېده لکه چې د ورېښمو په ځالچو قدم ېږدي. يو څو ورځې پس به د خوږ دا خټه هم وچه شوه او په مخ به يې تش د درزونو او گوځو يو چال شان پاتې شو. ماته ښه ياد دي چې ما په وړو مې ځل ددې خوږ وچوبی ليدلی و، نو په هغه شپه مې له ځمه سترګه نه وه پټه کړې. ادې مې راته ډېرې کيسې وولې، خو د ادې په غوږ کې ماته يو له شپه د خوږ په کابو د اوږو وړو وړو ښو پيدل، د کابو منځ

کې تېرېدل او په څنگ تېرېدل وړاندي وړاندي کېدل، لکه چې کله کله به بانو له غوسې نه د کوشې د گوتې پیر نه په تېزۍ تاوه شوه، اوس دا اوبه وچې وي. ماته چې دا خبرې راپاتې شوې نو ادې نه مې پوښتنه وکړه:

— ادې! دا زموږ خوږ چېرته لار؟

— ځمکه کې ننوتو بېچې!

— ولې ځمکه کې ننوتو؟

— د لمر د وېرې.

— ادې! دا خوږ له نمر نه ولې برېږي؟ ها، لمر خو ډېر ښه وي کنه!

— لمر یو نه دی، ښه بېچې! لمر ونه دوه دي، یو د ژمي لمر وي، بل د اوړي لمر. د ژمي

لمر ډېر ښه او مهربانه وي او د اوړي لمر ډېر تېز او غوسه ناک وي، بېچې! دا دواړه وار په وار زموږ کلي ته راځي. د ژمي له لمر نه زموږ ډېر خوشحاله وي، خو چې د اوړي ظالم لمر راشي، نو زموږ له خوږ نه ورو ورو جامې وکښل شروع کېږي...

ما له ادې نه بله پوښتنه وکړه:

— ادې! دا د درنگ اوبه ولې تروې دي؟

— بېچې دا لا بله کیسه ده.

— نو وړایه کنه ماته.

— نه بېچې اوس ویده شه، ناوخته دی.

— نه نه، ماته وړایه کنه ژاړم.

— ښه ښه نیکه! وایم یې درته، خو چغې مه وهه.

— ښه

— ښه نو، دا درنگ دی کنه، دا په پخوا زمانه کې ښاپېرۍ وه او دغه د خوږو اوبو د

چینو غړول دیو و، دا ښاپېرۍ ددې دیو ښځه وه.

— نو بیا!

— نو بیا یو ځل د دیوانو جنگ شو او ددې ښځې خاوند هم پکې لار برتې شو او ښځه

تري پالې شو، ده ورته ويلي و و چې ترڅو زه نه يم راغلي، ته کوړ ناسته اوسه چېرته څه راځه مه. دې ښځې ډېره موده خپل خاوند ته وکتل، خو خاوند يې رانغی. آخر يوه ورځ يو سپين ديو راغی او په دې مين شو. سپين ديو ورته ډېر درواغ مرواغ و ويل چې ستا خاوند د ديوانو جنگ کې مړ شوی دی، نو هغې ورسره واده ومانه... بيا يوه ورځ هغه پوډا ديو راغی او چې دوی دواړه يې وليدل نو له غوسې نه تک سور شو او دواړه يې مړه کړل. له هغې ورځې نه دغو دواړو غرونو ته ازار شوی دی او دا دواړه شنه کاني شوي دي. د هغه مخامخ غر او به ځکه خوږې وي چې هغه خپلې ښځې سره د رښتيانو مينه کوله او ددې بل غر دا او به ځکه تروي دي چې دا د هغې ښځې او ښکې دي چې هر وخت ژاړي او چې دا او ښکې وچې شي نو مالگه تري جوړه شي.

کيسی ختمه شوه او زه ويده شوم، ما به په خوب کې هغه درنگ لیده چې پلار مې پکې مړدوري کوله. ما چې به کله کله پلار پسې هلته دوږی وړله، نو پلار به مې د مالگين تالاو پر غاړه ناست اکثر دا ويل:

- بړه! دلته گورده خومره اوبه دي، خو بيا هم چرته اوبه نشته. زړه مې وايي چې چرته د خوږو او بو تالاو و لټوم او پکې ښې غوږې و وهم چې دا ټوله مالگه مې له وجود نه لرې شي.

- اوبه... اوبه!!

ځکو اوبو پسې فرياد کاوه، خو اوبه نه وې او که وې هم نو يا به پوړي غاړه غر کې وې او يا په خوږ کې، خو دا خوږ هم شپږ مياشتې وچ و او بيا يوه ورځ خو بالکل ورک شو. دا زما د ماشومتوب خبره نه ده، زما د زلميتوب واقعه ده. زموږ له کلي نه ډېر لري هغه د زرگونو جريڼو جاگير خاوند اکبر علي زموږ د کليوالو د خوښې خلاف د خوږ مخه بدله کړه، خپل پټي يې پرې خړوب کړل او زموږ او د خواوشا نور کلي يې تندي ته پېښودل. د کلي خلک داسې او تر شول لکه چې د چا مور و پلار مړه شوي وي. خوږ مړ شو او د هغه اوبه هم او موږ ترته شو. زما ښه په ياد دي چې د کلي ځکو سرکار کې په اکبر علي عريضې وکړې، خو اکبر علي د هغه ځای تر ټولو لوی خان و. د مالگې ټيکه

هم د هغه وه، نو نتیجه يې دا شوه چې د کلو خلکو خوږ خو رابيا نه کړو، خو د مالگې مزدوری، بې بابو دي.

زه چې وړوکی وم نو په دغه مخامخ غرده کې ایځي یوه چینه وه، خو لږ چې لوی شوم، دغله یوه بله چینه هم وڅوټکېده. دا هم یوه په زړه پورې کیسه لري چې زما پلار د کلي د خلکو په ټینگار د چینې په لټون پسې ووت او چې کله بې بله چینه پیدا کړه نو د خلکو د گډاگانو او سمندرو یو شور جوړ شو.

زه هم په درنگ کې مزدور شوم، ماښام په ستړۍ ستو مانه کور ته راغلم، وده به شوم او چې لمر به خړېکه وهله نو زه به په درنگ ورننوتی وم. له څو شپو راسې مې بانو نه وه لیدلې. یوه ورځ ماښام چې له کار نه راتلم، نو بانو مې په لاره ولیده. راته یې وویل:

– نن راشه ښه، کار مې دی درسره.

– زه ډېر ستړی یم نشم درتلی.

– نه نه ډېر ضروري کار مې دی درسره، راشه ښه.

او چې زه له پېشنمې نه مخکې چینې ته ورسېدم، نو بانو ناسته وه. هغه چوپ وه. زه هم چوپ وم، خو ما زړه ټینګ نه کړای شو.

– څه چل دی آخر، وایه کنه!

– زه درنه روانه یم!

– زما زړه درز پرېوتو. ما ویل که چینه وچه شوه، زما مری خپه شوي وه. ما په

سخته ویل:

– چرته؟

– زما واده دی.

زه بې اختیاره شوم:

– ستا واده؟

– هو! ما د تره زوی ته ودوي. هغه له کالام نه راغلی دی. کوهاټ کې دی، صوبه دار

دی. هغې دا ټولې خبرې په یوه سا وکړې. زه غوسه شوم. هغه چوپ شوه. زه سوچونو په سر واخیستم. بانو بیا وویل:

– دارښتیا دي چې ولې چې کوهانت کې ډېرې تېرې اوبه دي. خو خو چينې دي پکې. بمبې دي پکې، چې کله دي زړه غواړي، تاو بې کره او منګی ډک کره، هه...

د هغې اواز له خوشحالي نه رېږده. زه ورته ورنژدې شوم. سترگو ته مې بې وکتل. د هغې په سترگو کې زما له مينې نه انکار نه و، دا وه چې پکې د اوبو اقرار و، ما داسې محسوسه کړه چې مينه يو ازي صداقت، اخلاص او جذبه نه غواړي، لږې لږې اوبه هم غواړي. موږ دواړه چوپ و و. بانو منګی ډکو لو، منګی بې ډک کر او لاړه.

په کومه شپه چې د بانو واده و، نو ما خوب وليد چې زموږ بيا ډک ډک راغلی دی. د مالګې غر کې هم د خوږو اوبو چينې راخوټکېدلې دي او زموږ د کلي په منځ منځ کې يوه لويه ونه ده. دا ونه ټوله له اوبو نه جوړه ده. د ونې جرړې، ښاخونه، گلونه، مېوه او پانې ټولې د اوبو دي او له دې ښاخونو او پانو نه د اوبو ويالې روانې دي او په دې اوبو د کلي ځمکې خړوب شوي دي. خلک لگيا دي، کړوندي کړي، ښځې نمرې وينځي. ماشومان د گلونو اميلونه په لاس له ونې نه گرچاپېر ګډېږي. بانو پاکې جامې اغوستې او ماته وايي:

– اوس خو زموږ کلي کې د رڼو اوبو ونه راټوکېدلې ده کنه، اوس خو درنه زه هېچرته نه ځم. څومره ښه خوب و، خو چې ما مې پلار ته ووايه، نو هغه راته وويل:

– بل چاته خو دې نه دی ويلی؟

– نه بابا دا خو خوب دی، تاسې ولې وېرېږئ!

– خوب دی، خو عجيبه خوب دی!

– نه بابا! ما خو چې خوب کې کومه ونه ليدلې وه، هغه خو سره نه وه، د هغې رنگ خو لکه د اوبو په شان و، خو داده چې پکې د مېوې پر ځای د ګلابو سرې سرې کوزې غونډې ښکارېدې چې له هغې نه اوبه بهېدې.

– هر څه چې دي، خو دا ډېر خراب خوب دی، که پوښس واورېدو، نو تابه هم داسې

بوځي لکه چې هغه مزدوران يې بوتلي و و.
زما بڼه ياد دي چې د پلار له وېرې ما شو ورځي دا خوب چاته ونه وايه. ما چې د درنگ مزدورانو ته دا خبره وکړه، نو هغوی وخنډل:

— دا خوب، خو دلته ډېر و کسانو ليدلی دی! دا خوب به رښتيا کېږي که خدای کول!
ما خو ورومې د دوی په خبرو يقين نه کولو خو اوس په دې پوره شوی يم چې زموږ دا خوب به خامخا رښتيا کېږي. يوه ورځ به د اوبو دا ونه زموږ په کلي کې زرغوښېږي، تش جامونه به ډکېږي، خیرن نمرې به وينځل کېږي، جل وهلي زړونه به تازه کېږي او ټولې شاړې ځمکې به دانېږي.

۱- د کيسې يوه يوه برخه دې زده کوونکي يو ځل بيا په وارسره ولولې.

۲- په کيسه کې دغه پنځه لغتونه دي يو يو زده کوونکی معنا کړي؟ بيا دې نور زده کوونکي له کيسې څخه لس نور لغتونه انتخاب او له خپلو همټو لگيو الو دې يې معنا وپوښتي:

لوغړن، باجره، جرړې، نمری، خوږ

۳- زده کوونکي دې په دريو برخو ووېشل شي، يوه برخه دې ددې کيسې نومونه له خانه سره په کتابچو کې وليکي، دويمه ډله صفتونه او دريمه فعلونه. بيا دې ټول خپل لستونه ټولگيو الو ته ولولي.

۴- يو تن زده کوونکی دې په خپله خوښه او يو زده کوونکی دې د ښوونکي په خوښه ددې کيسې لنډ مطلب په خپلو الفاظو په ساده توگه خپلو ټولگيو الو ته څرگند کړي.

هر زده کورنکی دې د خپل کلي يا خپل ښار اړوند يوه په زړه پورې پېښه د لنډې کيسې په توگه وليکي. د مخونو شمېر دې له دوو مخونو څخه نيولې تر څلورو مخونو پورې وي.

شپېلۍ

د غوره په ذهن کې خوره شوه شپېلۍ
په سرو ممانو مېلمنه شوه شپېلۍ
دا د ککېړۍ پلو خو وړوۍ لږ
تللي کوچۍ وه راستنه شوه شپېلۍ
وري زلمي شول، اوښکې پېغلې شولې
لکه څېړۍ په غرونو شنه شوه شپېلۍ
ستورو جامې د اټن واغوستلې
د هسک د دښتو ترانه شوه شپېلۍ
(اسحاق ننگيال)

طامع هميش وي په انتظار کې
آب يې د مخ ځي په هر ډيار کې
گنج چې د صبر پير محمد بيا موند
توانگر باله شي په دا ډيار کې
(پير محمد کاکړ)

په پښتو کې ناول لیکنه

دا چې ناول

ناول دمله مخي

– تاسو تر اوسه کوم ناولونه لوستي دي ؟

– کوم ناول مو ډېر خوښ شوی او ولې ؟

– د پښتو ناولونو په اړه تر معلوماتو مخکې لازمه ده چې د ناول په اړه لنډې خبرې

وکړو. ناول انگلیسي کلمه ده او ویل کېږي چې له ایټالیايي (نو ویلا) څخه اخیستل شوی چې

د (نوي یا کوچني) په معنا دی، خو په نورو اروپایي ژبو کې د ناول پر ځای د رومان اصطلاح

کارو له کېږي. موږ دلته د (ناول) او (رومان) دواړه اصطلاحګانې د واحد داستاني اثر لپاره

کاروو. ناول یا رومان په حقیقت کې یو نسبتاً اوږد داستاني روایت دی. په دغه روایت کې

شخصیتونه (با شخصیت) د پېښو په یوه پړاو کې لږ لږ کي لږ لږ کېږي. د رومان د اوږدوالي

او حجم په اړه بېلابېل نظرونه ورکړل شوي دي. له ډېرش څخه تر څلوېښت او پنځوس زره

کلمو پورې یې ورته کم حد ټاکلی او تر دې هر څومره زیاتېدلای شي. هر ناول او رومان

د ژوند د پېښو روایت دی او په هغو کې کرکټرونه، د پېښو کرکټر، صحنې، اړیکې او نور

شامل دي. د خبرونکو په نظر: ناول هغه خلاق منشور روایت دی چې په لازمه توګه د پېښو

تسلسل ته پاملرنه کوي. په ناول کې یو شمېر شخصیتونه (کرکټرونه) په ځانګړو صحنو او

پېښو کې ګډون لري. که لنډه کیسه یوازې یو سارته ورته وي (د سار یوې آلي ته)، نو ناول

او رومان یوه سمفوني یا ارکسترا او د سازونو یوه ټولګه ده.

ناول لومړی زموږ ادبياتو ته د ژباړې په بڼه راغلې دی. مخکې تر دې چې په پښتو ژبه ناول وليکل شي، له اردو ژبې څخه پښتو ته ځينې ناولونه راوژباړل شول.

په دې لړ کې دوه لومړني ژباړل شوي ناولونه د يادولو وړ دي: نقش نگين يا ((مراة العروس)) او ((توبة النصوح)). دواړه ناولونه په اردو ژبه د هند د نوميالي ليکوال او شاعر ډيټي نذير احمد خان په قلم ليکل شوي دي. مراة العروس د ((نقش نگين)) په نامه د ارواښاد ميا حسيب گل کاکاخېل له خوا او توبة النصوح د ارواښاد ميا محمد يوسف کاکاخېل له خوا په پښتو ژباړل شوي دي.

ډيټي نذير احمد خان د هند د ښې وچې له مخکښو ادبي شخصيتونو څخه گڼل کېږي. د هغه په آثارو کې د ټولنيز انتقاد روح ډېر پياوړی دی او د اردو ژبې لومړنی ناول ليکونکی گڼل کېږي.

د ډيټي نذير احمد خان دغه ياد شوي ناولونه په پښتو ژبه لومړني ژباړل شوي ناولونه دي. نقش نگين له ۱۸۷۷م. کال څخه مخکې له اردو څخه په پښتو ژباړل شوی، خو په ۱۹۵۷م. کال کې په پېښور کې چاپ او خپور شوی دی، خو توبة النصوح په ۱۹۰۴م. کال کې په پښتو ژباړل شوی او پر همدغه کال چاپ شوی دی.

په پښتو ژبه لومړنی ليکل شوی ناول د پياوړي ليکوال سيد راحت زاخېلي په قلم د ((نتيجه عشق)) يا ((ناول د ماه رخې)) په نوم کښل شوی او په ۱۹۱۰م. کال کې په پېښور کې چاپ شوی دی.

له دغه لومړني ناول څخه وروسته تر ډېرو کلونو پورې په کوزه پښتونخوا کې د کوم ناول د ليکلو پټه نشته. بيا نو په بېلابېلو وختونو کې دغه ناولونه وليکل شول:

- په ۱۹۵۰م. کال کې د صاحبزاده محمد اديس ((پېغله)) نومې ناول چاپ شو.
- په ۱۹۵۷م. کال کې د اشرف دراني ليکلی ناول د ((زړې سترگې)) په نوم خپور شو.

– په ۱۹۵۷م. کال کې د حمزه شينواري ((نوي چچې)) نومې ناول چاپ شو.

له دغو څو لومړنيو ناولونو سره سم او ترې راوړسته دغه نور پښتو ناولونه هم

چاپ شوي دي:

– د رشيد علي دهقان: ((د سرو تعويذ))

– د محمد ابراهيم شينم (خو ايني او نبرو)

– د سيد رسول رسا دغه پنځه ناو لونه: مفرو، شمی، خو دکشي، مامونی او ميخانه.

– د ډاکټر شير زمان غمښن طايزي دغه پنځه ناو لونه: گل خان، امانت، رحمان کورونه، غونډۍ او واده ونه شو.

په کوزه پښتونخوا کې تر دې وروسته هم دغه لړۍ راروانه ده او اس يو زيات شمېر ناو لونه ليکل شوي او خپاره شوي دي.

په افغانستان کې هم دغه لړۍ له ژباړې څخه پيل شوې ده. هغه لومړنۍ ناو ل چې په افغانستان کې په پښتو ژبه ژباړل شوی دی، د فرانسې د نو ميالي ليکوال ويکتور هوگو (بيو زلان) نومې ناو ل دی. دغه ناو ل د استاد عبدالحي حبيبي په قلم ژباړل شوی او په ۱۳۱۰ هـ. ش. کال کې د کندهار د ((طلوع افغان)) جريدې په پاڼو کې په پرله پسې توگه

خپور شوی دی.

دلته په پښتو ژبه لومړنۍ ليکل شوی ناو ل د برهان الدين کشککي په قلم ليکل شوی او په ۱۳۱۷ هـ. ش. کال کې خپور شوی دی. سره له دې چې ددې ناو ل پر څنډه ليکل شوي چې اصلي موضوع يا سوژه يې له بهرنيو مطبوعاتو څخه اخيستي ده، خو خپله د ليکوال په قلم ليکل شوی او ژباړه نه ده. د نوموړي ليکوال يو بل ژباړلی ناو ل په همدغه وخت کې خپور شو چې ((په پټه د پتو پلټنې)) نومېږي، دا يو په زړه پورې پو ليسي ناو ل دی.

تر دې وروسته په افغانستان کې د ډېرو ليکوالو ناو لونه چاپ او خپاره شوي دي. په افغانستان کې په وروستيو کلونو کې يو شمېر نور ناو لونه هم ليکل شوي او اس زموږ ځوانو ليکوالو هم د هنري ادبياتو دغې برخې يا ژانر ته ځانگړې پاملرنه کړې او په زړه پورې ناو لونه يې ليکلي دي.

د متن لندیز:

په کوزه پښتو نخو کې په پښتو ژبه لومړني ژباړل شوي ناو لونه ((مرآة العروس)) يا ((نقش نگین)) او ((توبة النصوح)) دی. لومړنی ناول د سيد راحت زاخيلي په قلم په ۱۹۱۰م. کې ليکل شوی او ((نتیجه عشق)) يا ((ناول د ماه رخې)) نومېږي. په افغانستان کې لومړنی ژباړل شوی ناول د ويکتور هوگو (بهو زلان) دی. ليکل شوی پښتو ناول د برهان الدين کشککي ((پټه مينه)) ده. په کوزه پښتو نخو او افغانستان کې تر دغو لومړنيو آثارو وروسته گڼ شمېر ناو لونه ليکل شوي چې شمېر يې لسگونو ته رسېږي.

۱- زده کونکي دې په وار سره ددې لوست يو پر اگراف ولولي او نور ټولگيوال دې غور ورتنه ونيسي.

۲- زده کونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب وليکي:

- په افغانستان کې په پښتو ژبه لومړنی ناول کوم يو دی، ليکوال او ژباړونکی يې څوک دی؟
- په کوزه پښتو نخو کې په پښتو ژبه لومړني نالونه څه نومېږي، د ليکوال او ژباړونکو نومونه يې واخلئ؟
- د سيد راحت زاخيلي په قلم ليکل شوی لومړی پښتو ناول څه نومېږي؟
- د برهان الدين کشککي د يو ليکلي او يو ژباړلي ناول نومونه واخلئ؟

۳- خو تنه زده کو ونکي دي په دغو موضوعاتو خپلو ټولگيو الو ته لنډ لنډ معلومات ورکړي:

الف: د ناول او رومان ترمنځ څه اړيکي دي؟

ب: په کوزه پښتونخوا کې د ناول ليکنې تاريخي بهير

ج: په افغانستان کې د ناول ليکنې تاريخي بهير

۴- زده کوونکي دي په دوو ډلو ورېشل شي، لومړنۍ ډله دي په پښتو ژبه د ليکل شوو ناولونو د يو يو نوم اخلي او بلې ډلې يو تن دي ددغه ناول د ليکوال نوم يادوي. زده کوونکي کولای شي چې په دې لوست کې د يادو شوو ناولونو نومونه واخلې او که د نورو پښتو ناولونو نومونه ورته ياد وي يا بې لوستي وي، د هغو نومونه هم اخيستلای شي.

زده کوونکي دي د يو داسې ناول په باب لنډ معلومات وليکي چې لوستلي يې وي. دغه معلومات دي په دوو مخونو کې وليکي او دغو ټکو ته يې پام ضرور دی:

۱- د ناول لنډه پېژندنه، نوم، ليکوال، پاڅاېرونکي، د مخونو شمېر، د چاپ ځای او کال.

۲- د ناول د کيسې يا موضوع لنډه معرفي.

۳- په ناول کې بې څه شې خوښ شوی او کومه برخه يې نه ده خوښه شوې او ولې؟
په بله ورځ دي يې خپلو ټولگيو الو ته واوروي او يا دي پرې په ټولگي کې د خپلو يادښتونو له مخې لنډې خبرې وکړي.

حكايت

حانم طايي چا وړوښته چې له ځانه دي هم بلند همت خوځ ليدلى دى،
يا دي اورېدلى دى؟

وي ويل: يوه ورځ مې څلوېښت اړښان ذبح كړي و.
اسيران مې د عربو او فقيران بللي و. ناگاه مې په صحرا يو خاركش
وليد، د لرگيو گېلى په سر. ورته مې وويل چې په مهملى د حانم ولي نه
وړدرومې؟ خلك پرې جمع شوي دي، دعوت يې عام كړى دى.

وي يې:

هر چې خوري د خپل منت روتې،
څه به كاندي د حانم د اوښ بوتې

هغه شخص مې په همت په جوانمردۍ ترځان هسك وليده.

((گلدسته))

انديښنه كه په غره غره كېږدي
غر به هم لكه وينښته كا
خوار سسړى ملامت نه دى
كه په غم كې ځان اوبسه كا
((خوشحال خان خټک))

ویکتور هوگو د فرانسی نو میالی لیکوال

- د نړۍ د خومره لیکوالو نومونه مو زده دي؟
- آیا د کومو نړیوالو لیکوالو کتابونه مو لوستي دي؟
- د ویکتور هوگو نوم مو او رېډلې، یا مو د هغه کوم کتاب لوستی دی؟
- د نړۍ د ادبي څېرو په لړ کې ویکتور هوگو خپل ځانگړی ځای لري. هغه په نو لسمه پېړۍ کې د فرانسی او ټولې نړۍ د سترو شاعرانو او لیکوالو په کتار کې شمېرل کېږي.
- په دې لوست کې د نړۍ ددغه نومیالي شاعر او لیکوال په باب معلومات ترلاسه کوئ.

ويكتور هوگو په ۱۸۰۲م. کال د فرانسې په ختيځ (بين انسون) کې وزېږېد. نيکه يې د يو داسې بزگر زوی و چې د (نانسي) په ښار کې يې ترکاني هم کو له. پلار يې په پوځ کې خدمت غوره کړ او د ناپليون په لښکر کې تر جنرالۍ ورسېد. د هوگو مور د يو بېړۍ وان

لور وه.

هوگو په وروکتوب کې ډېر کمزوری او بې ځانه و. هيچا هم داسې فکر نه کاوه چې ماشوم ويکتور دې گوندې ژوندې پاتې شي، خو هغه ژوندۍ پاتې شو او داسې ژوندۍ چې ژونديتوب او د ژوند يادونو او وياړونو يې تر مرگ وروسته هم دوام وکړ.

لومړۍ يې په پاریس کې زده کړې پيل کړې او څه وخت وروسته يې په رياضي، شعر او لاتيني ژبه کې يې ساری پرمختگ وکړ او خپلې زده کړې يې بشپړې کړې. څرنگه چې د ويکتور هوگو پلار د جنرالۍ په وظيفه کې کله په يو ځای او کله په بل ځای کې و، نو د هوگو ژوند هم ټول يا زياتره په سفرونو کې تېر شو. بېلابېل ښارونه او هېوادونه يې وليدل. په پای کې له خپلې کورنۍ سره يو ځای پاریس ته لاړ او هلته يې استوگنه غوره کړه، دغو سفرونو د هوگو پر ژوند او ذهن پوره اغېز وکړ.

په پاریس کې له استوگنې سره سم دوی له يوې بلې پوځي کورنۍ سره اړيکې پيدا کړلې او په دې کورنۍ کې د (ادل) په نوم له يوې نجلۍ سره يې مينه پيدا شوه او په پای کې يې ورسره واده وکړ.

هوگو د پاریس په (دارالفنون) کې زده کړو ته دوام ورکړ. همدلته يې خپل لومړني شعرونه وويل. لومړنيو شعرونو يې د ښوونځي جايزه وگټله. د فرانسې د هغه وخت يو نوميالي شاعر او ليکوال ((شاتوبريان)) هغه ته د يوه ((عالي ماشوم)) نوم ورکړ.

له خپل وروسته يې يو ځای يوه پنځلس ورځنۍ مجله خپره کړه. په دې مجله کې يې په خپل نامه او نورو مستعارو نومونو مقالې خپرې کړې، داسې مقالې چې د وخت د ادبي او ان سياسي محافلو پام وړ شوې. نوموړی د همدغې مجلې په پاڼو کې لازم شهرت ته ورسېد. د دربار ستاينې يې هم وکړې او د پاچا له لوري يې شعرونو ته جازبې هم ورکړل شوې او د دود وړو فرانکو د تنخواه يوه دنده هم وروسيارل شوه.

له دې وروسته د هوگو ادبي هلې ځلې زياتېږي. په ادبي مجالسو کې له ليکوالو او شاعرانو سره اړيکې پيدا کوي او ادبي غونډې هم جوړوي. تر ۲۵ کلنۍ پورې د دربار پلوی و. تر هغه وروسته يې ملاتړ شکمن کېږي يا مشروطه بڼه غوره کوي.

هغه ته دا نظر پيدا کېږي چې د هېوادونو او ولسونو د پرمختګ او بریاليتوب لپاره آزادي ډېره ضروري ده. د خپل همدغه نظر لپاره د ((کرمول)) په نوم يوه ډرامه او د ډرامې سربېره ليکي. دغه ډرامه او سربېره يې دومره اهميت پيدا کوي چې په فرانسه کې د رومانټيزم د ادبي مکتب پيل گڼل کېږي.

ويکتور هوگو په خپل ژوند کې له زياتو کړاوونو سره هم مخامخ شو، او لادونه يې په پرله پسې توګه مړه شول او د يوې لور مړينې دومره وځور اوه چې څو کاله يې قلم له لاسه وغورځېد.

په ۱۸۴۱م. کال کې هوگو له درې ځلې مالي وروسته د فرانسې د اکاډمۍ په غړيتوب ومنل شو. د فرانسې پاچا (فليب لويي) له هوگو سره ځانګړې دوستي لرله. د همدغې دوستۍ له کبله هغه څو ځله د انتصابي ستاينور په توګه د مشرانو جرګې غړی شو.

په ۱۸۴۸م. کال په فرانسه کې کورنۍ اړ و دوېر شروع شو. ولس د بدمرغي په لمبو کې سوړېده. هوگو په همدغه وخت کې د خپل ولس په ګټه سياست ته وروډانګل. د هغه وخت يو بل نامتو شاعر ((لامارتين)) د هوگو په همکاري وړانديز وکړ چې يو موقت حکومت ډي جوړ شي او په موقت حکومت کې هغه د پوهنې د وزير په څوکۍ وټاکل شو، خو اړ و دوېر روان و. هوگو د سلطنت ضد ډلو کلک ملګری شو او له همدې نېټې

څخه يې د فرانسې له پاچا ناپليون سره دښمني پيل شوه.

هوگو به د بې وزلو خلکو پلوي کوله، ويناوې به يې کولې او زيات محبوبيت يې پيدا کړ، کله چې ((لويي ناپليون)) د فرانسې پاچاهۍ ته ورسېد، غوښتل يې چې د خپل واک د ټينګښت لپاره يو څو اکمن گوند جوړ کړي. په همدې وخت کې هوگو د ناپليون سخت مخالفت پيل کړ. ناپليون بريالی شو، د هوگو په ګډون ۸۴ تنه د عامه امنيت د تخريبو و نکو په نوم معرفي او د فرانسې له خاورې نه تبعيد شول. هغه لومړی پروکسل

او بيا انگلستان ته لاړ او هلته يې د ((ژرسي)) او ((کرنسي)) په جزېرو کې د تبعيد عمر تېراوه. د تبعيد په وخت کې يې خپل په زړه پورې آثار وليکل.

په ۱۸۷۰م. کال کې له ۱۹ کلن تبعيد وروسته فرانسې ته راستون شو، خو ځله د

خلکو له خوا د فرانسې د شورا د غړي په توگه وټاکل شو. هغه په ۱۸۸۵م. کال کې د ۸۳ کالو په عمر مړ شو.

د ويکتور هوگو په ليکل شوو کتابونو کې ((بېنويان)) تر ټولو مشهور دی. دغه اثر ډېر زيات نړيوال شهرت لري، خو يو شمېر نور مهم کتابونه يې دادي:

هغه سړی چې خاندې، د خزان پانې، بدمرغان، مکافات، انتقام، سمندري کارگران او يو شمېر نور...

((د يو محکوم سرگذشت)) د هوگو له وروستيو په زړه پورې آثارو څخه شمېرل کېږي. په دې داستان کې د يو داسې انسان د محکوميت غږ او رېدل کېږي چې په اعدام محکوم شوی دی. هغه د زندان له تورتم څخه خپلې بېخې ته خپل سرگذشت ليکي. په دغه وېر لږلې سرگذشت کې د محکوم د خپل ژوند او د نورو خلکو د ژوند ځينې اړخونه او واقعيتونه راتر سترگو کېږي. هغه خپل دغه داستان د پانسې پر ضد ليکي، هوگو غواړي په دې اثر کې په مجموع کې د ((انسان)) او ((انسانيت)) دفاع وکړي. هغه د انسان وژنې سخت مخالف دی.

ويکتور هوگو نه يوازې دا چې د فرانسې لوی شاعر او ليکوال و، په خپله پېړۍ کې د نړۍ د سترو ليکوالو په کتار کې شمېرل کېږي. له همدې کبله هغه ته د خپلې پېړۍ د بنسټونکي نوم هم ورکړل شوی دی.

د متن لنډيز:

د نړۍ د نو مياليو شاعرانو او ليکوالو په لړ کې ويکتور هوگو زيات شهرت لري. هغه په ۱۹مه پېړۍ کې د فرانسې نامتو ليکوال او شاعر دی. هغه د رومانيزم د ادبي مکتب له بنسټ ايښودونکو څخه گڼل کېږي. د ځينو مشهور آثارو نومونه يې

دادي:

بېنويان يا (بېوزلان)، کرمول، د يو محکوم سرگذشت، هغه سړی چې خاندی، مکافات، بدمرغان، انتقام، سمندري کارگران او يو شمېر نور...

ويکتور هوگو د خپل ژوند ډېر کلونه له (نابليون) سره د مخالفت له کبله په تبعيد کې تېر کړل.

د رومانټيزم ادبي مکتب: د نړۍ په ادبي مکتبونو کې ځينې مشهور يې دادي: کلاسیسیزم، رومانټيزم، سمبوليزم، رياليزم او نور... د رومانټيزم ادبي مکتب د اتمسمې پېړۍ په پای او د نولسمې پېړۍ په پيل کې په اروپا کې راڅرگند شو. مخکښان يې په انگلستان کې: ويليام بلیک او کالريج، په جرمني کې: گوېته او شيلر او په فرانسه کې ويکتور هوگو، شاتو برن او لامارتین دي. رومانټيزم په حقیقت کې يو انقلابي غورځنگ و او شعارونه يې تر ډېره حده د روڼ اندۍ، د دوران فلسفې او سياسي بڼه لري، د انسان د آزادو احساساتو بيان او د فردی حقوقو تائيد يې د شعارونو لومړنۍ کرښې وې. دغه ادبي مکتب د کلاسیزم د ادبي مکتب د چوکاټونو پر وړاندې د نوو افکارو د لرونکو لیکوالو او شاعرانو له لوري رامنځته شو او په ټوله اروپا او نړۍ کې خپور شو. دغه کلمه ځينو کسانو د رومانټيسيزم په بڼه هم لیکلې ده چې دواړه د يو مفهوم لپاره کارول کېږي. رومانټيزم په حقیقت کې د کلاسیکو منل شوو زړو ادبي قوانینو پر وړاندې د بغاوت رنگ لري. د دوی په نظر د کلاسیزم د مکتب وچ او زاړه چوکاټونه نور د نوي عصر فلسفې او ادبي غوښتنو ته ځواب نه شي ويلای. څېړونکو ۱۸۳۰م. کال د ادبي انقلاب کال گڼلی دی. په دې کال کې ويکتور هوگو او ملګرو يې رومانټيزم د هنر او شخصیت د آزادۍ د مکتب په عنوان معرفي کړ. رومانټیک هنرمند او لیکوال د خپل روح غوښتنو او اړتیاو و ته زیات ارزښت ورکوي او ځانګړي احساسات پکې خپل ځای لري.

۱- زده کو ونکي دي په نوبت سره د لوست يو يو پراگراف په لور غږ خپلو تو لگيو الو ته ولولي.

۲- زده کو ونکي دي دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:
 - ويکتور هوگو په کومه پېړۍ کې په کوم هېواد کې اوسېده؟
 - د هوگو د ژوند عمده او مهمې پېښې کومې دي؟
 - ويکتور هوگو د کوم ادبي ښوونځي يا مکتب او لارې له مخکښانو څخه شمېرل کېږي؟

۳- زده کو ونکي دي دغه څلور څو اېه پوښتنه کې سم ځواب په ښه کړي:
 ويکتور هوگو ددغو کتابونو يا آثارو ليکوال دی:

الف: بېنويان (يا بېوزلان)، د يو محکوم سرگذشت، هغه سړی چې خاندني
 ب: د يو محکوم سرگذشت، روميو او ژوليت، بېنويان (يا بېوزلان)

ج: هغه سړی چې خاندې، گيتانجلي، اټلو

د: بېنويان (يا بېوزلان)، جگړه او سو له، هغه سړی چې خاندې.

۴- څلور تنه زده کو ونکي دي دلوست عمده عمده ټکي په خپلو الفاظو کې خپلو تو لگيو الو ته ووايي.

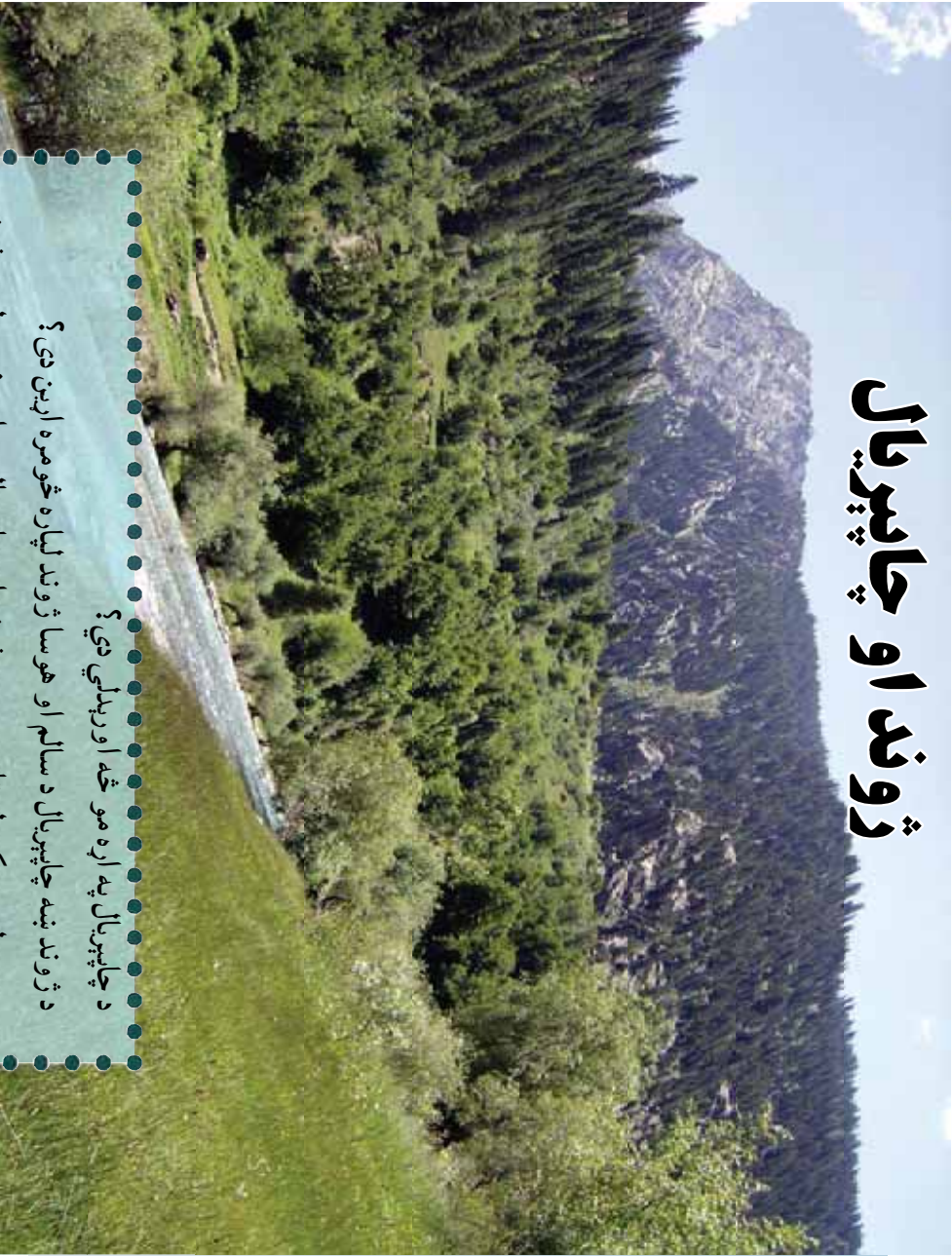

زده کو ونکي دي د نړۍ د يو داسې ليکوال يا شاعر په باب يا د هغه د کوم اثر او کتاب په باب يو مخ ليکنه وکړي چې پېژني نې، که يې د هغه کوم کتاب لوستی وي، د کتاب په باب دي معلومات وليکي او که د شاعر او ليکوال په باب يې څه لوستي وي، هغه دي په خپل قلم وليکي او په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دي يې تو لگيو الو ته واوروي.

ژوند او چاپېريال

د چاپېريال په اړه مو څه اورېدلي دي؟
د ژوند ښه چاپېريال د سالم او هوسا ژوند لپاره څومره اړين دى؟

- په دې لوست کې له تاسو سره د ژوند او چاپېريال په اړه خبرې لرو. ژوند پر چاپېريال څه اثر لري؟ يا دا چې چاپېريال د ژوند لپاره څومره ارزښت لري؟ دغه ډول موضوعگانې زموږ او ستاسو د ژوند لپاره ډېر اهميت لري او بايد جدي پاملرنه ورته وشي. په تېرو لوستونو کې مو د چاپېريال په اړه مطالب لوستي دي. په دې لوست کې به ځانگړې توگه د ژوند او چاپېريال پر اړيکو تاسو ته ځينې مطالب وړاندې کوو.

ژوند او د ژوند چاپېريال په ډېرو برخو کې يو له بل سره نږدې اړيکې لري. د موجوداتو ژوند پر خپل شاوخوا او چاپېريال ژور اغېز لري او دغه راز چاپېريال هم د انسانانو، حيواناتو او نباتاتو پر ژوند هر اړخيز اثر غورځوي.

موږ ته لازمه ده چې د خپل ژوند چاپېريال ته هميشنې پاملرنه وکړو، دغه کار نه يوازې دا چې زموږ د ځان لپاره گټور دی، د ټولو انسانانو او ټولې نړۍ لپاره گټور دی. د چاپېريال د پاک ساتلو، د چاپېريال د ارزښت، د چاپېريال د اړتيا و او نورو موضوعگانو په اړه بايد نه يوازې دا چې ځانونه پوه کړو، نورو ته يې په پوهولو کې هم هلې ځلې وکړو.

که موږ خپل چاپېريال ته پام ونه کړو، له ډېرو ستونزو سره مخامخ کېږو، تر ټولو مهمه خبره داده چې نن سبا ټوله نړۍ د چاپېريال د ککړتيا له ستونزو سره لاس او گړيو ان ده. هوا اکېره شوې ده، اوبه ککړې شوې دي، په نړۍ کې د نفوسو د زياتوالي له امله د څښاک او خوراک د موادو د کمښت په څنگ کې د ژوند چاپېريال هم له گټو گواښونو سره مخامخ دی. د چاپېريال او هوا اککړتيا پر اقليم هم اغېز کړی دی. د ټولې نړۍ د ټوډوخي کچه د لوړوالي خواته درومي. له دې کبله د نړۍ د پخوانو ستري سمندري زيرمې د وييلې کېدو په حال کې دي. دا ټولې نړۍ ته يو ستر گواښ دی.

دهواد ککړتيا له امله بېلابېل رنځونه راپيدا کېږي، لکه: د وينې پرندوالی، د تنفس بېلابېلې ناروغي، حساسيتونه او نور... ددغې ککړتيا لاملونه ډېر زيات دي او هرې برخې ته يې پاملرنه ضروري ده. د صنعت له ودې سره سم چاپېريال ته او د هوا او اوبو ککړتيا ته ډېر گواښونه ورمخامخ دي. له يوې خوا بېلابېل گازونه او لوگي، د سمون توکي او نور پر هوا ورگډېږي او د تنفس له لارې د انسانانو او حيواناتو سپړو ته ورداخلېږي او دا د هغوی بدن ته سخت تاوان وړاوي. ان چې پر نباتاتو، وينو او سبو هم خپل اغېز لري. په ډېرو هېوادونو کې ددغو لوگيو او گازونو د تصفيې لپاره لارې چارې نه دي لټول شوي او له همدې کبله يې نړۍ ته زيانونه په پرله پسې توگه مخ پر زياتېدو دي. اوبه د نړۍ لپاره ډېر اهميت لري. د ټولو موجوداتو لپاره اوبه حياتي ارزښت لري،

يعني دا چې د ټولو موجوداتو ژوند وريوري تړلی دی. ويل کېږي چې دنړۍ ۸۹ په سلو کې اوبه مالګينې او تروي دي، دوه په سلو کې خورې او په سلو کې يوه برخه يې زموږ لپاره د گټې وړ دي. انسانان نه يوازې د څښلو لپاره، بلکې د ژوند د ټولو فعاليتونو لپاره د اوبو کارولو ته اړ دي. کرنې ته اساسي ارزښت لري. اوس دنړۍ د اوبو اساسي زېرمې ډېرې کمې شوي دي. د زېرمو د کمېدلو په څنګ کې له بده مرغه دغه اوبه د بېلابېلو عواملو له کبله ککړې شوي دي. د صنعتي پارکونو او کارخانو د جوړېدو او زياتېدو له کبله، د نفوسو د زياتوالي له کبله، د کاناليزاسيون د نه لرلو له کبله، د روغتيايي نه مراقبت او څارنې او دغه راز د نورو عواملو له مخې د اوبو ناپاکۍ زياتې شوي او اوبه ککړې شوي دي.

د څرخايو نه، څنګلو نه، بڼو نه او چمنو نه له گوښونو سره مخامخ دي. زياتره خلک پرخپل سر څنګلو نه وهي او څرخايو نه له منځه وړي، له همدې کبله د باران کمښت، د اوبو لږوالی، د اقليم تودوخه او د چاپېريال ککړتيا ناورې پالې رامنځته کوي. موږ بايد دغو ټولو خواوو ته غور وکړو چې د ژوند چاپېريال مو له دې زيات خراب نه شي.

زموږ خلک د کثافتو او فاضله موادو يا چټليو د راټولولو، په يو ځای کې د جمع کولو او يو مناسب ځای ته د وړلو، بسخولو يا له منځه وړلو لپاره وړ امکانات او شونتياوې نه لري. دغه کار هم ډېرې ناورې پالې لري، په تېره بيا زموږ ښارونه يې ډېر چټل کړي او له کثافتو ډک کړي دي. د گڼو ناروغيو لپاره دغه کثافت د مکروبيونو او مرضونو د زېرمو په توګه د پام وړ دي.

جنگونه بل هغه عامل دی چې د چاپېريال لپاره لوی گواښ ګڼل کېږي. د باروتو څېړېدل، د چاودو او ناچاودو توکو پرمخاني او د ټانکونو، شوبلو او الوتکو لوګي او د تېلو لګښت چاپېريال سخت زيانمنوي او خطرناک رنځونه زېږوي. زموږ په ګران هېواد افغانستان کې له سپېڅلي جهاد راوړسته کورنۍ، جنگ جګړو، نه يوازې دا چې هېواد يې لوتې لوتې کړی او انسانان يې وژلي، بله ستره بدمرغي يې دا رامنځته کړې ده چې زموږ د ژوند چاپېريال ته يې ګڼ شمېر زيانونه اړولي دي. له همدې کبله د سولې د

کوټرو الوټل، د هېواد د نیکمرغۍ او د ژوند د چاپېریال د نیکمرغۍ زبړي هم له ځانه سره لري.

اوس نو راځو دې ته چې د چاپېریال د ښې ساتنې لپاره باید موږ او تاسو په ګډه څه وکړو:

۱- په لومړي ګام کې باید د خپل ځان، خپل کور، خپل کلي او ښار او په عمومي توګه د خپل هېواد د پاک ساتلو لپاره هلې ځلې وکړو.

۲- د چاپېریال د ستونزو، ګواښونو او اړتیاوو په باب باید هم خپل ځان وپوهو او هم پرې خپله کورنۍ او خپل ملګري پوه کړو. لازمه ده چې د پوهاوي دغه لړۍ همېشنې پټه غوره کړي.

۳- موږ باید د خپل چاپېریال په باب ښې پړاوونه اوسو او هر هغه څوک چې ګورو خپل شاوخوا، خپله لار، سړک، کوڅه او نور چټلوي، باید خپلې تېروتنې ته ښې پام ور وګرځوو.

۴- هر څوک باید ځان د ټولنې پر وړاندې مسوول وګڼي. له حکومتي چارواکو څخه نیولې تر یو کلیوال پورې ټول د خپل شاوخوا د پاک ساتلو مسوولیت لري، باید موږ په دغه بهیر کې خپل مسوولیت سرته ورسوو.

د ښوونځیو د شاګردانو لپاره په ځانګړې توګه دې چارې ته غور پکار دی. زده کونکي کولای شي چې هم د ښوونځي په چاپېریال کې، هم د خپل کور، کلي او ښار د پاک ساتلو په کار کې پوره ونډه واخلي. د وطن ځوان نسل د هېواد د راتلونکي په سمسورولو، وده او پرمختګ کې پوره ونډه لري. له همدې امله لازمه ده چې د خپل چاپېریال په ساتنه او دغه راز د خپلې کورنۍ نورو غړو، د کلي او ښار خلکو او په تېره بیا خپلو همزلو او کشرانو ته د دغې چارې د ترسره کولو په لاره کې لازمي مشورې ورکړي. د دې هېواد هره برخه زموږ د ګډ کور یوه څنډه ده او موږ ته ښې پاک او ستره ساتل یو ملي مسوولیت دی.

۱- دغه لوست دي په څلورو برخو وېشل شي. څلور تنه زده کوونکي به یو یوه برخه ولولي، خو د هرتن د متن له لوستلو وروسته به یو بل شاگرد په خپله خوښه د متن د همدې برخې په باب خپل نظر وایي، یا به خپله خپله تبصره وایي.

۲- زده کوونکي دي دغو پوښتنو ته ځواب وړایي:

- ژوند او چاپیریال څه اړیکې سره لري؟
- که چاپیریال ته پاملرنه ونه شي کومې کومې ستونزې رامنځته کېږي؟
- د چاپیریال د ډکرتیا عمده عوامل کوم دي؟
- اوبه څنګه ناپاکي یا ککړېږي؟
- د ژوند پر چاپیریال څنګونه څه اغېز لري؟
- د هوا د تودوخې لاملونه کوم دي؟

۳- څلور تنه زده کوونکي دي په نوبت سره دي پوښتنې ته جلا جلا ځواب وړایي چې موږ د خپل چاپیریال د ښه ساتنې لپاره باید څه وکړو؟

۴- دوه تنه زده کوونکي دي د دې لوست د جملو د جوړښت په باب خبرې وکړي چې ساده او که مرکبې پکې ډېرې دي؟

زده کوونکي دي (په خپله خپله خوښه) د خپل کور، کلي یا ښار او یا هم د ښوونځي د چاپیریال په اړه یو مخ لیکنه وکړي، ددې په نظر کې ولري چې:

۱- اوس یې چاپیریال څنګه دی؟

۲- څه باید وشي چې د ژوند او کار پر ښه چاپیریال بدل شي؟

۳- موږ ته به د ښه چاپېريال گټه څه وي؟

۴- پر دې سربېره چې موږ خپله به په دې کار کې ونډه اخلو، په دې لړۍ کې نور کوم کوم مسؤ وليتونه لرو؟

۵- دا مو په نظر کې وي چې د ځنگلونو پالل او د شنو سيمو پراخولو ته مو په ليکنه کې پوره پام کړی وي.

لـوږې ژورې مې په سترگو کې دي
کنډې کپړې مې په سترگو کې دي
ستا د نظر هرې ادا ته رسي
داسې وزې مې په سترگو کې دي
عشقه فطرت دې د نگهت راکړې
گنې کمې مې په سترگو کې دي
پاس چې اغيار راتله کتلی نه شي
جوړې بمبړې مې په سترگو کې دي
وايم په زړه کې ورننږې ښه شمه
څه لـرې لـرې مې په سترگو کې دي
حمزه په طمع لـرې نه شوې چرې
څه سترې سترې مې په سترگو کې دي
(امير حمزه شينواری)

مقاله څنگه وليکو؟

تاسو د څه ډول مقالو له لوستلو سره مينه لرئ؟

تاسو خپله تر اوسه کومه مقاله ليکلې ده؟ که مو نه وي ليکلې، غواړئ چې يو څه وليکئ؟

اوسنۍ زمانه د رسنيو او په تېره بيا د برېښنايي رسنيو د لوی بدلون زمانه ده. پخوا به په ورځپاڼو، جريدو او مجلو کې ډول ډول مقالې خپرېدلې. اوس ددې په څنگ کې په راډيويي او تلويزوني خپرونو سربېره په ويبپاڼو او ويبلاگونو کې هم ډول ډول ليکنې او مقالې خپرېږي. نور و ته د خپلو نظرونو، افکارو، هيلو او غوښتنو تر ټولو نږدې لار د همدغو مقالو ليکل او خپرول دي. دغه راز په علمي مقالو کې له خپلو نوو څېړنو او گروېړنو څخه د خلکو د خبرولو غوره لار د همدغه ډول ليکنو او مقالو ليکل او خپرول دي. په تاسو کې کېدای شي ځينې کسان د مقالو له لوستلو او ليکلو سره مينه ولري. ددې لپاره چې تاسو د مقالو ليکلو ته نوره هم لږو التيا پيدا کړئ، موږ به په دې لوست کې د مقالو په باب درسه خبرې وکړو. دغه راز به د مقالو د ليکلو لارې چارې د روښينو. دغه لوست تاسو ته د مقالو د ليکلو غوره لارښود مخې ته بردي. پوره دقت ورته وکړئ.

مقاله، لیکنی ته وایی، خو هغه لیکنه چې نسبتاً لنډه وي. مقاله په نثر سره هغه لیکنه ده چې لیکونکی یې د یوې ځانګړې موضوع او مطلب د څرګندولو لپاره لیکي. په مقاله کې لیکونکي د خپل نظر وړ ټکي بیانوي او غواړي چې نور خلک یې ولولي او دده د نظر له ټکو څخه خبر شي.

مقاله له رسالې (یا کتابگوټي) سره له دوو اړخونو څخه توپیر لري. لومړی دا چې د رسالې په نسبت د مقالې لمن لنډه – تنګه ده. بله خبره داده چې د رسالې په پرتله د مقالې مخاطبین او مینه وال زیات دي، دا ځکه چې د مقالې د بحث موضوع د رسالې په پرتله عامه وي.

په مقالو کې ځینې یې ډېرې عامې وي چې نږدې د ټولو لوستونکو لپاره لیکل کېږي، موضوع یې هم د انساني ژوند، ټولنې، روانو حالاتو او نورو ټولنیزو پېښو په اړه وي او ډېره ځانګړې یا تخصصي بڼه نه لري. ځینې مقالې بیا ډېرې ځانګړې او تخصصي وي. په تخصصي مقالو کې زیاتره مخاطبین د هماغې څانګې یا برخې مینه وال کسان وي، خو بیا هم عام لوستونکي ترې ګټه اخیستلای شي.

موږ به تاسو ته خبره ډېره ساده کړو. د دوه ډوله مقالو لیکلو ته مو باید فکر وي. عادي یا اخباري مقاله: ددې مقالې لوستونکي زیاتره عام مینه وال دي. په دغو مقالو کې ستاسو مخه له ټولو لوستونکو سره وي. که تاسو غواړئ چې د یوې موضوع په اړه عمومي لیکنه وکړئ چې مخاطب مو ټول لوستونکي او عام مینه وال وي او بیا غواړئ دغه مقاله په کومه وړځپاڼه، جریده، مجله یا ویبپاڼه کې خپره کړئ، نو له لیکلو مخکې باید دغو ټکو ته پام وکړئ:

۱- یوه داسې موضوع وټاکئ چې هم تاسو ته ډېره مهمه وي او هم اټکل وکړئ چې لوستونکو ته به په دغه وخت کې مهمه او ارزښتمنه وي. د موضوع له انتخاب څخه باید باوري شئ چې یو څه به خلکو ته نوي هم وي.

۲- د موضوع له انتخاب وروسته هڅه وکړئ ځان ته هغه ټکي معلوم کړئ چې غواړئ د خپلې همدغې موضوع په لیکلو کې یې مطرح او څرګند کړئ. ددې موضوع له

ليکني مو خپل هدف بايد ځانته څرگند کړی وي. د هدف لپاره مو بايد سندنو، فکرونه او حقايق له ځانه سره يادداشت کړی.

۳- لومړی هڅه وکړئ چې له ليکلو مخکې خپلې مقالې ته يو چوکاټ وټاکئ، په چوکاټ کې به په يو کاغذ کې د خپلې مقالې اصلي ټکي له ځان سره لنډ لنډ وليکئ بيا به پرې فکر وکړئ او په ليکلو به يې پيل وکړئ.

۴- موضوع ته اړوندې سربزې مه ورکړئ، مخامخ خپل مطلب ته راشئ، لومړی د خپلې موخې په اړه وغوږئ، بيا يې تفصيل وليکئ او په پای کې ترې نتيجه يا پايله ترلاسه کړئ.

۵- له يوې موضوع څخه بلې او بيا بلې موضوع ته تړيونه مه وهئ. يو ازې په هغه حالت کې چې ستاسو له همدې موضوع سره بڼه مرسته کوي او دا موضوع نوره هم روښانوي، کولای شئ بله موضوع ورسره ياده کړئ. له خپلې اصلي موضوع څخه مه بهر کېږئ. بيا لوستونکي درسره تنگېږي او فکر يې پاشل کېږي.

۶- خبرې بايد ډېرې ژورې او کرکېچنې نه وي. په هر څومره اسانۍ سره چې کولای شئ، خپل مطلب بيان کړئ. خپله اصلي خبره، خپل اساسي مطلب په ساده او مخامخ بڼه بيان کړئ، خپلې موضوع ته دلايل راوړئ او داسې يې په پېچلې او ژورې بڼه مه مطرح کړئ چې لوستونکي ستاسو د اصلي مطلب او هدف د پيدا کولو لپاره پر خپلو مغزو فشار راوړي او يا دې ته اړ شي چې بيا بيا ولولي.

۷- د خپلې موضوع تسلسل، د خپلې ليکني او خبرو تسلسل درڅخه گډوډ نه شي. کونښن وکړئ چې هر څه په ترتيب سره بيان کړئ.

۸- په ليکنو کې د کلماتو په لوبو پسې مه گرځئ. دې ته په ساده ټکو کې لفاظي وايي او تاسو بايد هڅه وکړئ چې له لفاظي، څخه ځان وساتئ. موضوع د بيان په ډول يا الفاظو کې داسې مه رانغاړئ چې وغواړئ مقاله مو په اصطلاح ډېره نغاړلې راشي. نه! په دغو مقالو کې غورځه خبره غوره ده.

۹- کله چې ليکنه مو بشپړه کړه، يو ځل بيا يې په غور او دقت ولولئ. لازم سمون

پکې راوړئ، بيا يې هم د لوستونکي په توگه په انتقادي نظر ولولئ او هر کله چې داوه شوئ چې په ليکنه کې مو خپل هدف ته رسېدلي ياست او لوستونکو ته به هم خپل مطلب ورسو لای شئ، بيا يې نو د خپرېدو نيت وکړئ.

علمي او خپرنيزه مقاله:

د علمي او خپرنيزو (تحقيقي) مقالو لپاره د يوې موضوع په اړه د ډېرو زياتو معلو ملاتړ لرل، پر موضوع پوره پوهېدل او د ډېرو کتابونو مطالعه لازمي دي. علمي او خپرنيزې مقالې زياتره ځانگړې او تخصصي بڼه لري او له همدې کبله يې د ليکلو او لوستلو ساحه ځانگړې (يا تر يو حده محدود) ده، د تخصص کسان يې ليکي او زياتره يې له يوې ځانگړې علمي موضوع سره اړوند کسان د لوستلو لېواله وي. که تاسو هم کله غوښتل چې په يوه موضوع کې علمي او خپرنيزه مقاله وليکئ، نو لازمه ده چې دغو ټکو ته پام وکړئ:

۱- له پرله پسې لوستلو (مطالعي) او لټون وروسته بايد ځانته داسې يوه موضوع وټاکئ چې ستاسو په نظر نوي ده او په دې برخه کې ډېرې خبرې نه دي شوي. که خبرې شوي دي، نيمگړتياوې لري او تاسو غواړئ ددې موضوع په اړه نوي ټکي څرگند کړئ. ستاسو په نظر به دغه موضوع د نور زيات لټون غوښتنه کوي.

۲- ټول هغه کارونه چې د همدې موضوع په اړه تر تاسو دمخه ترسره شوي، په دقت سره ولولئ او په لازمو برخو کې ترې يادښتونه واخلئ. له دغو يادښتونو څخه به په خپله مقاله کې گټه اخلي. يادښتونه به په يو جلاکاغذ کې ليکئ. پر پاس څنډه به د يادښت موضوع ليکئ. بيا به يادښت ليکئ او په پای کې به يې د کتاب نوم، ليکوال، د چاپ کال او وخت او د يادښت د مخونو شمېره ليکئ. دغه ليکنه ځکه په کار ده چې تاسو به بيا د خپلې مقالې په اخرونو او لمن ليکونو کې خپلې دغه دگتې وړ منابع ليکئ. د کتابونو په لټون پسې بېلابېلو کتابتونونو ته لار شئ او يا له هغو کسانو سره اړيکې پيدا کړئ چې ددې موضوع اړوند کتابونه لري او يا د منابعو او اخرونو په باب لارښوونه درته کوي.

۳- د یادښتونو له بشپړېدو وروسته، خپلې مقالې ته یو چوکاټ جوړ کړی.
کوم کوم ټکي غور اړی چې په پرله پسې توګه یې بیان کړی، د موضوع تسلسل ته لازم غور وکړی، پر چوکاټ بیا ځلي نظر واچوی.

۴- خپله لیکنه په پوره غور او دقت سره ولیکي.
۵- خپله لیکنه بیا بیا ولولئ، سمونونه پکې وکړئ او هر کله چې پر خپله لیکنه ډاډه او باوري شوی نو مقاله د خپرېدو لپاره رسنډو ته وسپاری.

د متن لنډیز:

مقاله د نثر په بڼه هغه لیکنه ده چې د یوې ځانګړې موضوع په اړه په نسبتاً لنډه توګه لیکل کېږي. مقاله له رسالې یا کتابګوتې او کتاب سره داتوپیر لري چې: ۱- مقاله لنډه وي. ۲- د مقالې موضوع د رسالې او کتاب په پرتله یو څه عامه وي، یا د عامو لوستونکو لپاره وي.

د مقالو په باب باید ووايو چې په عمومي توګه په دوو برخو کې ورته غور لازم دی: لومړۍ عامې، عادي او اخباري لیکنې دي. په دغو مقالو کې هڅه کېږي چې عام لوستونکي مخاطب وي. داسې لیکنو مینه وال عام خلک دي. ډېر لوستونکي یې لولي او ډېره تخصصي او ځانګړې بڼه نه لري.

علمي او تحقيقي مقالې، تخصصي لیکنې او خپرنې دي. دغه مقالې زیاتره په یوه علمي څانګه کې د متخصصو کسانو له خوا لیکل کېږي او پر څېړنیز اړخ یې ټینګار کېږي.

وښانه: د برېښنایي رسنډو یو ډول دی چې د انټرنېټ له لارې وړاندې کېږي.
وېبلاګ: د ځانګړو کسانو د خپلو اثارو او لیکنو د رسنۍ په توګه کار ورکوي. وېبلاګ داسې وي لکه د یو ځانګړي کس یا کسانو د خپرونو او لیکنو آرشیف.

- ۱- زده کو ونکي دي دغو پوښتنو ته څو اېونه و اېي:
- مقاله څه ته و اېي ؟
- د مقالې او رسالې تويير په څه کې دی ؟
- د يوې اخباري مقالې د ليکلو په وخت کې مو بايد کوم ټکي په پام کې وي ؟
- علمي او څېړنيزه مقاله څه ځانگړتياوي لري ؟

۲- په اوښنيو اخبارونو، مجلو او وېبپاڼو کې مو د کومو ليکوالو مقالې تراوسه لوستي دي ؟ يو يو زده کوونکی دې د يو يو تن ليکونکي نوم و اخلي.

۳- دوه تنه زده کوونکي دي، په دغه موضوع لنډې خبرې وکړي:

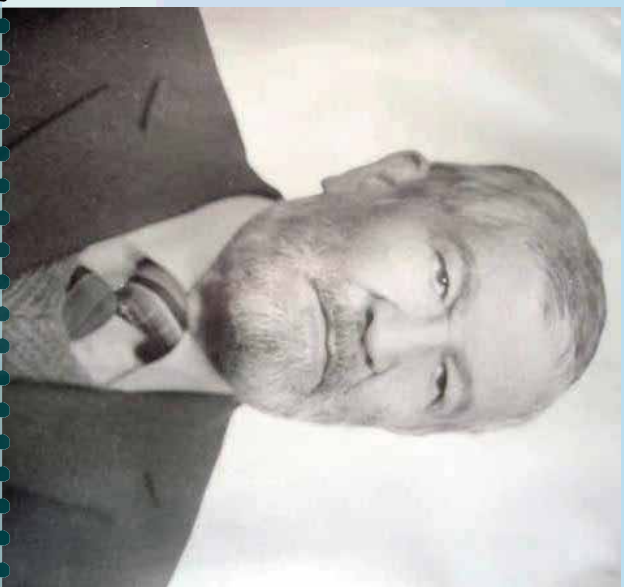
- ښه مقاله هغه ده چې
- د مقالې د چوکاټ جوړول دغه گټه لري چې

زده کوونکي دي دغه لوست يو ځل بيا په کورونو کې ولولي او د همدې په رڼا کې دي د خپل شاوخوا ايا ددغو ورځو د يوې مهمې موضوع په اړه يوه لنډه مقاله وليکي. په مقاله کې دې د لوست لارښوونې په پام کې ونیول شي.

پوهاند عبدالحي حبيبي ليکوال او څېړونکی

- د پښتو د معاصر ادب د کومو نوښتوالو له نومونو سره اشنا ياست؟
- د پښتو کوم مشهور تاريخ ليکونکي او څېړونکي پېژنئ؟
- پوهاند عبدالحي حبيبي د افغانستان لوی ليکوال، مؤرخ او څېړونکی دی. د معاصر افغانستان په محققينو او ليکوالو کې به ډېر لږ کسان له پوهاند حبيبي سره برابرې وکړای شي.
- هغه له يوې خوا د گڼ شمېر ادبي تاريخي او علمي آثارو څښتن دی او له بلې خوا يې ليکنې ډېرې پخې، هر اړخيزې او ژورې دي. په دې لوست کې تاسو ته د هغه د ژوند، کتابونو او علمي هلو ځلو په باب رڼا اچول کېږي.

د پښتو ادبياتو په مخکښو معاصرو څېرو کې د پوهاند عبدالحي حبيبي نوم لکه ستوری داسې ځلېږي. د پښتو د معاصر ادب د نوښتواليو ستور و په کتار کې د هغه نوم تر ټولو دمخه دی. هغه هم شاعر دی، هم د نوي نثر له مخکښانو څخه دی، هم ژورنالیست و، هم د افغانستان د گوتو له شمېره د کمو موږځينو په ډله کې مخکښ ځای لري، هم د ادبي، علمي څېړنو یوه پیاوړې څېره ده.

عبدالحي حبيبي په ۱۲۸۹ هـ. ش. کال په کندهار ښار کې زېږېدلی دی. د کندهار په ښوونځيو کې يې لومړنۍ زده کړې وکړې. بيا په کندهار کې د ((طلوع افغان)) جريدې مرستيال او ورپسې ددې جريدې د مسوول چلوونکي په توگه وټاکل شو. لس کاله يې دغه جريده وچلوله. په همدې وخت کې ((طلوع افغان)) بشپړه پښتو شوه. ددې په څنگ کې چې له ژورناليستيک اړخ څخه ډېره په زړه پورې وه، دې جريدې پښتو ادب ته هم د قدر وړ خدمتونه کړي دي.

استاد حبيبي د ((طلوع افغان)) د مسوول مدير په حيث له دندې څخه وروسته په کابل کې د مطبوعاتو د مستقل رياست مرستيال او د پښتو ټولنې مشر شو. دلته يې د پښتو ژبې د ودې لپاره بنسټيز کارونه ترسره کړل. د کابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي له تاسيس سره سم يې نوموړی لومړنی رئيس وټاکل شو.

په ۱۳۲۷ هـ. ش. کال کې د کندهار د خلکو له خوا د ولسي جرگې غړی شو او د وکالت دوره يې لا پاي ته نه وه رسېدلې چې د وخت له حکومت سره د اختلافونو له کبله له هېواده بهر لاړ. څه موده يې په کراچۍ کې سياسي، علمي او ادبي هلې ځلې وکړې او بيا بېرته افغانستان ته راستون شو. څه موده د تاريخ ټولنې رئيس او د صدراعظم فرهنگي سلاکار و. خپلو علمي او کلتوري هلو ځلو ته يې د ژوند تر پاي پورې دوام ورکړ. پوهاند عبدالحي حبيبي له اوږدو ملي، علمي او ادبي خدمتونو وروسته د زړه د ناروغۍ له امله د ۱۳۶۳ هـ. ش. کال د ثور په شلمه نېټه په کابل کې له نړۍ سترگې پټې کړې او په ((شهدای صالحين)) کې خاورو ته وسپارل شو.

استاد حبيبي د خپل له ثمره ډک ژوند په اوږدو کې زيات شمېر مقالې، رسالې او

کتابونه و ليکل. د افغانستان د تاريخ، کلتور، ادب او نورو بېلابېلو اړخونو په سپړنه او خپرنه کې يې له نوښته ډکې هلې ځلې کړې دي. په پښتو او دري دواړو بې زيات شمېر آثار چاپ او خپاره شوي دي. دلته يې د ځينو کتابونو نومونه اخلو:

د پښتو ادبياتو تاريخ (دوه ټوکه)، افغانستان بعد از اسلام، پښتانه شعراء (لومړۍ ټوک)، نومورکي موږڅين، جنبش مشروطيت در افغانستان، د پښتو ادب په تاريخ کې قصيده، د افغانستان پېښليک، تاريخ مختصر افغانستان او يو زيات شمېر نور...

ددې په څنگ کې پوهاند حسيني شاعر او د ادبي- داستاني نثرونو ليکوال هم و. د شعرونو د بېلگې په توگه يې ((د خوشحال روح ته خطاب)) تر سرليک لاندې د يو نظم ځينې برخې لولو:

د پښتون بهار له تاوه	اي مېړه سره سره داره
تا پښتو ده ژوندۍ کړې	له خټک تر کندهاره
پښتانه تاديادوينه	ننگيالي بساغلي پلاره
چې پر مرگ دي هېره نه وه	د پښتون د ننگي لاره

تا ويل پس له مرگه هلته تاسې بڼخ کئ مر خوشحال
د مغولو د پښو گرز يې چېرې نه کې بيا پامال

نه يې مر ته خو ژوندۍ يې	اي اديب به ننگياليه
دا ښه نوم دي دايمي دۍ	په ابد ژوندون ژونديه
ته زمونږ ملي پېشوا يې	د پښتو پلار تورياليه
پښتونواله دي ژوندۍ کړه	د پښتون لوی برياليه

تا و موږ ته وښودله، د پښتو دا سمه لاره
ستا په توره به نازېږو د پښتو پښتونه پلاره

د پښتون بېړۍ چپه وه د غزني دوران و تللی
 د غوري لويي وه ورکه د سوري قام و نملی
 د لويين چنډه نسکوره قطب الدين په زړه داغلی
 د مغولو طالع لور و و د اورنگ ترخ ريښلی
 يو خو ستا د سوز ناري وي چې پښتون يې راو لاړ کي
 که نه ژرو و چې خپل کور يې د مغول په لاس وچاړ کي

ارو اښاد پوهاند حبيبي پښتو داستاني او ادبي نثرونه هم ليکلي دي. په افغانستان کې د پښتو معلومه لنډه کيسه هم په ۱۳۱۵ هـ. ش. کال کې په طلوع افغان کې خپره شوې او د استاد حبيبي په قلم کښل شوې ده. دغه کيسه (چې د نندارې ځانگړنې هم لري) د ((تورپالۍ پښتنه)) په نوم خپره شوې او د ((تورپيکي)) په نوم په اوسني ليکوال نومې کتاب کې چاپ شوې ده.

د (متلونه) په نوم د پوهاند حبيبي د ليکنې يوه برخه دهغه د علمي آثارو د نثر د نمونې په توگه وړاندې کوو او وينو چې هغه استاد د پښتو متلونو په اړه څومره د کار خبرې لري:

((په پښتو کې متل عين هغه شي ته وايي چې په عربي يې مثل بولي. د پښتو ادب يو مهم ټوک دغه متلونه دي چې په لنډو ويناو و کې حکمتونه او د گټې خبرې ځای شوي دي. په متلو کې د ملتو د روحپالو خوراښې ښې نکتې پرته وي او ځينې پوهان وايي چې تر شعر لا متلونه د ملتو پر عقليت ښه دلالت کوي، ولې چې اشعار داسې خلکو له کومو راوځي چې فکر او ذهن او عقليت يې تر عوامو لوړ وي، اما متلونه د عوامو له تنکړه حکايت کوي او د متلونو الفاظ مصنوعي او پالش شوي نه وي او د عوامو په ژبه وي، نو متلونه د وگړو ښخ گڼلی شو. متلونه د ملتو د اجتماعي ژوندون او ددوی د عقلي هويت ښکاره کوونکي دي، په مختلفو اوضاعو او کيفياتو کې د تجربو او ازموينو نتيجه دي چې په لنډو کلماتو کې ځای شوي دي.

د پښتو متل دی: (جنگ په وسله کېږي او ننگ په غله) له دې مثله لاندې خبرې استخراج کېدلای شي:

د پښتنو اجتماعي ژوند پر دوه رکنه ولاړ و. اول له خان څخه دفاع، دویم یو له بله سره په روغه ژوند کول، په دې متل کې اول ته جنگ او دویم ته ننگ ویل شوی دی. د دوی عسکري احساسات په دفاعي او منظمانه حرکتو کې او د ننگ جذبات په خپلوۍ او روغه کې د ژوندانه مدار و، وسله په دوی کې مهمه او غله د اړتیا مهم شی و. دې اجتماعي اړتیا دوی زراعت او کرنې ته پاڅول، نو بې په اخلاقو کې زراعتي روحیه او د کرنې قدر کول شامل شول. دا روحیه که څه هم د زړو آریایانو ده او اوستا د دوی زراعتي حالت ښه څرگندوي، مگر په پښتونوالي کې خو دغه زور و روح بل راز شو او د پښتنو له روحیاتو سره سم د ننگ لپاره یوه وسیله شوه او له دې څخه موږ ته څرگندېږي چې د پښتنو د اجتماعي ژوند اساس ((ننگ)) و، نو د ننگ لپاره غله او کښت ضرور و او دې کیفیت د پښتونخوا وگړي اکثر کړونکي او زراعت پیشه کړل))

((پر پچه وخت کشمیر بې ولید)) د بل متل دی او دا رښکاره کوي چې پښتنو پر عین ملي غرور او د ځان په ویسا کې خپل حد نه ورکاوه او بې ځایه تکبر بې نه کاوه. ((د ډېرو لرگی د یوه غورزی)) د اجتماعي تعاون روح څرگندوي.

کله کله په پښتو متلو کې د فلسفې گرانې خبرې هم راغلي او دا ښیي چې د پښتنو عقلیت، سوچ، بدوي او غرنۍ نه و او د دوی په فکر کې ژورتوب هم موجود و، مگر طبیعي رنگ یې درلود، د صنعتي او موضوعي پوهنو صیقل نه و هلي))

ارو اښاد پوهاند حبیبی د افغانستان له لویو پوهانو، ادیبانو او مورخینو څخه و. د هغه راپاتې آثار د افغانستان د کلتوري او علمي میراث یوه ډېره مهمه برخه ده. د ښاغلي عبدالله بختانی خدمتگار په وینا: ((استاد پوهاند عبدالحي حبیبی زموږ د زمانې هغه ستر افغاني لیکوال او مؤلف دی چې زموږ د هېواد او سیمې د ادب او تاریخ د تیاره گوټونو په روڼولو کې یې ستر خدمتونه سرته رسولې دي، دده له آثارو، لیکنو، ویناوو او مشورو څخه زموږ د نسل لیکوالو، پوهانو او محققانو زیاته استفاده کړې ده او په

دې برخه کې دده د استادۍ حق ثابت دی. سرپرده پر دې، دی یو داسې معلم او استاد هم و چې د ښوونې او روزنې په چارو کې یې مستقیمه برخه اخیستې ده، د ابتدایي ښوونځي معلمي، د پوهنتون استادې، د پوهنې، ښوونې او روزنې د مقاماتو اداره او لارښوونه او د درسي آثارو تالیف، هغه له شرف او ویاړه ډک خدمتونه دي چې د هغو په نتیجه کې د نوموړي پوهاند د استادۍ مقام رسماً تثبیري.))

د استاد حیثیتي پر دغه څلوریزه ددې لوست لمن رانغاړو:

مرملت د مرگ له خوږه راوښښېږي
چې مېرونه په رښتیا ورته غږېږي
د مسیح په دود احیا کالدي، مېرونه
په او از یې ولسونه ژوندي کېږي

اوسني ليکوال: دا د پښتو د معاصرو ليکوالو يوه غوره تذکره ده. د ارواښاد عبدالرؤف بېنوا په قلم ليکل شوی دغه مهم کتاب په درېو توکو کې خپور شوی دی. د پښتنو د ليکوالو او شاعرانو ژوند ليک او د آثارو بېلگې پکې خوندي شوي دي.

اوستا: اوستا د آريايي زېرو ژبو له ډلې څخه ده چې اوس مړه شوې ده. دغه ژبه د (زند) په نوم هم ياده شوې ده. څرنگه چې د زردبښتي دين، مذهبي کتاب اوستا نو مېږي او دا د نوموړې ژبې او دين په باب يوازینی راپاتې مستند کتاب دی، نو دا ژبه هم د اوستا په نوم ياده شوې او مشهوره شوې ده. د ژبې د جوړښت او د لغتونو د څېړنې له مخې اوستا له پښتو ژبې سره ډېره نږدې ده.

۱- يو ځل دې ټول زده کونکي د استاد حبيبي ((د خوشحال روح ته خطاب)) شعر له ځانه سره په چوپه خوړله ولولي. بيا دې يو زده کونکي په خپله خوښه دغه شعر د ټولگي په مخ کې په لوړ غږ د دکلمې په توگه ولولي، معنا دا چې شعر دې په دقيقه توگه ښه او غوره ولولي. په هر ځای کې چې لوستل غوره نه و، يا ترې دکومې کلمې دقيق تلفظ سم نه ادا کېده، بل زده کونکي دې بې سمه بڼه ورته ورايې. د غلطيو له نښو لو وروسته دې يو بل زده کونکي همدغه شعر په لا دقيقه توگه په لوړ غږ د ټولگي په مخ کې دکلمه کړي.

۲- زده کونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ورايې:

- استاد حبيبي د ژورنالستيک کار په لړ کې کومه دنده ترسره کړې ده؟
- د متلونو په باب د پوهاند حبيبي نظر څه دی؟
- استاد حبيبي کومه لومړۍ لنډه کيسه ليکلې او خپره کړې ده؟
- په ولسي جرگه کې د استاد حبيبي د غړيتوب او وکالت دوره ولې پوره نه شوه؟
- د (طلوع افغان) جريده په کوم ځای کې خپرېدله؟
- (اوسني ليکوال) د پښتو دکوم پياوړي ليکوال په قلم ليکل شوی او څو ټوکه دی؟

۳- يو يو زده کونکي دې د استاد حبيبي د ليکل شويو کتابونو له ډلې څخه د يو يو نوم اخلي. که کوم زده کونکي د استاد حبيبي د داسې کتاب نوم واخيست چې په دې لوست کې يې نوم نه و راغلی، نو ټول دې شاباش ورته ورايې.

زده کو ونکي دي د دي لوست ددغو لغتونو او کلمو په اړه دوه دوه کرښې وليکي او بله ورځ دي يې خپلو ټولگيو الو ته ولولي: موږڅ، متل، هويت، تعاون، دکلمه، ويسا.

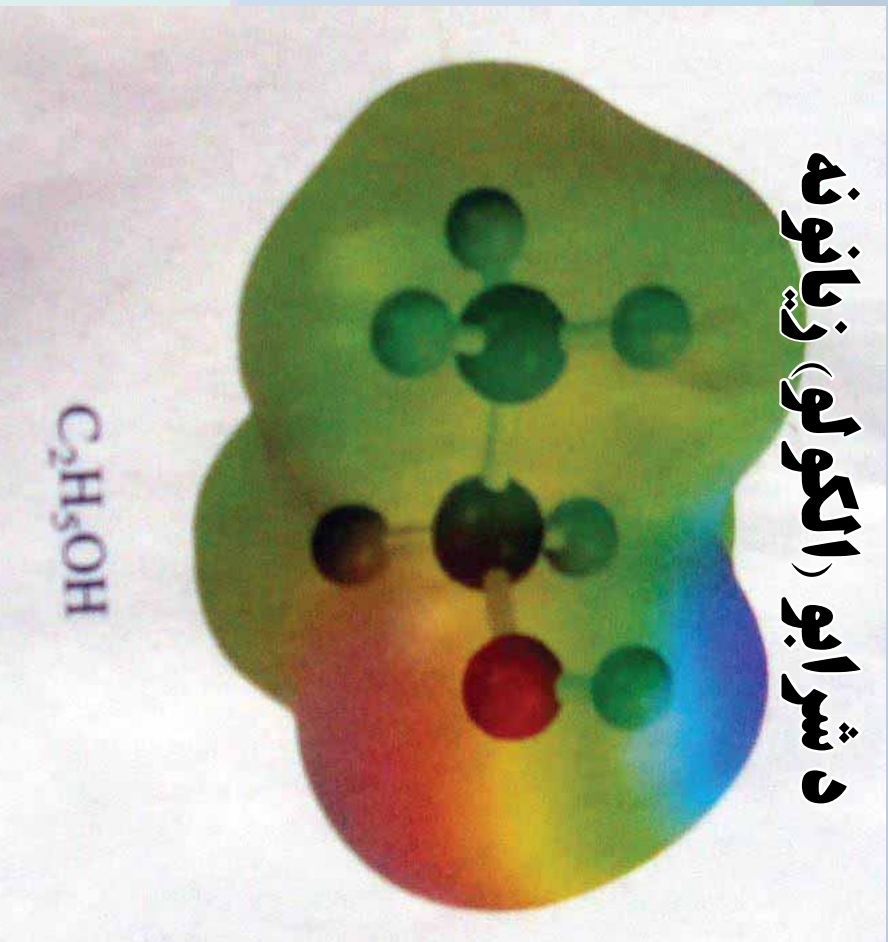
د اشنساۍ په لېونټوب مې قسم
لېونۍ نه يم چې پردو پسې ځم
راځه چې ځو د عشق نغږي وننگو و
زړه زه په بلو انگگازو پسې ځم
سپينو وېښتو راکۍ پيغام د تلني
زه خو زلميو ارمانونو پسې ځم
(پوهاند عبدالحي حبيبي)

راشه وغږوه سترگې
د جهان ننداره گوره
چې بيايست لري په ستورو
د آسمان ننداره گوره
ددي خپل وجود په باغ کې
په هرشان ننداره گوره
چې هرگل وته نظر کړي
د باغوان ننداره گوره
(شمس الدين کاکي)

د شرابو (الکولو) زيانونه

د نشه يي توکو د زيانونو په اړه تاسو په بېلابېلو ټولگيو کې پوره معلومات ترلاسه کړي دي. دا چې اوس په ټوله نړۍ کې د نشه يي توکو يا مخدره موادو پر ضد پراخې هلې ځلې روانې دي، ددې لامل دادی چې بېلابېل نشه يي توکي انسانانو ته ډېر زيانونه ورسوي. په دې لړ کې د شرابو (الکولو) د زيانونو په باب خبرې سره لرو.

د نشه يي توکو يا مخدره موادو په لږ کي شراب پوره زيانونه لري. او س پوهان او ډاکټران ټول په يوه خوله دا خبره کوي چې شراب د انسان روغتيا، ودې، ذهني او فکري ثبات ته زيات تاوان ورسوي. هغوی ټول شراب يوه زهرجنه ماده گڼي او بشريت ته يې

زيانمن شمېري.

د ډاکټرانو په اند، کله چې شراب بدن ته وړدځلېږي، د اعصابو د تحرک سبب کېږي او دا طبيعي خبره ده چې که هر غړی له حده زيات تحريک يا راوهڅول شي، بيا نو له حرکت نه پاتې کېږي او له سکون او وقفي سره مخ کېږي. همدغه ځنډ او وقفه په زړه او مغز کې د سکتو سبب کېږي او انسان په بېرته له منځه وړي.

امېدوارو ښځو ته د شرابو څښل ډېر تاوان لري، هم خپله هغو مېرمنو ته چې امېدواري دي او هم د هغوی ماشومانو ته. د نوو زېږېدو زکو ماشومانو لپاره په ځانگړې توگه تاوانونه لري. د مېندو له خوا د شرابو استعمال، د ښمگرو او (غير نورمال) ماشومانو د پيدايښت سبب کېږي. کومې طبي څېړنې چې په نړيواله کچه پر امېدوارو مېندو شوي دي، دا جوړوي چې په ۲۲ نوو پيدا شوو غير نورمال او ښمگرو ماشومانو کې ۳۲ سلنه هغه ماشومان دي چې د هغوی مېندو د امېدواري په وخت کې په ډېره زياته کچه شراب استعمال کړي دي.

د نړۍ يو ډېر مشهور ډاکټر چې ملوین کنزي "Malvin Kinzy" نومېږي، په و اشننگټن کې د شراب څښلو پر ضد په يوه جوړه شوې نړيواله غونډه کې داسې وويل: ((د شرابو په لږه کچه کارول هم کېدای شي چې د زياتو مغزي زيانونو او ضايعاتو سبب شي. هغه کسان چې شراب څښي او له دې کار څخه خوند اخلي، په دې نه پوهېږي چې په حقيقت کې هغوی د خپلو مغزي ضايعاتو سبب کېږي. هغه کسان چې داسې کوي، په دې نه پوهېږي چې هغوی د خپلو مغزو حجري ټاپوډوي))

نوموړی ډاکټر په دې اړه نورې خبرې هم لري، هغه وايي: ((په لوړه کچه د شرابو استعمال او څښل په وينه او رگونو کې داسې بدلونونه رامنځته کوي چې په پايله کې يې مغزي حجري د اکسيجن له کمښت سره مخامخ کېږي او لږ وروسته بيخي له منځه ځي.

کله چې دغه حجروي له منځه لاړې شي، هغه کس له مغزي اختلالونو سره مخامخ کېږي. هغه وخت چې وينې ته شراب ور داخل شي، د وينې جريان له خنډ سره مخامخ کېږي، همدغه پېښه کله کله د وينې د پرند کېدو سبب کېږي.))

ډاکټران په دې باور دي چې د هغو ناروغيو درملنه ډېره گرانه او ستونزمنه ده چې لامل يې د ډېرو شرابو څښل وي. د شرابو او يا هر الکولي څښاک استعمال دغه ناوړه پایلې لري:

۱_ د هاضمې په سيستم کې د سرطان مرضونه رامنځته کوي.

۲_ د بڼې يا ځيگر د سرطان سبب کېږي.

۳_ د ځټکي (معدې) پړسوب رامنځته کوي.

۴_ د زړه ټکان زياتوي او د زړه د حملو سبب کېږي.

۵_ اعصاب سخت کمزوري کوي او حافظه له منځه وړي.

۶_ د انسان عمر لنډوي.

۷_ بې اشتهايي رامنځته کوي.

ډاکټر توماس هوېټگر چې خپله هم يو حاذق طبيب دی، د الکولي مشروباتو په هکله وايي: «شراب د انسان طبيعي عمر کموي. يو داسې کس چې په شرابو روږدی نه وي د منځني عمر اندازه يې څلوېښت کاله وي، خو د يو روږدي کس د منځني عمر اندازه ۲۸ يا ۳۰ کاله وي.»

د طب له نظره کله چې د انسان بدن ته شراب ورننوي نو د هغې ځانگړتيا له مخې چې شراب يې لري، د بدن لوندوالی جذبي او د بدن په غړو کې يو لړ بدلونونه راولي. ددغو بدلونونو له امله د بدن يو شمېر غړي خپلې دندي په ښه توگه سرته نه شي رسولاى. په دغه وخت کې د زړه ټکان زياتېږي او د وينې فشار لوړېږي. په بدن کې دغه اختلال او بدلون د عقلي او عصبي گډوډيو سبب کېږي او په پای کې يوه غوړو ونکې مستي او لېونتوب رامنځته کېږي. همدغه غوړو ونکې مستي انسان د مرگ تر پو لې هم رسوي. څېړنو دا ښودلې ده چې د شرابو همېشه څښل د ترېخې دکوڅوړې اختلال، د معدې او

کلمو ټیونه او نور بېلابېل رنځونه زېږوي.

له دې کبله ټولو ته لازمه ده چې له دغو نشه یي توکو څخه ځانونه وساتي. له همدې کبله ده چې د اسلام په مبارک دین کې هم د الکو لي مشروباتو څښل منع شوي دي.

د متن لنډيز:

الکو لي مشروبات او شراب هغه مخدره او روږدېدونکي مواد دي چې انسان ته بېلابېل ځاني او روحي زیانونه وړاوي لکه: لېونتوب، عصبي او رواني ناروغي، د معدې تېب، سرطانونه او نور بېلابېل رنځونه. د اسلام په سپېڅلي دين کې د الکو لو او شرابو څښل حرام دي. نن ورځ ډاکټرانو هم د علمي څېړنو او بریادو (لاسته راوړنو) په رڼا کې دا جوتنه کړې ده چې د شرابو څښل د ځاني او مالي تاوانونو او بېلابېلو رنځونو د زېږېدلو په څنگ کې په اوښتی، بېړۍ کې د جرمنو او جنایانو یو لوی لامل هم دی.

۱- زده کوونکي دې په خپل خپل وار د دې لوست یو پر اګراف ولولي. نور ټولګیوال دې په پوره چوپټیا دغه برخې واوري. په پای کې دې دوه تنه زده کوونکي ددې لوست په عمومي ټکو خبرې وکړي.

۲- درې تنه زده کوونکي دې په دغو موضوعاتو خپلو ټولګیوالو ته لنډې لنډې خبرې وکړي:

- د شرابو استعمال او د عمر له منځني حد سره یې اړیکې
- د شرابو ډېر مصرف کوم رنځونه زېږوي؟
- شراب او الکو لي مشروبات ټولنې ته کوم لوی لوی زیانونه رسوي؟

گرامري برخه

۳_ زده کونکي دي په دوو ډلو و وېشل شي.

الف: لومړۍ ډله دي د دغو کلمو مترادف پيدا کړي:

ډول

درملنه

ناروغي

ټول

ډنډي

ب: دويمه ډله دي د لاندي کلمو متضاد پيدا کړي:

ناوړه

ستر

زيان

ورځ

ماشومان

بريا

۴_ دغه لغتونه په لاندي تشو ځايونو کې په سمه توگه وليکئ: جملې په خپله کتابچه کې بشپړې کړئ:

جرم او جنايت، سرطان، عمر، حجرې.

• د زياتو شرابو استعمال د انسان د طبيعي..... په وړاندي مبارزه ده.

• د څېړنو په رڼا کې په تو لنه کې د الکولي مشروبانو استعمال په تو لنه کې د

.....کچه زياتوي.

• د شرابو استعمال د ښې يا ځيگر د..... سبب کېږي.

• د شرابو د څښلو له امله په لومړي سر کې د مغز..... ته اکسيجن نه

رسېږي او بيا له منځه ځي.

په خپل شاوخوا کې د یو داسې چا د ژوند د ستونزو یا بدمرغیو په اړه یو مخ و لیکي
چې د مخدره موادو د استعمال له امله ورته پیدا شوي وي، کېدای شي د نسوارو،
سگریټو، شرابو، الکولو، بوټرو او نورو په اړه هم وي.

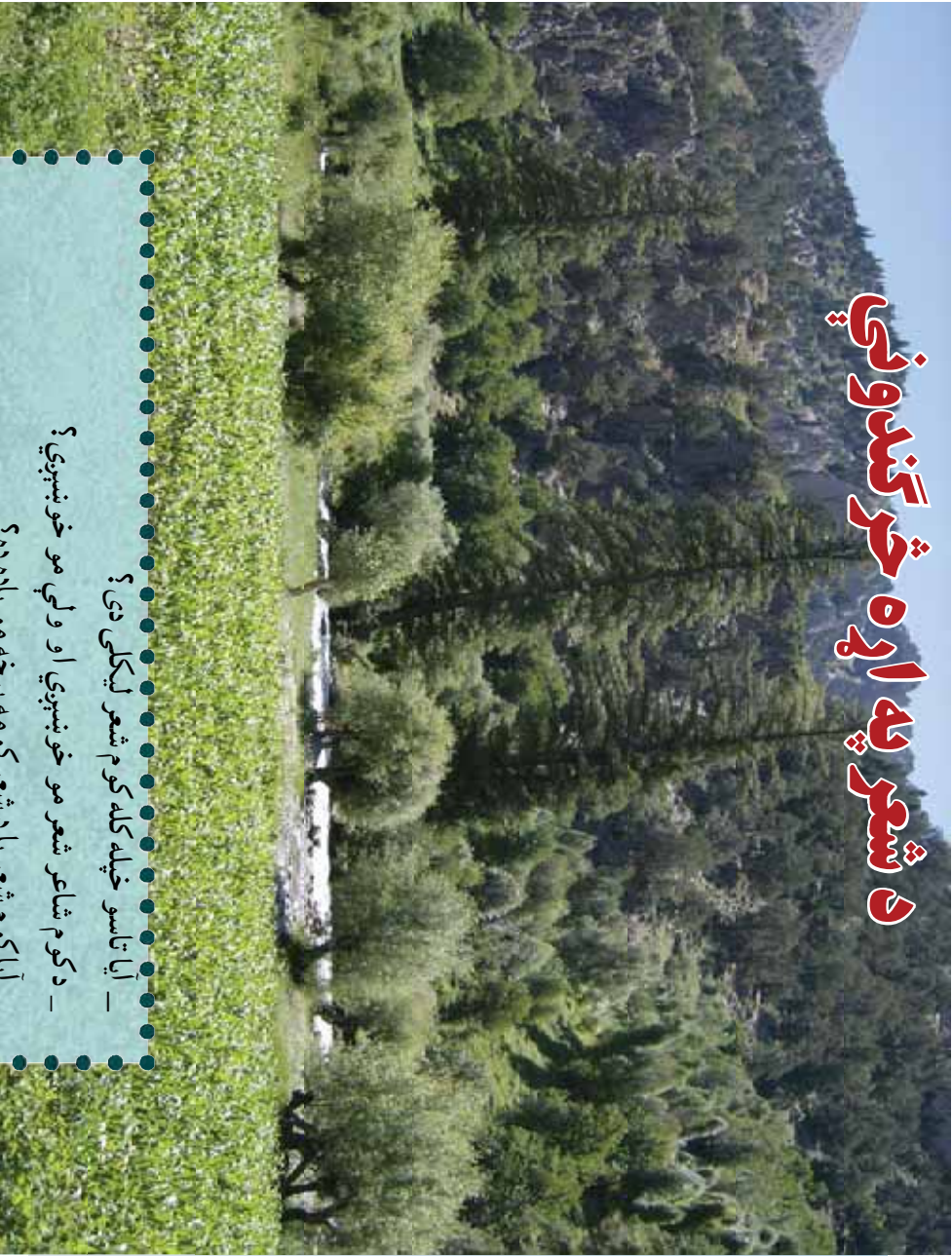
نښه نښه کې امیدونه راسره وي
په تیاره کې مثالونه ښکاري
چې په سیوري پسې زغلي ای طاهره
سره نه رسي د هغو مرادونه
(طاهر کلاچوي)

هر چه غمونه د دنیا ډیر کړي
د عقبا غم به له دله هیر کړي
د حسد اور په طاعت لگيږي
غریب حسد به تر عمل تیر کړي
(پیر محمد کاکړ)

د شعر په اړه څرگندونې

— آیا تاسو خپله کله کوم شعر لیکلی دی ؟

— د کوم شاعر شعر مو خوښېږي او ولې مو خوښېږي ؟

— آیا کوم شعر یا د شعر کومه برخه مو پادده ده ؟

• د شعر په باب خبرې او دا چې کوم شعر د یو چا خوښېږي او ولې یې خوښېږي ؟

• دا یو ډېر په زړه پورې بحث دی. ددې لپاره لازمه ده چې موږ په دې پوه شو چې شعر څه شی دی ؟ څه ځانگړنې لري، کوم ډول شعرونه غوره شعرونه دي او ولې غوره دي ؟

• په دې لوست کې په همدې ښکلي موضوع له تاسو سره خبرې اترې کوو.

د شعر په اړه او د شعر د تعريف، پېژندلو او ځانگړنو په اړه ډېرې خبرې شوي او كېږي. په عمومي توگه دوه نظره د پام وړ دي. هغه كسان چې د شعر ظاهري اړخ يې په نظر كې وي، هغوی شعر موزون او متقي (قافیه لرونکی) بيان بولي. د دوی په نظر وزن او قافیه د شعر نه جلا كېدونكې برخې دي. البته په همدې ډله كې هم ځينې كسان بيا قافیه د شعر ذاتي ځانگړنه نه، بلكه له لازمو يا فروعانو بې گڼي.

يو بل نظر چې زياتره د شعر په اړه منطقي او فلسفي نظر دی، د شعر جوهر د هغه په ظاهري څرگند اړخ كې نه ويني، بلكې د هغه په منځپانگه او هنري اړخ كې يې لټوي چې هغه د خيال، تصوير او د شعر د نورو ځانگړنو غوښتنه كوي. له همدې كبله زياتو كسانو شعر هغه كلام گڼي چې وزن او تخیل ولري. د شعر په اړه همدغه دويم نظر تر ننه پورې د ډېرو د منلو وړ دی.

د نړۍ شعر پېژندونكې او پوهان، په دې اړه هم په دوو ډلو وېشل كېږي چې د شعر د موضوع، محتوا يا منځپانگې په اړه يې لري. د يو شمېر په نظر د شعر اصلي موخه تربيتي او روزنيزه ده. د هغوی په نظر د شاعر دنده داده چې د تولنې د يو اگاه (باخبره) ژمن او رسالت لرونكې غوږي په توگه د انسانانو د لارښوونې او روزنې په لاره كې اغېزمن كار وكړي. د دوی په نظر دغه اړخ له ټېكلاليز او هنري اړخ څخه زيات مهم دی.

بله ډله پوهان او شعر پېژندونكې بيا په دې نظر دي چې د شعر اصلي اړخ يا جوهر د هغه د ټېكلال او هنر اړخ دی. دوی وايي: د شعر دنده دا نه ده چې لارښوونه او تبليغ وكړي، بلكې مهمه ځانگړنه يې بايد دا وي چې په انسانانو كې د ټېكلالو څوښوونې احساس پياوړی كړي. ځينې شعر پېژندونكې، كره كنونكې او پوهان بيا منځنۍ لاره غوره گڼي او وايي چې شعر بايد هم د يو عالي او پياوړي انساني پيغام او عالي متن او محتوی لرونکی وي او هم د بنياست او ټېكلال هنكامي راوهڅوي. رنگيني، ولري او د موسيقي په څېر ولولې راوپاروي.

په پخوانيو شعري يا منظومو څوكلونو كې چې موز ورتنه د كلاسيك شعر څوكلونو نه و ايو، قافيه، د شعر چوكاټ او ځانگړی وزن د زياتې پاملرنې وړ دی. د نظمونو يا شعرونو په دغو څوكلونو كې غزله، قصيده، مثنوي، څلوريزه او نور د يادولو وړ دي.

په نوې شاعرۍ كې د پخوانيو شعري قالبونو د پاللو په څنگ كې د سپين او آزاد شعر څوانه هم پوره پاملرنه او نښتې ده. آزاد شعر هغه شعر دی چې قافيه پكې حتمي نه ده، وزن يې په

عمومي ډول د يو شعر په کليت کې په پام کې نيول کېږي او وزن يې د کومې ټاکلې بېلگې تابع نه دی. کرښې يې لنډې او اوږدې دي. په آزاد شعر کې وزن د يو ډول طبيعي آهنگ او موسيقي تابع وي. په اروپا کې هم دغه شعر په ۱۹مه پېړۍ کې خپل اوج ته ورسېد. دا په حقيقت کې آزادو شعري قالبونو ته د نوو نظرونو او افکارو ننوتل دي. مهمه خبره داده چې آزاد شعر نه يوازې دا چې له کلاسيکو شعرونو او نظمونو سره د چوکاټ له نظره توپير لري، د مضمون او محتوي له پلوه هم ورسره بايد توپير ولري. په آزادو شعرونو کې بايد د شعر مضمون هم د نوي دوران مضمون وي.

سپين شعر بيا هغه شعر ته ويل کېږي چې قافيه ونه لري. په اروپايي شعرونو کې زياتره کلاسيک روايتي او کيسه يي شعرونه په همدغه قالب کې و و چې د بيتونو وزن او اندازه يې سره برابره وه خو د قافيه له قيد څخه آزاد و.

د شعر ځينې ځانگړنې:

لکه چې و مو ويل، د شعر د تعريف، پېژندنې او ځانگړنو په اړه بېلابېل نظرونه شته، په دې اړه د ځينو شاعرانو او شعر پېژندونکو نظرونو ته پاملرنه لازمه ده:

– ((شعر په ولو له ييز او موزونه (آهنگواله) ژبه د بشري فکر ځانگړي او هنري څرگندونه ده، له دې امله په موږ شعر موزيکال فکر وگڼو.))

– ((په شعر کې د الفاظو معنا له هغه څه نه چې په قاموسونو کې يې راوړي، پراخه ده او د بيان قدرت يې زيات دی.))

– ((شعر بايد د ژوند د اړتياوو او معيارونو تابع نه کړو. د گلاب گل څوک ددې لپاره نه خوښوي چې د هغه اوبه د سترگو د درمل په توگه استعمالېدای شي، بلکه ددې لپاره يې خوښوي چې گلاب ښکلی دی او ښکلا پخپله يو مستقل ارزښت دی.))

– ((د شعر هدف په ملت کې د روښنايي خپرونه ده.))
 د شعر په اړه په تعريفونو کې په ځانگړي ډول دغه گډ ټکي د پام وړ دي:
 تخیل، جذبات (يا احساسات)، ښکلا، عواطف، خوند، مفکوره (په بله معنا د واقعيت انگاز) همدغه ټکي د شعريت معيارونه هم گڼل کېدای شي.
 ((په شعر کې يو ډول مفکوره شته، خو يوازې د مفکورې شته والی د شعريت دليل نه گڼل کېږي، بلکه مفکوره بايد په شاعرانه بڼه راوځلېږي.))

کانډيد اکادميسين محمد صديق روڼي د شعر د عمده او اساسي توکو يا ځانگړنو په اړه ليکي:

((شعر له څلورو ضروري توکو څخه جوړ دی: مفکوره، تخیل، احساس (عاطفه) او وزن.

ددې خبرې ضمني معنا داده چې هر نظم شعر نه دی، په شعر کې د مفکورې شته والی حتمي دی، ځکه چې بې مفهومه شعر، شعر نه دی، لیکن په شعر کې باید مفکوره شاعرانه بڼه ولري. له دغو یادونو څخه وروسته کولای شو چې د شعر لپاره دا لاندې تعریف پیشنهاد کړو:

((شعر په وزن لرونکې ژبې سره د مفکورې او تخیل عاطفي ترکیب ته ویل کېږي)).

د مفکورې او وزن په اړه خو خبره څرگنده ده، په بڼه شعر کې د تخیل په اړه باید ویل شي چې: په شعر، ادب او ټولو هنرونو کې تخیل ځانگړی ارزښت لري. تخیل په شعر کې د تشبهاوو، استعارو او خبرو په بڼه راڅرگندېږي. احساس او عاطفه هم په شعر کې له ضروري توکو څخه ده. په شعر کې احساس یا عاطفه ضروري شرط دی. که شاعر درد، هیله، احساس، اندېښنه، قهر او تاثر ونه لري، نو لوستونکی او اورېدونکی له داسې شعر څخه خوند نه شي اخیستلای. د ليو تو لستوی په قول: ((د شعر اصلي وظیفه داده چې مقابل لوري ته احساس ورو لېږدوي.)) یو بل لیکوال وايي: ((په هنر کې قضاوت، مفکوره او حقیقت په عاطفي بڼه

راڅرگندېږي.))

استاد روڼي له دغو بحثونو څخه نتیجه اخلي او لیکي:

شعر دوه ډولونه ارزښتونه لري. ذاتي (یا اصلي) او پخپله په شعر پورې مربوط) او بهرني (چې د شعر لپاره دغه ارزښتونه هم مهم دي خو د شعر خپل جز نه دی).

د شعر بهرني ارزښتونه دین، اخلاقو، علم، فلسفې، سیاست یا ایډيالوجي (مفکورې) ته خدمت کوي. متعدد شاعران د شعر بهرنيو ارزښتونو ته زیات اهمیت ورکوي.

متعهد شعر د یوې ټاکلې برخې، سیاسي ډلې یا ایډيالوجي مرام ته وقف شوی دی او له دې امله د ټولو لپاره د خوند او لذت منبع نه ګرځي، خو همیشنی (تېلېي) شعر د ټولو انسانانو په هکله ویل کېږي او د شعر له ذاتي ارزښتونو څخه کار اخلي. په دغه ډول شعر کې هم مفکوره د بشریت لپاره له دایمي ارزښتونو سره اړه لري. د زمانې په اوږدو کې هر نسل ته احساس او عواطف وړانتقالوي، عشق، ښکلا، سوله او دوستي، اثار، زړه سوي، ګډ ارمانونه او داسې نور همېشني ارزښتونه د شعر بڼ تازو او سمسور ساتي. د شعر ذاتي ارزښتونه: ښکلا، تخیل،

تصویر، هنري ژبه، آهنگ (وزن)، احساس او جذبات دي. بهرني ارزښتونه باید شاعرانه شي. له هغې وروسته پرې د شعر نوم ایښودل کېدای شي.

د متن لنډيز:

شعر د ادبیاتو یوه مهمه برخه ده. شعر له څلورو ضروري توکو څخه جوړ دی: مفکوره، تخیل، احساس (عاطفه) او وزن. د شعر په باب بېلابېل تعریفونه شوي دي. موږ کولای شو، د شعر یو ښه تعریف په دې ډول وکړو:

((شعر په وزن لرونکې ژبې سره د مفکورې او تخیل عاطفي ترکیب دی.))

د شعر په ذاتي او اصلي ځانګړتیاو کې: ښکلا، تخیل، تصویر، هنري ژبه، وزن، احساسات او جذبات د یادولو وړ دي. د شعر بهرني ارزښتونه په اخلاقو، علم، فلسفې، سیاست، ایډیالوژۍ (مفکورې) او نورو پورې اړه پیدا کوي.

همېشې او تلپاتې شعر د ټولو انسانانو لپاره ویل کېږي او له همېشنيو ارزښتونو سره یې کار وي. نه له موقتي او سرسري ارزښتونو سره چې یوازې په یوه ډله خلکو پورې اړه ولري.

د شعر جوهر: له دې څخه موږ څه د شعر اصلي اړخ یا اصلي ټولګه ده. د شعر جوهر د شعر د هغو توکو ټولګه ده چې یې له هغې شعر، د شعر په نوم نه شو یادولی.

لیو تو لستوی: د روسیې یو نومیالی لیکوال دی چې په یوه نولسمه پېړۍ کې یې په روسیه او ټوله نړۍ کې د ستر لیکوال په توګه شهرت لاره. ((جګړه او سوله)) یې ډېر مشهور ناول یا رومان دی.

فغانيتونه

۱- د لوست يو يو پراگراف دي يو يو زده کوونکی ولولي او نور دي غورېد ورتنه ونيسي.
۲- زده کوونکي دي په څلور ډلو ورېشل شي. يو ډله دي ددې لوست د يو لغت يا اصطلاح په باب له بلې ډلې پوښتنه کوي او هغه ډله به ځواب ورکوي، بيا به په سرچينه توگه همدغه کار تکرارېږي. څو اېونه دي لنډ لنډ وي.

۳- څلور تنه زده کوونکي دي د يوې يوې ډلې په استازيتوب پر دغو موضوعاتو لنډې لنډې خبرې وکړي:

- هغه کسان چې شعر ته په ظاهري توگه گوري، د شعر په اړه څه نظر لري؟
- د شعر جوهر څه شی دی؟
- د شعر ذاتي او اصلي ځانگړتيا وي
- د شعر بهرني ارزښتونه

۴- زده کوونکي دي په ټولگي کې يو د کوچنۍ مشاعره جوړه کړي. د هر چا چې کوم شعر خوښ وي او هغه يې په ياد وي، ټولگيو الوته دي يې واوروي، که يوازې يو، يا څو بيتونه وي، هم سمه ده. بيا دي يو بل ټولگيوال د هغه شعر په ارزښت، معنا او ښکلا پوځه وائي، دا کار دي هماسې دوام وکړي او ټول زده کوونکي دي يا په شعر لوستلو او يا په خبرو کې ونډه واخلي.

کورنۍ فنلده

زده کوونکي دي د خپلې خوښې يو ښه شعر انتخاب کړي، هغه دي په يو ډله يانه کې وليکي او ترې لاندې دي دا هم وليکي چې ولې يې دا شعر انتخاب کړی او شعر دده په نظر کومې ځانگړتيا وي لري؟ په دي اړه دي د همدغه لوست متن په پام کې ولري.

د ماین، ناچاودو توکو او معلومات رواني اغېزې

په تېرو ټولگيو کې تاسو د ماينو او ناچاودو توکو په اړه ډېر مطالب او لارښوونې لوستې دي. نږدې په هر ټولگي کې مو هغه معلومات ترلاسه کړي دي چې څنگه له ناچاودو توکو ځانونه وساتو، څنگه پرې خپله کورنۍ، دوستان او هېوادوال وپوهو او په دې برخه کې څنگه له تپيانو سره لومړنۍ مرستې وکړو؟

په دې لوست کې دې خبرې ته تم کېږو چې له ماین او ناچاودو توکو څخه ډېرې ځانگړې، کورنۍ او عمومي ټولنیزې ستونزې هم راپیدا کېږي. دا په حقیقت کې یو ډول رواني ستونزې دي چې زموږ ټولنه او په تېره بیا وېش او بیدار ځوانان باید ورته ځانونه چمتو کړي، ځان هم پرې پوه کړي، خپله کورنۍ او ټولنه هم. په دې لوست کې پر همدغه موضوع له تاسو سره خبرې لرو.

په بېلا بېلو جنگونو کې چې په جلا جلا هېوادونو کې ترسره شوي دي، له مایونو هم د خپلو اهدافو لپاره ګټه اخیستل شوې ده. په افغانستان کې هم په بېلا بېلو وختونو کې مایونه کارول شوي او زموږ یو شمېر افغانان یې د غم پر تغو کښېښو لي دي.

دا چې د مایونو له کبله یو شمېر افغانان ټپیان شوي او بیا معلول شوي دي، دغه معلولیت د ښکاره ستونزو او تکلیفونو تر څنګ، رواني ستونزې او ناروغۍ هم له ځانه سره لري. که پوره پاملرنه وکړو له څرګندو نښو ښاننو او ستونزو څخه دغه پټ رنځ چې رواني ناروغۍ یې باید وبولو، هم د معلول کس لپاره او هم د ټولنې لپاره ډېر زیات خطر لري. دایوه کورنۍ او بشپړه ټولنه له رواني او ټولنیزو ستونزو سره مخامخو لای شي. له همدې کبله دې ستونزې ته د یوې درنې ټولنیزې ستونزې په توګه باید غور وکړو.

ستونزه په پیل کې له دې څخه راو لاړېږي چې:

۱- د مایونو او ناچاودو توکو (او یا په عمومي توګه د جګړو له امله) یو څوک ټپي شي. لاس، پښه، سترګه یا د بدن کوم بل غړی له لاسه ورکړي. د بدن هېڅ غړی د انسان په ژوند کې اضافي نه دی او هر یو یې په خپل خپل ځای کې ضروري دی. کله چې یو څوک معلول شو، هغه سړی د عادي ژوند لپاره خپلې هیلې له لاسه ورکړي.

۲- ښایي دغه معلول کس د خپلې کورنۍ له خوا هم قبول نه شي.

۳- ښایي کله کله په شاوخوا چاپېریال او ټولنه کې هم داسې ناوړه کسان پیدا شي چې معلول کس ته په سپکه سترګه وګوري.

۴- په داسې حالاتو کې که معلول انسان له ټولنې څخه ځان ګوښه کړي، یا خپل مهارتونه او وړتیاوې له لاسه ورکړي، نو ورو له رواني پلوه په یو ناروغ انسان بدلېږي چې هم ځان او هم ټولنې ته زیان رسوي.

موږ ټولو ته (د معلول کس په ګډون) لازمه ده چې ددې ستونزې د مخنیوي لپاره په ټولنه کې د معلولینو د ښه جذب او په عمومي توګه د یوې سالمې ټولنې د جوړېدو لپاره دغو ټکو ته پاملرنه وکړو:

۱- معلول کس باید په هېڅ ډول خپل ځان د تو لني نیمګړې برخه ونه ګڼي. هغه باید په رواني ډول ځان داسې وګڼي چې هېڅ نیمګړتیا او عیب نه لري. هغه معيوب نه دی، معلول دی او په ټولنه کې خپل ځای، خپل قدر او خپل درنښت لري.

۲- د معلول کس کورنۍ باید په دې برخه کې زیاته پاملرنه وکړي، که هغوی د خپلې کورنۍ معلول غړي ته په خپله غېږه کې لکه د پخوا په څېر په مینه او محبت ځای ورکړي، ټوله کورنۍ ورسره نېکمرغه پاتې کېږي.

۳- موږ باید په خپلو خبرو اترو کې، له معلولينو سره په چلند کې، په لیکنو او ویناوو کې معلولينو ته د معيوب او نیمګړي خطاب ونه کړو. هغوی ته داسې کلمې ونه کاروو چې د توهین، ملنډو او تحقیر څرک ترې ولګي. دا به په هېڅ ډول غوره نه وي چې موږ هغوی ته د ګاڼه، ګوډ، شل، لیوني او نورو خطاب وکړو او دغه نومونه داسې وکاروو چې د توهین او تحقیر بوی ترې راپورته شي. ددې په ځای باید هغوی داسې معلولين وګڼو چې د بېلابېلو علتونو له امله له دغې ستونزې سره مخامخ شوي او که موږ هریو له داسې پېښو سره مخامخ شوي ول، په همدغه حالت کې به ول.

۴- معلولين باید د ټولنې د روغو کسانو په څېر د ټولو حقوقو لرونکي وي. هغه کسان یې چې د زیات معلولیت له کبله د کار جوګه نه وي، باید د ژوند ټولې اسانتیاوې ورته برابرې شي. هغوی چې د کار جوګه وي، په هره برخه کې ورته د کار لارې چارې برابرې شي. په دې توګه به هغوی د عادي انسانانو په توګه ځان د ټولنې داسې مهمه برخه وبولي، لکه نور ټول چې دي.

۵- معلولو ماشومانو، ځوانانو او لویانو ته باید د زده کړې امکانات هم برابر شي. په هغه صورت کې چې دوی کولای شي د عمومي زده کړو په مؤسسو کې ګډون وکړي،

باید ټول همزولي ورته د ورونو او خویندو په توگه له ځانه سره په برابر بڼه وگوري او زیات درنښت یې وکړي چې له معلولیت او ستونزو سره سره له دوی سره په څنګ کې ناست دي او زده کړه کوي چې په راتلونکي کې ترې د ټولنې د پرمختګ او سوکالۍ لپاره ګټه واخیستله شي. که ددې امکان نه وي چې ځینې کسان یې د زده کړو په عمومي مرکزونو کې زده کړو ته دوام ورکړي، باید بېلابېل ځانګړي بڼو ونځي ورته جوړ شي. د اسلام مبارک دین او دغه راز نړیوالو بېلابېلو تړونونو د معلولینو د حقونو په برخه کې ډېر زیات ټینګار کړی دی. معلولین یې د ټولنې هغه برخه ګڼلې ده چې هم ورسره باید مرسته وشي، پالنه یې وشي او هم ورته د ژوند په ټولو چارو کې له نورو انسانانو سره یو ځای د ګډ ژوند او ګډ کار لارې چارې برابرې کړي.

که موږ داسې وکړل، نو له رواني او ټولنیز پلوه به مو مهم کار ته پاملرنه کړې وي. دا د ټولو افغانانو او په تېره بیا د ټولو ځوانانو دنده ده چې معلولینو ته درناوی وکړي او هغوی ټول په هره برخه کې د خپل ځان سیال او له ځانه سره برابر او د مساوي حقونو لرونکي وګڼي.

د متن لنډيز:

د میانو نو او ناچاودو توکو له امله زموږ زیات شمېر هېوادوال وژل شوي، ټپیان شوي او معلول شوي دي. دغه معلول افغانان له یو لږ ځانګړو کورنیو او ټولنیزو او رواني ستونزو سره هم مخامخ کېږي. موږ باید خپلې دغه خویندې او خپل وروڼه د خپلې ټولنې پر اوږو بار ونه ګڼو، باید درناوی ورته ولرو او هغوی په ټولو برخو کې له ځان سره د برابر و حقوقو او وچایو لرونکي وشمېرو، نه نیمګړي کسان. له معلولینو سره غوره چلند هغوی له رواني پلوه پیاوړي کوي او په ټولنه کې د ګټورو او اغېزمنو غړو په توګه خپله دنده ترسره کوي.

۱- زده کو ونکي دي په خپل خپل وار ددې متن يو پر اگراف ولولئ. نور زده کوونکي دي ورته غورږ وي. د پراگراف له لوستلو وروسته دي د هغه په څنګ کې ناست ټولگيو ال ددغه پراگراف (صفتونه) په نښه کړي.

۲- پنځه تنه زده کوونکي دي په خپله خوښه په خپل کور، دوستانو او يا په خپل شاوخوا کې د کوم معلول په باب خبرې وکړي، دا چې څنګه معلول شوی او اوسنی حالت يې څنګه دی ؟

۳- دغه متن د (ی) گانو له نظر کې نيولو پرته ليکل شوی دی. تاسو يې په خپلو کتابچو کې وليکئ او د (ی) گانو سمه کارونه په پام کې ولرئ:

((موږ ته لازمه ده چې خپلو معلولو هيوادوالو ته د ژوند په هره برخه کې د خپلو سيالو او د مساوی حقونو لرونکو هيوادوالو په سترګه وګورو. له دوی سره مرسته زموږ دنده ده. که داسې ونه کړو، هغوی له ډېرو روانی ستونزو او ناروغي سره مخامخ کېږي. راځي چې دوی له ياده ونه باسو. دوی خپلې خوښۍ او ورونه وگټو او ټولنی ته يې د غوره انسانانو او غرو په توګه روزنی او پالنې ته پرله پسې پاملرنه وکړو.))

هر زده کوونکي دي په خپل کلي کور کې د يو معلول کس په زړه پورې کيسه وليکي، څنګه معلول شوی ؟ د خلکو چلند ورسره څه ډول دی ؟ اوس څه کوي ؟

ددغې ليکنې (کيسې) د متن ټولې (ی) گانې بايد سمې ليکل شوي وي او که ناسمې وي، سبا ته يې په ټولګي کې سمې کړي.

په دې کیسه کې دې دغه ټکي په پام کې ونیسي:

۱- د ټولنې روان واقعیتونه دې په پام کې ونیسي.

۲- نثر دې هنري او ادبي ځانګړنې ولري، یعنې نثر دې خوږ او روان وي.

څه غواړو؟

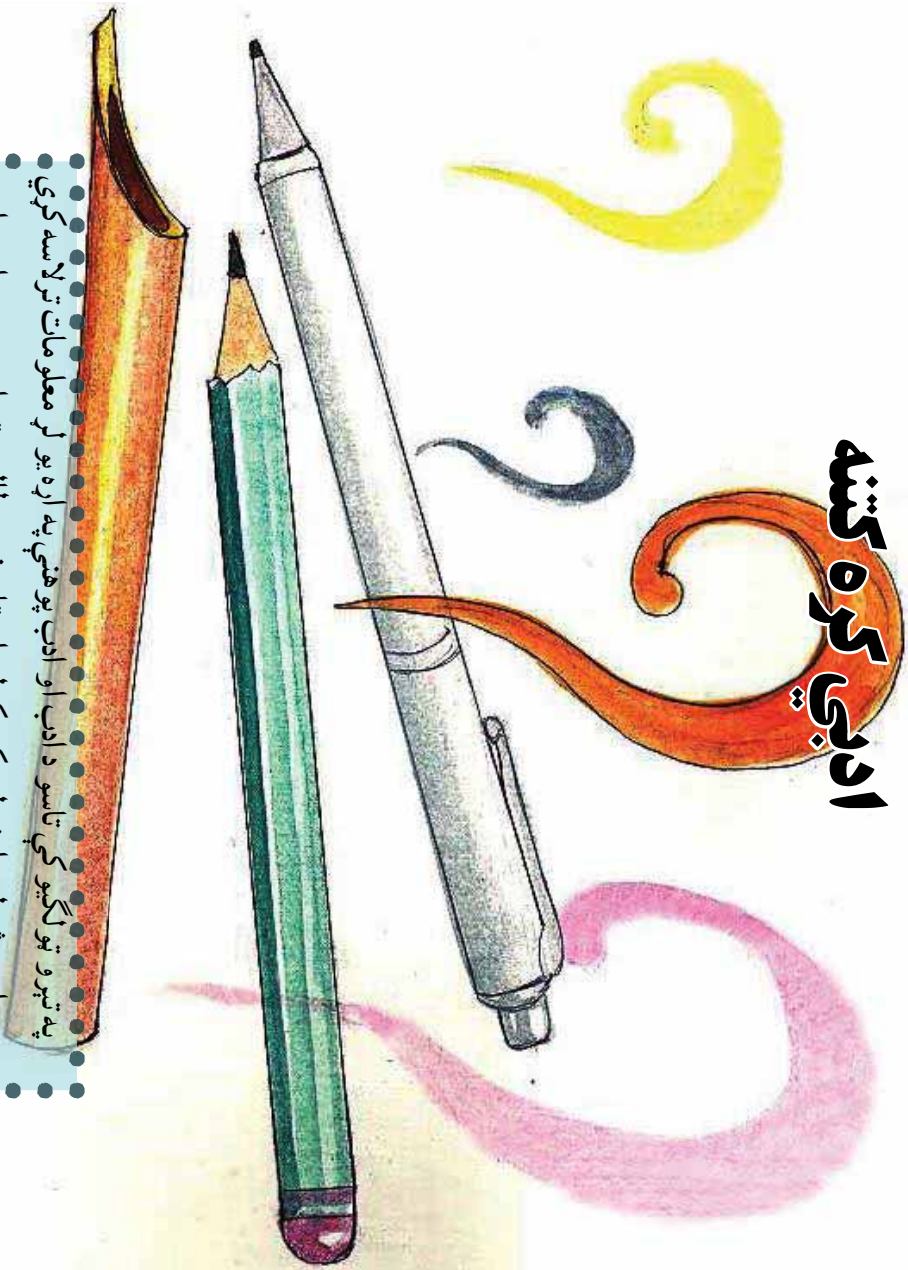
چې وړي تیاره د جهالت هغه سحر غواړو موږ
وطن د علم په رڼا کې منور غواړو موږ
چې په وطن کې یې خبرې د ښېګڼې وښي
هسې مامور هسې امر، هسې عسکر غواړو موږ
نه چې سبب د زرد روڼۍ شي د وطن لپاره
چې غواړ غریب په ګېډه موږ کا هغه زر غواړو موږ
په فېشنو او عبثیاتو پسې مه ځه ګوره
ای د مکتب خلمیه تا ته لوړ هنر غواړو موږ
چې وي صادق او په ایمان سره خدام شي د قام
داسې ادیب داسې شاعر داسې رهبر غواړو موږ
(قیام الدین خادم)

یوه ښایي یوه نړۍ هڅه او هاند له منځه وړي.
((لویي پاستور)

ادبي کره کتنه

- په تېرو تو لگيو کې تاسو د ادب او ادب پوهنې په اړه يو لړ معلومات ترلاسه کړي دي. د ادب څېړلو، ارزولو، کره کولو او تاريخي مطالعې ته ادبپوهنه وايي. ادب پوهنه درې عمده څانگې لري: د ادب تيوري، ادبي کره کتنه (يا ادبي نقد) او د ادب تاريخ.

- ادبي کره کتنه د ادبپوهنې يوه مهمه څانگه ده، د ادبياتو د ودې او پرمختگ په بهير کې ادبي نقد يا ادبي کره کتنه ځانگړی ځای لري. په دې لوست کې به ولولو چې ادبي کره کتنه څه شی دی؟ په ادبي هلو ځلو کې يې ارزښت څه دی؟ کوم کوم معيارونه لري او کوم کوم ډولونه يې مهم دي؟

د ادبي نقد يا کړه کتنې په هکله ډېر تعريفونه وړاندې شوي دي، خو د پېژندنې تر ټولو مهمې برخې يې دادې:

ادبي کړه کتنه د ادبي آثارو د هر اړخيزې ارزونې په معنا ده چې ددغو آثارو ښکلاوې،

ارزښتونه او نيمگړتياوې په نښه کوي. د ادبي کړه کتنې له لارې لوستونکي پوهېږي چې کوم ادبي اثر عالي، ځلند او پياوړی، کوم منځنی او کوم يو کمزوری دی؟

د ادبي کړه کتنې له لارې لوستونکي او د ادبي آثارو لېوال او مينه وال د ادبي آثارو له ارزښتونو سره اشنا کېږي. له همدې کبله خبرونکي په دې نظر دي چې د ادبي نقاد کار دادی چې د ادبي اثر د لېکوال او عادي لوستونکي ترمنځ وسيله شي. کړه کتونکي د لېکوال او لوستونکي ترمنځ د اړيکو پل دی، د اړيکو مزی دی او څومره چې دا مزی پياوړی وي، د يو ملت د ادبي يون په پياوړتيا او ښکلا کې خپل اغېز زياتوي. د کړه کتونکي دنده داده چې لوستونکو ته څرگنده کړي چې په دې يا هغه ادبي اثر کې مهم ارزښتونه، لوړې ښکلاوې او پياوړتياوې کومې کومې دي، يا دغه او هغه اثر څه کمزوری او نيمگړتياوې لري؟ که دغه واسطه، يا د اړيکو پل او مزی نه وي، ښايي يو غوره اثر خلک ښه ونه پېژني او يا يې له پياوړو اړخونو، ځلندو برخو او ښکلاوو څخه ناخبره پاتې شي. دغه راز کېدای شي چې مينه وال د يو ادبي اثر له نيمگړو خواوو او کمزوريو هم پوره خبر نه شي. له دې لارې د ادبي آثارو او ليکنو اصلي او رښتينې ارزښتونه رابرسېره کېږي.

د يو دقيق کړه کتونکي کار دا نه دی چې د يو ادبي اثر په باب د ښه يا بد حکم وکړي، يعنې يو اثر په بشپړه توگه (ښه) يا (بد) وگڼي. د هغه موخه بايد دا وي چې د يو اثر هر اړخيزه ارزونه وکړي، ټول اړخونه يې راوسپړي، ځلاوې او نيمگړتياوې يې يادې کړي. سره له دې چې نقاد يا کړه کتونکي هم ښايي کله کله د خپلو ځانگړو احساساتو، نظرونو او دوقونو له مخې د ادبي اثر په اړه شخصي ټکي هم وړاندې کړي، خو مهمه خبره داده چې دی وکولای شي خپل دغه احساسات داسې مهار کړي چې د يو ادبي اثر اساسي ارزښتونه ترې پټ پاتې نه شي.

ادبي کره کتونکی د یو ادبي اثر د کره کولو او نقد په وخت کې باید د یو ځانگړي ادبي اثر د لیکوال د وخت حالات، شرایط او امکانات له یوې خوا په نظر کې ولري، له بلې خوا باید دې ته پام وکړي چې د هغو شرایطو په رڼا کې د هغه وخت عمومي ادبي وضعیت څه ډول و ؟ ایا لیکوال هغه څه په ښه توگه ولې دي چې غوښتل یې ويې وایي ؟ که داسې نه وي او مستقد او کره کتونکی د ادبي آثارو ارزونه یو ازی د خپل نظر او فکر له مخې وکړي، کره کتنه به یې بریالۍ نه وي.

لکه چې ومو ویل ادبي نقد د ادبي آثارو ارزونه ده او دا خبره په حقیقت کې له یو ډول ((قضاوت)) سره ملګرې ده. ددې خبرې معنا داده چې ادبي کره کتنه د ادبي آثارو په اړه ((قضاوت)) دی او له همدې کبله لازمه ده چې کره کتونکی د ادبي آثارو په هکله د رښتیني معرفت او پوهنې لرونکی وي. هغه باید یو لږ داسې اصول او معیارونه خپلې مخې ته اېښي وي چې د هغو له مخې وتوانېږي، په غوره او دقیقه توگه د کره کتنې په کار کې بری ترلاسه کړي. له همدې کبله یې دغو ټکو ته پاملرنه اړینه ده:

۱- د کره کتونکي موخه دا نه ده چې یو نوی شی رامنځته کړي، بلکې هغه څه چې موجود دي او لیکل شوي دي، تحلیل او توصیف یې کړي، بېلابېل اړخونه یې وڅېړي او د بېلابېلو برخو اړیکې یې وازروي، له همدې کبله هغه باید د یو منځگړي او دریمگړي کس په توگه ادبي اثر وازروي.

۲- ادبي کره کتونکی ددې په څنگ کې چې له شعر او داستان او په عمومي توگه له ادبیاتو سره یې مخه ده، له ډولونو څخه په یو ډول یې له ښکلا پوهنې، ټولنپوهنې او ارواپوهنې سره هم اړیکې باید له پامه ونه غورځوي. په دغو برخو کې هم کره کتونکي ته د تجربې لږل لازمي دي.

۳- کره کتنه د ادبي بهیر په وده او بشپړتیا کې اساسي ونډه لري. دا یوه ستره موخه ده. نقاد د یوې داسې سترې دندې لرونکی دی. له همدې کبله باید ادبي کره کتونکی له سرسري ټکو، لکه شخصي لېوالتیا یا کینې څخه بهر په عمومي توگه د یو ولس د ادبي بهیر په پیاوړتیا کې خپله ونډه جوته کړي او سره له دې چې د یو ځانگړي ادبي اثر په اړه

قضاوت کوي، ددغه عمومي ادبي بهیر بشپړتیا، ښکلا او ځلاته یې پام وي. ځینو څېړونکو د کره کتنې لپاره درې شرطونه لازم ګڼلي دي:

۱- ذوق، ۲- پراخ ادبي معلومات او اطلاعات، ۳- تجربه او زیات تمرین.

۱- ادبي ذوق: د ادبي آثارو د پیاوړتیا وړ او نیمګړتیا وړ د څرګندولو غوره عامل دی. ذوق له دوو برخو جوړ دی، فطري استعداد او بل ادبي او هنري تربیت چې اکتسابي (زده کېدونکي) بڼه لري.

۲- هغه څوک چې ښه ادبي ذوق ولري، که چېرې د زياتې مطالعې، لوستنې او څېړنې ستونزې پر ځان ومني، کولای شي چې د ادبي آثارو غوره ارزوونکی او کره کتونکی شي. د خپلو ادبیاتو او دنړۍ د ادبیاتو په باب پراخه او ژوره مطالعه، د ادبیاتو په باب د نورو آثارو لوستل او عمومي معلومات ترلاسه کول، د یوه کره کتونکي کار ته پیاوړتیا وربښي.

۳- کره کتونکي ته لازمه ده چې دکره کتنې کار ته د یو عادي او سرسري کار په سترګه ونه ګوري، پرله پسې تجربې ترلاسه کړي، بیا بیا تمرین وکړي او وتوانېږي چې یو ښه کره کتونکی شي.

د ادبي کره کتنې د دولونو په اړه هم ډېرې خبرې شوي دي. ځینو څېړونکو ورته بېلابېل دولونه په نظر کې نیولي دي چې یو څو یې یادوړ:

سستي نقد، تاریخي نقد، فلسفي نقد، فورمولیستي (شکلي) نقد، ارواپوهنیز نقد، اجتماعي نقد او نور....

د متن لښیز:

ادبي کره کتنه یا ادبي نقد د ادبپوهنې یوه مهمه برخه ده. کره کتنه د ادبي آثارو د ارزښتونو د راځلونو څرګندونه کوي. ادبي کره کتنه د ادبي آثارو د هر اړخیزې ارزونې په معنا ده. موږ کولای شو چې د کره کتنې په وسیله لوستونکي او د ادبي لیکنو مینه وال په دې وپوهوړ چې کوم اثر ډېر لوړ او پیاوړی، کوم یې دمنځني حد

او کوم بې کمزوری دی؟ ادبي نقاد او کره کتونکی په حقیقت کې د ادبي اثر د لیکوال او اثر د لوستونکي ترمنځ د اړیکو پل یا د اړیکو مزی دی.

څېړونکو د کره کتنې یا کره کتونکي لپاره درې شرطه لازم ګڼلې دي:

- ۱- ذوق، ۲- پراخ ادبي معلومات او اطلاعات، ۳- تجربه او زیات تمرین.

غوره کره کتونکی د ټولنې د ادبي بهیر په وده، ښکلا او بشپړتیا کې ستره ونډه لري، له کره کتنې پرته د یو ولس ادبیات لازمه وده نه شي کولای.

۱- زده کوونکي دي یو ځل بیا ټول متن په چوپه خوله په دقت سره ولولې او دغو پوښتنو ته دې ځواب ووايي:

- ادبي کره کتنه څه ته وايي؟
- ادبي کره کتنه د اثارو د لیکوال او لوستونکو ترمنځ د څه شي حیثیت لري؟
- د ادبي کره کتنې هدفونه کوم کوم دي؟
- د ادبي اثر د ارزولو په وخت کې کوم کوم ټکو ته پاملرنه پکار ده؟
- ۲- څو تنه زده کوونکي دي په دغو موضوعگانو (د خپلو نورو معلوماتو او د ادبي کتابونو او لیکنو د مطالعې له مخې) پنځه پنځه دقیقې خبرې وکړي.
- د کوم پښتو لیکوال لیکنې مو خوښې دي او ولې؟
- ایا په کوم شعر یا داستان مو نقد لوستی دی؟ که مو لوستی وي، ایا خوښ شوی مو دی کته؟ د خوښېدلو یا نه خوښېدلو علتونه یې په لنډه توګه خپلو ټولګیوالو ته وایاست.
- کره کتونکی باید څه وکړي چې کره کتنه یې ښه او پخه راشي؟
- کره کتنه د ټولنې د ادبي بهیر په وده او پرمختګ کې کومه ونډه لري؟

زده کورنکي دې د دولسم ټولگي د پښتو لوست د کتاب کوم شعر يا داستانه په غور وولوي او يوه دوه مخيزه کړه کتنه دې پرې وليکي. معرفي دې بې کړي او پياوړي او ښهگري اړخونه دې بې په گوته کړي.

د کړه کتنو نځي کار دا دی چې د يو کتاب د ارزښتونو په هکله خبرې وکړي، د کتاب په ليکلو کې د ليکوال محرک يا د هڅو نې لاملونه په هغه پورې اړه نه لري، لکه د يو کتاب د خرڅو شوو نسخو له شمېر سره چې بې کار نشته.

انگليسي ليکوال
سامرست موام

((داسې کوم شې نشته چې د زده کړې له لارې تر لاسه نشي.
هيڅ شې زده کړې ته نه رسېږي. زده کړه بد اخلاق پر ښو اخلاقو بدلوي. ناوړه اصول سموي او د هغې پر ځای بې راوړي. زده کړه انسان د پښتو ترکچې لور وي.))

مارک ټواین

و سپانگه

اورېلکي: اور لگيد

((الف))

اوره: ورېځ

آز: حرص

او اللعزم: لوی پيغمبران چي په خپل

آغلي: ښکلي

ماموريت کي ټپ له پوره زغم او استقامت

استخراج: راويستل، راول، خارچېدل

خڅه کار اخيستی وي.

استوگه: استوگنه، مېشتېدنه

اېثار: قرباني، سربښندنه

اشلوک: شعر، نظم

اېرونه: يوه دسته کښتۍ، (د اېر په بڼه هم

امسال: سړ کال

شته)

انتشار: خپرېدل، خواره واره (منتشر-

اېلايي: اطاعت (له ايل او ايلېدل څخه)

پاشلي، خپاره)

اېواد: (اوس د هېواد په بڼه)

انتصابي: نومول شوی، چې انتخابي نه وي،

اړينه: ضروري

نصب شوی

اند: فکر

بوله: قصيده	((ب))
باجره: غنمو او ورشو ته ورته يو ډول	
داني دي چې ډوډۍ ترې پخوي.	
بال: وزر	
بجلی گر: د برېښنا مسوول	
بدوی: لومړنی، ابتدايي، وحشي	
برېښ: لوړ باغ	
برتی: خېره (لکه په پوځ کې برتي کېدل- خېره کېدل) په لښکر کې شاملېدل	
بردمه: بالاکل، مالامال	
برمل: ماسپښښ	
برهان: دلیل	
بری: پخوا يې فعلي بڼه (بول: فتحه کول)	
هم مستعمله وه، اوس بری د برياليتوب يا	
ظفر لپاره کارول کېږي.	
بريا: لاسته راوړنه، کاميابي	
بريځر: غرمه	
بصر: سترگې، نظر	
بلاغت: څرگند، تيار	
بمين: د هندوانو روحاني مشر	
بنسټيز: بنيادي، اساسي	
بهر: جريان، کنار، لږ	
بودتون: پتخانه، پتکده	
بورجل: اقامت گاه، سنگر، مسکن	

تعاون: مرسته، همکاري	تالاو: ډنډ، تالاب
تعلقات: نښلوني، لمن ليکونه	تالۍ: حوصله، دقت
تکلف: سختي، پېچلتيا (له تکليف څخه)	تبعيد: شړنه، له خپل هېواد څخه په زور
تکلف: سختي، تکليف	شړل، په بل ځای کې چېرې اوسېدنه
تل: ژورې، عمق	تې: زخم
تمهيد: مقدمه، سربزه	تثبيت: جوت، ثابت، څرگند، ښکاره
تميز: پاکي، نظافت، غوره فکر	تحقير: کم گڼل، سپک گڼل
توکم: نژاد	تذکره نگار: تذکره ليکونکي، د ژوندليک
توکي: عناصر، برخې	ليکونکي
توکي: عناصر، مواد	ترتبه: وارخطا، هک حيران
تيرون: تېرېدل، گذر، خو دا کلمه د تيروي	ترقي يافت: پرمختللي
او يرغل په معنا هم راځي)	ترمل: ماښام (ښايي مل د مهال لنډيز وي
تېرېدنگ: فعلي بڼه: تېرېدل، د نوم بڼه:	په دې توگه: برمل: لوړ مهال (ماسپښين)،
تېرېدنگ لکه خپرېدل: خپرېدنگ	برمل: کور مهال: مازيگر او ترمل: تور
((ت))	مهال يا تياره مهال ماښام وي)
ټاپۍ: دوران، وخت، مهال	تړۍ: د تېرېدو ځای، عبور، پلۍ، (د تړۍ
ټوټکي: شگون، جادو	په موټه بڼه اوس هم په ختيځه لهجه کې
ټيک: له سرو څخه جوړه شوې گانډه چې	ژوندۍ کلمه ده، هغه نړۍ لار چې د سيند
په تندي راڅرېږي	او غوړ منځه تېرېږي)
((ث))	تريخي: تلخه
ثقافت: کلتور، فرهنگ	تسلسل: دوام، جريان
ثمين: گران بيه، قيمتي، ارزښتمن	تسبيحات: په پاکۍ يادول، په سپېڅلتيا
	سره
	تصنعي: غير طبيعي

حزم: محکم، استوار ساختن، هوشیاری

حشم: شوکت، جلال

خصمانه: غلیمانه، دینمانه

جاج: سوچ، فکر

جاگیر: ملکیت، د ډېرو زمکو ملکیت

حلقه: کړۍ

حلیم: مهربان، شفقت، نرمي

جام جم: د جمشید جام چې هر څه په کې

بنکارېدل

((ح))

جبین: تنډی، تېډه

جرړې: رښې، بیخونه

خاېوڅي: خاېوړې

خیسر: ځان، خپل ځان، خیلسر

جگړن: جنگیالی، عسکر، لښکر

ختن: په چین کې د افسانو او ښکلاو

سیمه گڼل شوې ده. وایي چې د هوسیو

جندن: جگه ونه

نافي يې د مشکو او عطرانو ښکلې څپې

خیروي.

جل: زندان

ختي: لباس، کمیس

خدم: خادم، خدمتگار

چندی: شاعر

خلقت: خوی، عادت

خند: مانع

چوڼی: بلبل

خوان: دسترخوان

خوف او رجاء: ډار او امید

چیتړ: د چیتړ میاشت، د پسرلي باراني

خونول: (په بولله کې وخنوولیه) مصدر

بي خونول: قربانول، ځارول، نثارول

حافظ: هوشیار، تکره (حافظ طبیب) ښه او

خوړ: د سیلاب د راوتلو لار

اغېزمن طبیب

حباب: د اوبو په سر فوقانی

حباب: یو پاڼه

«(ف)»
ذاتی: اصلي

«(خ)»
خُل: خُلبدل، درخشش
خلا: ربا، رو بنسايي

«(و)»

راييا: راگرخول، بېرته تر لاسه کول

رامشت: طرب، ساز او سرود

رامشتگر: مطرب، سازی

رېي: بېرخ، چنده

رسالتمن: د رسالت لرونکي، متعهد،

ژمن

رسن: (دار و رسن):

رغونه: د غرو لمنې

رکن: برخه، غوړی

رمز: راز، سمبول

زندانه: مستانه

«(ز)»

زاید: اضافه، سرباري، ډېر زیات

زبون حالي: بدمرغي

زغل: زغستل، منډه وهل

زلما: خواني، زلمیتوب

زنا: رسی

زوپ: فرياد، هنگامه، و لوله

زېرمه: ملاتړ، حمايت، حفاظت، (اوس د

«(خ)»

خپان: خپاند، مواج، خپه لرونکي

خکول: کشول، کشيدن

خندونه: خند: افق، کناره

«(د)»

د ژوند مدار: د ژوند چاپېريال، د ژوندانه

ډگر

درنگ: کان، معدن

درونه: غمي، مرغلري

دري: له درېدلو څخه اخيستل شوی،

دربړي، ودرېږي

دريخ: منبر، د درېدو ځای

دکلمه: په دقيقه او شاعرانه بڼه د شعر

لوستل، د شعر بڼه او غوره لوستل، غوره

ادا

دلالت: د دليل راوړل

ديباچه: سرېزه، مقدمه

ديوات: مشواني

دېبڼه: دېبمن، غليم

سپېنس:

ذخیرې په معنا کارول کېږي)

((ش))

((ث))

شاخ: بناخ

ژانر: ډول (ادبي ډول)

شام: ماښام

شرف: ویاړ، شرافت

((س))

شنسب: د غوریانو د لوی نیکه نوم دی

سالونه: شنبلی، سرمه ریگ

(شین اسبه)

سیند: سپیلنی

شها (شهي): ښکلي، معشوقه

ستهان: ستان، ځمکه، سرزمین

شهار، بې جوړې کار، له عظمته ډک اثر،

سجج: سجج لرونکی، وزن لرونکی،

ستر کار

آهنگ لرونکی

شول: شول (اوس یوازې په یو لام په

سریول: گرت کول، لکه د چاپو سریول

فعلي بڼه)

سرگذشت: هغه څه چې په ژوند کې تېرېږي،

شن (شنا): مست، مستي، فعلي بڼه بې

د ژوند حالات، ژوندلیک

شیندل دی چې اوس هم په ختیځه لهجه

سفلد: ناپوه، جاهل

کې شته او د آس د شیندلو لپاره کارول

سلاست: رواني

کېږي.

سلنه: فیصدي

سماج: ټولنه

((بن))

سمبول: نښه

بنندو: د بنندل له مصدر څخه، تثارول،

سهل: اسان

بخششول

سورار: وچ کلک

ښکرونکی: سینگارونکی، ښکلی

سوژة: موضوع

کرونکی (آراینده) ښکل بې هم د فعلي

سیر: سفر، گرځېدل، یون

مصدر بڼه ده).

سینگر: کار، سنگلاخ

ورشيې او نور مواد)
خوړول: خپرو ل، خوړول

ښځمنو: ښځينه وو، مېرمنو

((ص))

((ف))
فانوس: خراغ، (د پانوس په بڼه هم راځي)
فته: فساد، امتحان، ازمايش
فراغت: خلاصون، ورگارتيا

صراحت: خرگندوالی، په ښکاره بڼه
صم: کوکک، زهر
صیقل: توبړل

فرقان: د پاک قرآن يو بل نوم، د قرآن عظیم

((ط))

الشان ۵۲ سورت چې (۷۷) آيته لري

طنازه: ښکلې، دلريا

فروعات: ضمني، څنگيز، چې اصلي نه

طوس: طوس په اوسني ايران کې يوه سيمه

وي

ده، د فردوسي د زوکړې ځای

فکت (فاکت) سند، لاسوند

طوق: د غاړې زنجير

طيلسان: بې لستونو اوږده جامه، هغه

((ق))

قريحه: شعري ذوق او وړتيا، استعداد (د

جامه چې قاضيان او خطيبان يې اغوندي.

شعر په برخه کې راځي) بڼه قريحه، بڼه

((ع))

ذوق، بڼه استعداد

عارضه: نقصان

قطب: شمال

عارضې: ضمني (چې اصلي نه وي)

عروج: لوړتيا

((ک))

کتابگوټی: کوچنی کتاب، رساله

عقلیت: هوښياري، پوهه

کچل: د رنجو په شان تور مواد

((خ))

کرکتو: (د کيسو او افسانو) څېره، اټل،

غزال: هوسی

قهرمان

غله: غله جات، داني، حبوبات (غنم،

لومل: مازنگر	کلاسیک: لرغونی
لوغړن: ضعیف، کمزوری	کمند: لومه، جال، پری، تناب
لوزل: پاشل	کهااله: کهول: کورنۍ، خاندان

لوړول: پورته کول	کوکب: ستوری
------------------	-------------

	کون: دنیا
--	-----------

(م)	کور: هېڅ، په هېڅ شمېرلی
-----	-------------------------

موړخ: تاریخ لیکونکی	کیکر: یوه ونه چې پانې زېږي او ازغنه ده
---------------------	--

مانه پېړۍ: مات تخت، مانه خوکی	د یوه سحرابي مرغه نوم هم دی، صحرابي
-------------------------------	-------------------------------------

مالکي: مالک والی	چرک.
------------------	------

متانت: کلکوالی، پیاوړتیا، دروندوالی	کڅوړه: خاڼه
-------------------------------------	-------------

متبرک: مبارک، سپېڅلی	کنبل: لیکل
----------------------	------------

مثل: مثل	
----------	--

مجال: فرصت، امکان	(گ)
-------------------	-----

مخبط: دا هم امیخته شفته، تپاه، فاسد	گانل: ښکلی کول، زبورول، د زبور او
-------------------------------------	-----------------------------------

مخکېن: تر ټولو مخکې، پېشگام	گاني فعلي بڼه (پخوانی)
-----------------------------	------------------------

مرأة العروس: د ناوې هنداره	گرز: گرد
----------------------------	----------

مراقد: د ((موقد)) جمع، زیارتونه	گره: غوړنه
---------------------------------	------------

موقد: (جمع یې مراقد): مزار، قبر، زیارت	گهټیځ: سهار
--	-------------

مزیت: ښېگڼه	گوت پیر: څنگ، گوت، خنده
-------------	-------------------------

مستعار نوم: پور شوی نوم، د خپل نوم پر	گوښی: جالا، بېل
---------------------------------------	-----------------

ځای یو بل نوم غوره کول چې اصلي نوم	
------------------------------------	--

یې څوک ونه پېژني.	((ل))
-------------------	-------

مسیح: وزن، وزن لرونکی	لا سکېلي: قلمي
-----------------------	----------------

مشاطه: نایه، سینگارگره	لابوړنه: د غرو څنډې
------------------------	---------------------

خیال یې وښته سوری کوي	مظاهر: بېلګې، نمونې، ښکارندې
میرځمن: دښمن، علیم	معاشره: ټولنه، جامعه
	ماڼیها: هغه څه چې په هغې کې دي
((ن))	مرسل، مرسلان: د خدای له خوا رالیږل
ناچاودي: نامنفيجر شوي	شوی،
ناخن: نوک	معراج: اسمان ته تګ، پورته تلل، تکامل
نادر: ډېر لږ، کم، خال خال	معرفت: پوهه، علم، د عرفان د سلوک
نرد: (شطرنج) یوه لویه ده	درېم پر او
نسب: نژاد، قوم، قبیله	معشیت: زندګي
نشت: نشت د شته او نشته یوه د لنډیز بڼه	معلوم: د یوه پېښې او علت له کبله ناتوانه
ده: ناپود اوس هم په پښتو کې شته لکه په	یا کم توانه شوی
ښېراکي ((خدای دې نشت کړه))	معیوب: عیب لرونکی، نیمګړی
نغرل: تېرول، خوړل	مفتي: قافیې وال، د قافېې لرونکی
نغورېدل: اوړېدل	مقید: ژمن
نقاد: کره کتونکی، نقد لیکونکی	مکیز: ناز، عشوې
نقش نگین: د غمي انځور	مملوکی: بنده ګي، غلامي، مریتوب، د
نمری: جامې، کالي، لباس	مملوک وضع او حالت
نمژوک: جومات، مسجد	منثور: په نثر
نوع: ډول	منقد: نقاد، کره کتونکی، نقد لیکونکی
نول: غم، بدمرغي، خپګان، ویر، کړاو،	مهار: تابع، په ولکه کې راوستل
ماثم	مهار: قابو، په خپل لاس کې نیول
نیسان: پسرلی (د ثور میاشت)	مهتاب: سپوږمۍ
نیلی: اس	مواظ: وعظونه
	موشګاف: نازکخیال، باریکخیاله، چې

((و))

واله: وياله، جوی

وجایب: دندی، وظایف، مکلفیت

وچوبی: وچوالی، وچ شوی، بی اوبو

ویسا: یاوړ، اعتماد، ډاډ، اوستا

ویساک: د هندوانو جشن

ویلار: نیت، هوډ، اراده

ویریا: وړیا، مفت

ورتیا: استعداد

ورنگن: درخشان، مشعشع، (ورانگو ته
منصوب)

((ه))

هټیاتي: هټ، کلمه که خوښی و در وقت

اختیام کار بکار برده میشود.

هلال: سپوږمۍ (نوي میاشت)

هویت: پېژند

هویه: هگی

هدو: بیخي (اصطلاح غونډې ده)

((ي))

یم: دریاب

ینه: خچگر

یون: حرکت، سفر، رفتار، په پښو تگ

اخځليکونه:

- ۱_ احمد شاهي شهنامه، ناظم حافظ مرغزي، پېژندنه او تعليقات: پوهاند عبدالشکور رشاد، د متن سمون، سرنيزه او لمنليکونه: محمد معصوم هوتک، کندهار، علامه رشاد اکاډمي، ۱۳۸۷هـ.ش. کال
- ۲_ اوسني ليکوال، دويم ټوک، عبدالرؤف بېنوا، کابل
- ۳_ اوسني ليکوال، لومړی ټوک، عبدالرؤف بېنوا، کابل، ۱۳۴۰هـ.ش. کال
- ۴_ پټه خزانه، محمد هوتک بن داود، کابل، ۱۳۳۹هـ.ش. کال
- ۵_ پښتانه شعراء، لومړی ټوک، عبدالحی حبيبي، کابل
- ۶_ پښتانه، پوهاند ډاکټر حبيب الله توری، د پښتني فرهنگ د ودې ټولنه، جرمني، پېښور چاپ، ۱۳۷۷هـ.ش. کال
- ۷_ پښتو ادب کې د مېرمنو برخه، شاه جهان، پښتو اکاډمي، ۱۹۹۳م. کال
- ۸_ پښتو قلمي نسخې، (ناچاپ اثر)، خېرندوی حبيب الله رفيع

۹- تذکرة الاولياء د سليمان ماکو، پوهاند عبدالحي حبيبي په سرېزه، کابل

۱۰- تور برېښ، سرمحقق عبدالله بختاني، ۱۳۴۷هـ.ش. کال

۱۱- د ادبياتو په لړ کي، پوهنمل بريالي باجوړی، ۱۳۸۷هـ.ش. کال

۱۲- د استاد ياد (د مقالو ټولگه)، کابل، ۱۳۶۴هـ.ش. کال

۱۳- د افغانستان ژبي او توکمونډ، دوست محمد دوست، کابل، پښتو ټولنه،

۱۳۵۴هـ.ش. کال

۱۴- د پښتو ادبياتو تاريخ، دويم ټوک، پوهاند عبدالحي حبيبي، کابل

۱۵- د پښتو ادبياتو تاريخ، دويم ټوک، پوهاند عبدالحي حبيبي، کابل چاپ.

۱۶- د پښتو ادبياتو تاريخ، لومړی او دويم ټوک، پوهاند عبدالحي حبيبي، پېښور،

دانش خپرنډويه ټولنه، ۱۳۸۴هـ.ش. کال

۱۷- د پښتو د نوي ادب لاري، پوهاند عبدالحي حبيبي

۱۸- د پښتو لومړی ژباړل شوی ناول کوم يو دی؟ کابل مجله، ۱۳۶۶هـ.ش. کال

(جدي - حوت) د زرين انځور مقاله.

۱۹- د پښتو نثر تاريخ، محمد افضل رضاء، پېښور، دويم چاپ، ۱۹۹۵م. کال

۲۰- د پښتو نثر هنداره، پوهاند صديق الله رښتين، پېښور

۲۱- د حمزه شينواري کليات، پېښور، پښتو اکيډمي چاپ

۲۲- د خلکو سندري، حبيب الله رفيع، کابل، ۱۳۴۹هـ.ش. کال

۲۳- د عبدالحميد ديوان، د سرمحقق زلمي هوادمل په زيار او سرېزه، کابل چاپ.

۲۴- د عبدالحميد مومند کليات، د محمد آصف صميم په سرېزه، ۱۳۸۶هـ.ش.

کال

۲۵- د عبدالحميد مومند کليات، دويم چاپ، سرېزه، سپړنه او تدوين د محمد آصف

صميم، پېښور، دانش خپرنډويه ټولنه

۲۶- د عبدالحميد مومند ياد (د مقالو ټولگه)، کابل، ۱۳۶۶هـ.ش. کال

۲۷- د علي محمد مخلص ديوان، ډاکټر پرويز مهجور خوشيښکی سرېزه او تدوين،

پښتو اګېډيې، پښتو رڼو رستي.

۲۸ _ د غني کليات، غني خان، کابل، د قومونو او قبايلو وزارت، ۱۳۶۴ هـ.ش.

کال

۲۹ _ د قافېې فن، محمد ابراهيم همکار، پښتور چاپ، ۱۳۸۱ هـ.ش. کال

۳۰ _ د قلم خاوندان، هميش خليل، پښتور

۳۱ _ د کاظم خان شيدا ديوان، د عبدالرؤف بڼو اډه زيار او سربزه، کابل چاپ

۳۲ _ د ميرزا خان انصاري ديوان، سمونه او خپرونه د واکتر پرويز مېجور خوشکي،

پښتو اګېډيې، پښتور، پوښورستي، ۲۰۰۴ م. کال

۳۳ _ درباره ادبيات و نقد ادبي، دکتر خسرو فريک ورد، تهران، ۱۳۷۸ هـ.ش.

کال

۳۴ _ دستارنامه، خوشحال خان خټک، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ هـ.ش. کال

۳۵ _ شعر پېژندنه، اکادميسين کاندید محمد صديق روحي، پښتور، ناهيد کتاب

چاپولو مؤسسه، ۱۳۷۴ هـ.ش. کال

۳۶ _ شفيق د پښتو لنډې کيسې يو شهيد ليکوال، د محمد زرين انځور مقاله،

سپېډي مجله، پښتور

۳۷ _ عبقریان، محمد موسی شفيق، کابل، ۱۳۴۶ هـ.ش. کال

۳۸ _ غني او اجمل، د سمينار د مقالو ټولگه، کابل، د قومونو او قبايلو وزارت،

۱۳۶۵ هـ.ش. کال

۳۹ _ فرهنگ اصطلاحات ادبي، سيما داد، تهران، انتشارات مروايد، ۱۳۸۵ هـ.ش.

کال

۴۰ _ فرهنگ اصطلاحات ادبي، سيما داد، تهران، چاپ سوم، ۱۳۸۵ هـ.ش. کال

۴۱ _ فرهنگ بزرگ سخن، دکتر حسن انوري، تهران، سخن، چاپ چهارم،

۱۳۸۶ هـ.ش. کال

۴۲ _ قافيه، پوهنمل محمد آقا شېرزاد، کابل، ۱۳۸۶ هـ.ش. کال

۴۳- قصه نویسی، رضا بر اهني، تهران، ۱۳۴۸هـ.ش. کال

۴۴- کسکي خيبر (مجله)، ۱۳۸۸هـ.ش. کال، شپږمه گڼه، کيسه او ژوند، د زرین انځور مقاله

۴۵- گجري، قلندر مومند، يونيورستي بک ايجنسي، پېښور، ۱۹۵۸م. کال

۴۶- محکوم بېگناه يا گلچيني از بهترين آثار نظم و نشر ويکتور هوگو، ترجمه شجاع الدين شفا، تهران چاپ.

۴۷- مکتب های ادبي، رضا سيد حسيني، تهران چاپ

۴۸- ملي هنداره، محمد گل نوري

۴۹- نقد ادبي، ج ۱، دکتور عبدالحسين زرين کوب، تهران چاپ

۵۰- نقد ادبي، دکتور عبدالحسين زرين کوب، تهران، اتم چاپ، ۱۳۷۳هـ.ش. کال

۵۱- ننگيالي پښتون، د خوشحال خان خټک د سمينار د مقالو ټولگه، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵هـ.ش. کال

۵۲- ولسي سندرې، زلي هېو ادمل، کابل، ۱۳۴۶هـ.ش. کال

۵۳- سلسله الاحاديث الصحیحة لالالباني

۵۴- مرقاة المفاتیح شرح مشکاة المصابيح

۵۵- سيرت النبي، ابن هشام

۵۶- په ۴۵ مخ کي «ادبيات د اسلام ...»، اتم لوست د عربي ژبې له خانگي څخه اخيستل شوی دی.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library